

Avd:

Grupp:

Mål:

W.D.s till pressen sammanfat-
tande dokumentation i fallet
Wollenberg.

~~Ja~~

Ja

Born

A u s z u g

aus der Rundfunkansprache, die der frühere Staatssekretär des Schwedischen Aussenministeriums, Herr Arne Lundberg, am 7. Februar 1957 aus Anlass der Ueberreichung der sowjetischen Antwortnote in der Angelegenheit Raoul Wallenberg gehalten hat.

Das Drama Wallenberg fing damit an, dass Wallenberg Mitte Januar 1945 von russischen Truppen in Budapest aufgegriffen wurde. Zu diesem Zeitpunkt war die Schwedische Gesandtschaft in Budapest mit Schutzmachtangelegenheiten für sieben verschiedene Länder beauftragt. Unter anderem hatte die Gesandtschaft seit Sommer 1941 die Interessen der Sowjetunion in Ungarn wahrgenommen. Die Schutzmachtangelegenheiten wurden von einer besonderen Abteilung der Gesandtschaft (der sogenannten Abteilung B) gehandhabt.

Im März 1944, kurz nach dem Einmarsch der deutschen Truppen in Ungarn, ist ferner die schwedische Hilfsaktion für die ungarischen Juden eingeleitet worden. Diese Hilfstätigkeit wurde nach der Machtübernahme durch die Regierung Szalasi im Oktober desselben Jahres noch intensiver gestaltet und erreichte ihren grössten Umfang im Dezember 1944 während des Endstadiums der Offensive der russischen Truppen gegen Budapest. Im Juli 1944 wurde die Gesandtschaft aus Anlass der durch die Hilfstätigkeit zu Gunsten der Juden gewachsenen Arbeitsbelastung dadurch verstärkt, dass Raoul Wallenberg nach Budapest geschickt und bei dem ungarischen Aussenministerium als Legationssekretär angemeldet wurde. Wallenberg war im Besitz eines schwedischen Diplomatenpasses und genoss diplomatische Immunität. Als er in Budapest eintraf, wurde eine besondere Abteilung, die sogenannte Abteilung C, organisiert mit der Aufgabe die Hilfsaktion für die Juden zu betreiben.

Die Abteilung C wurde von Wallenberg geleitet, der in dieser Eigenschaft dem schwedischen Gesandten Danielsson direkt unterstellt war.

Die Hilfsaktion bezog sich im Anfang nur auf etwa 650 Juden mit näheren persönlichen Beziehungen zu Schweden, wurde aber allmählich auf etwa 5.000 Personen ausgedehnt, wobei man nicht mehr so strenge Bedingungen stellte bezüglich näherer verwandtschaftlichen Beziehungen zu in Schweden ansässigen Personen oder geschäftlicher Beziehungen zu schwedischen Firmen. Für diejenigen Juden, denen man Schutz angedeihen lassen wollte, wurden mit Zustimmung der ungarischen Regierung sogenannten Schutzpässe ausgestellt, und es ist der Gesandtschaft gelungen, zunächst auch die Zustimmung der Regierung Szalasi zur Ausstellung solcher Schutzpässe zu erwirken, eine Zusage, die jedoch später widerrufen wurde. Von ungarischer Seite war das Versprechen gegeben worden, Inhaber von Schutzpässe nicht zu deportieren. Es wurde ihnen erlaubt, in besonderen von der Gesandtschaft gemieteten Häusern, den sogenannten Schwedenhäusern, auf der Pest-Seite zu wohnen. Später sind ohne Wissen der Behörden des Pfeilkreuzler-Regimes weitere Personen in diese Häuser gebracht oder anderweitig versteckt worden, so dass die Zahl der unmittelbar durch die Schwedische Gesandtschaft in Sicherheit gebrachten Juden um die Jahreswende 1944/1945 etwa 20.000 betrug. Wallenberg hat als Leiter der Abteilung C der Gesandtschaft eine heldenmütige Leistung vollbracht. Unter Gefährdung seines eigenen Lebens war er unermüdlich tätig, um Juden vor der Verfolgung zu retten. Kein anderer einzelner Schwede hat wohl im Verlaufe der schwedischen Geschichte Gelegenheit gehabt, auf so direkte und persönliche Weise Tausende von Menschenleben zu retten.

Radiokommentar.

Sedan Raoul Wallenberg i mitten av januari 1945 omhändertogs av de ryska trupperna i Budapest, har tolv år gått. Under denna långa tid har Raoul Wallenberg varit föremål för omfattande efterspaningar, ett stort antal démarcher från det svenska utrikesdepartementets sida och en omfattande publicitet. Det har hänt så mycket i vad vi i utrikesdepartementet kallade Wallenberg-ärendet, att den redogörelse jag nu kan lämna endast kan bli en mycket kort sammanfattning av ett överväldigande stort material. Departementets akt i ärendet omfattar icke mindre än ett 80-tal dossierer. Registret till dessa dossierer innehåller omkring 1.200 personnamn. Akten torde vara den största i UD:s arkiv.

Wallenberg-dramat inleddes med att Wallenberg omhändertogs av rysk militär i Budapest i mitten av januari 1945. Vid denna tidpunkt skötte den svenska beskickningen i Budapest skyddsmaktsuppdrag för inte mindre än sju länder. Bl.a. hade den sedan sommaren 1941 tillvaratagit Sovjetunionens intressen i Ungern. Skyddsmaktsuppdragen omhänderhades av beskickningens B-avdelning.

I mars 1944, kort efter de tyska truppernas inmarsch i Ungern, hade vidare den svenska hjälpaktionen för de ungerska judarna inletts. Hjälpverksamheten intensifierades efter Szalasi-regeringens makttillträde i oktober samma år och nådde sin största omfattning i december vid tiden för den ryska slutoffensiven mot Budapest. I juli 1944 förstärktes beskickningen med anledning av den öka-

de arbetsbörda, som hjälpen till judarna innebar, genom att Raoul Wallenberg nedsändes till Budapest och till det ungerska utrikesdepartementet anmälades som legationssekreterare. Wallenberg hade svenskt diplomatpass och åtnjöt diplomatisk immunitet. Då han kom till Budapest, organiserades en särskild avdelning, den s.k. C-avdelningen, med uppdrag att omhänderta hjälpaktionen för judarna. Wallenberg skötte C-avdelningen närmast under beskickningschefen, envoyén Danielsson.

Hjälpaktionen omfattade till att börja med bara cirka 650 judar med nära personlig anknytning till Sverige, men utsträcktes så småningom att omfatta omkring 5.000 personer, varvid man inte längre så strängt uppehöll kravet på nära släktskap till personer i Sverige eller affärsförbindelser med svenska firmor. För de judar man ville skydda hade med den ungerska regeringens medgivande utfärdats s.k. skyddspass, och det lyckades beskickningen att till en början få Hven Szalasi-regeringens medgivande att utställa sådana pass, ett medgivande som dock senare återtog. Från ungersk sida hade utlovats att innehavarna av skyddspass inte skulle deporteras. De fick bo i särskilda av beskickningen förhyrda hus, de s.k. svenskhusen på Pestsidan. Sedan fördes utan pilkorsmyndigheternas vetskap ytterligare personer till dessa hus eller gömdes på annat sätt, så att det totala antalet av de direkt genom svenska beskickningen i relativ säkerhet förda judarna uppgick till cirka 20.000 vid årsskiftet. Wallenberg gjorde som ledare av C-avdelningens arbete en hjältemodig insats. Han arbetade outtröttligt med fara för eget liv för att rädda judar undan förföljelserna. Ingen annan svensk i

vår historia har väl haft tillfälle att på ett så direkt och personligt sätt rädda människoliv i tusental.

På julaftonen började den ryska slutoffensiven, som den 15 januari 1945 ledde till att Pest-sidan föll i rysk hand. Wallenberg blev därigenom den ende beskickningsmedlemmen på Pest-sidan av Donau. Det sista direkta meddelandet från beskickningen hade kommit till utrikesdepartementet den 23 december. Efter denna tid hördes ingenting från de kvarvarande, förrän envoyén Söderblom i Moskva den 17 januari av vice utrikesminister Dekanosov underrättades om att Wallenberg hade tagit sig över till den av ryssarna erövrade delen av Budapest. De sovjetryska myndigheterna, sades det vidare, hade vidtagit åtgärder för att skydda Wallenberg och hans egendom. På grund av detta meddelande fick utrikesdepartementet intrycket, att Wallenberg var i säkerhet, under det att man hyste den största oro för minister Danielssons och övrig legationspersonals öde. Först den 23 mars ingick meddelande om att vissa av dessa personer hade anlänt till Rumänien. Sedan utrikesdepartementet hade fått veta var övrig personal befann sig men inte fått ytterligare underrättelser om Wallenberg, började departementet den långa raden av hänvändelser till de sovjetryska myndigheterna i syfte att klarlägga Wallenbergs uppehållsort och få honom överförd till Sverige. Från rysk sida svarades, att energiska efterforskningar bedrevs av generalstab, militärpolis, säkerhetspolis och andra myndigheter.

Det skulle ta för lång tid att nu redogöra för alla de svenska démarcherna fram till den 18 augusti 1947, då det sovjetryska utrikesministeriet överlämnade en note från vice utrikesminister Vysjinskij till ambassadör Schiman. I noten uppgavs, att som resultat av en noggrann

undersökning hade fastställts, att Wallenberg inte fanns i Sovjetunionen, och att han var okänd för sovjetryska myndigheter.

Mellan 1947 och 1951 ingick inte till utrikesdepartementet några väsentliga nya fakta i Wallenberg-ärendet. Att Wallenberg hade omhändertagits av den ryska armén var ju klarlagt, men om han sedan hade råkat i fångenskap, likviderats, omkommit eller tappats bort visste man inte med säkerhet. Det fanns vissa indicier på att han hölls i fångenskap, men andra möjligheter kunde inte uteslutas. I varje fall intog den ryska regeringen en helt negativ ståndpunkt. Först då ett större antal utländska fångar började hemsändas från Sovjetunionen, framkom nya uppgifter om Wallenberg. Vid årsskiftet 1951/52 hade utrikesdepartementet fått vissa utsagor av italienska medborgare, som återvänt från sovjettrysk fångenskap. Ett av dessa vittnesmål hade sådant innehåll, att det framstod som absolut trovärdigt. Kärnpunkten i detta vittnesmål var att Wallenberg hölls i fängsligt förvar i Moskva. Med anledning härav gjordes en ny démarche den 11 februari 1952, varvid bl.a. hemställdes, att Sovjetunionens regering skulle vidta de för Wallenbergs snara återförande till Sverige erforderliga åtgärderna. Notens besvarades efter påminnelse från svensk sida med att sovjetmyndigheterna icke förfogade över några tilläggsuppgifter om Raoul Wallenbergs öde utöver dem som meddelats i det tidigare nämnda svaret från Vysjinskij i augusti 1947.

Denna notväxling inledde en lång serie svenska démarches, framförda antingen av utrikesministern till ryske ambassadören i Stockholm eller av svenske ambas-

sadören i Moskva till det ryska utrikesministeriet. Sedan februari 1952 har utrikesdepartementet företagit 15 skriftliga och 34 muntliga démarcher och påminnelser. Därvid har med skärpa framhållits den vikt ärendet Wallenberg har för det svenska folket och för de svensk-ryska förbindelserna.

En vändpunkt i ärendet inträffade 1 april 1956 i samband med statsminister Erlanders och inrikesminister Hedlunds besök i Moskva. De svenska regeringsmedlemmarna hade tillfälle att till bl.a. herrar Bulganin, Chrustjov och Molotov lämna en utförlig redogörelse för de svenska synpunkterna. Vid slutet av samtalen lovade den ryska regeringens representanter, att en omfattande utredning rörande Wallenbergs öde skulle företagas, varpå utredningens resultat skulle meddelas den svenska regeringen.

Då den nya serien démarcher började 1952, hade utrikesdepartementet, som jag nyss nämnt, vissa vittnesmål, som visade, att Raoul Wallenberg under längre tid hållits fången i Moskva, närmare bestämt i fängelset Lefortovskaja. Parallellt med démarcherna fortsatte insamlandet av bevismaterial i ett antal länder. Arbetet var av olika skäl besvärligt. Hänsyn måste tagas till många människors personliga säkerhet. Många oriktiga uppgifter lämnades av personer, som antingen handlade i god tro eller hade bedrägligt syfte. Alla spår måste följas tills deras värde kunde säkert bedömas. Så småningom erhöles ett stort antal samstämmiga vittnesmål från av varandra oberoende vittnen. De flesta av dem hade kommit i kontakt med

Raoul Wallenberg genom knackringar i fängelseväggar och vattenledningsrör eller hört berättas om honom av medfångar, som hade haft sådana förbindelser. Utrikesdepartementet kom också hösten 1955 i kontakt med en man, som hade varit cellkamrat med Wallenberg i Ljubljanskafängelset i början av 1945. Vi skall nu återge ett avsnitt av detta vittnesmål, som avgavs 1955 och då inspelades på band. Vittnesmålet är avgivet på tyska språket av Gustav Richter och skall strax översättas.

/Inspelning/ (Texten till anförande jämte ^{fri}översättning, se bil. 1 o. 2)
Så talade vittnet Gustav Richter.

Under senhösten 1955 och de första månaderna 1956 bearbetades materialet och vederbörande uppgiftslämnare undertecknade sina utsagor. Därefter tillkallades justitieråden Eklund och Lind för att taga del av utsagorna jämte visst annat material. Justitierådens granskning ledde till ett skriftligt uttalande, som överlämnades av utrikesministern till ambassadör Rodionov den 10 mars 1956. Uttalandet innehöll bl.a. en passus om att det enligt justitierådets mening "ej föreligger något tvivel om att Raoul Wallenberg, efter det han i mitten av januari 1945 ställts under effektivt ryskt förvar, senare befunnit sig som fånge i Sovjetunionen, och att det åberopade materialet enligt svensk rätt innefattar bindande bevisning därom".

En biprodukt av utredningen var, att bevis framkom för att Wallenbergs chaufför Langfelder, som tillfångatogs i Budapest samtidigt med Wallenberg, också hade hållits fången i Moskva. Han har emellertid inte förvarats tillsammans med Wallenberg efter ankomsten till Moskva.

Vid statsministerns besök i Moskva överlämnades en

del av bevismaterialet till den sovjetryska regeringen.

Wallenbergs tillfångatagande och den negativa ryska hållningen till de svenska aktionerna har även för personer, som ingående har sysslat med ärendet, i många avseenden tätt sig gätfullt. För allmänheten måste frågan självfallet te sig ännu gätfullare. Jag vill begränsa mig till att något belysa anledningen till att Wallenberg blev fångad. På denna punkt finns visst material. Den svenska regeringen hade 1944 lämnat meddelande till den sovjetryska regeringen om vilken svensk legationspersonal, som fanns i Budapest. Det synes tydligt, att den sovjetryska militära ledningen i Budapest hade fått instruktioner att taga hand om den svenska beskickningens medlemmar. Dessa instruktioner följdes, även om det samtidigt mot den svenska personalen riktades beskyllningar för bristande neutralitet. Man bör minnas, att den ryska säkerhetspolisen då i högre grad än nu var en stat i staten. Den svenska hänvändelsen rörande legationspersonalen hade via ryska utrikesministeriet vidarebefordrats till de militära myndigheterna, men den ryska säkerhetspolisen hade makt att operera på egen hand. Efter hemkomsten har dåvarande attachén i Budapest Berg lämnat en redogörelse för vad som hände de första veckorna efter Budapests erövring. Jag citerar Berg:

"Det gjordes upprepade försök att upptaga kontakt med de sovjetryska myndigheterna för att utverka skydd för de andra beskickningsmedlemmarna eller vakt för beskickningslokalerna i Gyöpar Utca, att erhålla skydd och lättnader för svenska företag. I samtliga fall hade dessa försök ett rent negativt resultat eller ledde i bästa fall

till ett löfte, som sedan aldrig infriades. I stället riktades från sovjetrysk sida grava anklagelser mot beskickningen, att beskickningen bedrivit spionageverksamhet, att beskickningen utställt falska dokument, att beskickningen utställt skyddspapper för ungerska icke judiska medborgare, att beskickningen icke hade kontroll över den humanitära verksamheten vid beskickningen och Svenska röda korset, samt att beskickningen icke tillräckligt aktivt tillvaratagit Sovjetunionens intressen i Ungern. Ett flertal av beskickningens icke svenska anställda arresterades och förhördes ingående angående beskickningens och de svenska herrarnas arbete, våra privatförhållanden m.m. Särskilt utpekades Wallenberg och jag såsom tyska spionchefer, då ryssarna hade svårt att förstå arten av arbetet vid den humanitära avdelningen och B-avdelningen."

Så långt attachén Berg.

Av flera utsagor ingående i det svenska utredningsmaterialet framgår, att Wallenberg hade varit misstänkt för spioneri. Inga konkreta uppgifter föreligger om de fakta, varpå de ryska misstankarna grundades. På svensk sida står det klart, att dessa misstankar var helt grundlösa. Det förefaller emellertid sannolikt, att de varit anledningen till att Wallenberg blev den ryska säkerhetspolisens fånge.

En fråga, som svenska folket säkerligen ställer, är om det varit möjligt att genom ytterligare intensitet i efterspaningarna och démarcherna på ett tidigt stadium uppnå Wallenbergs hemsändande eller åtminstone ett klarläggande från den ryska regeringens sida. Min personliga uppfattning är, att under Stalins tid föga utsikter

fanns att från Sovjetunionen återfå en fånge, som anklagades för spioneri. Inga länder, inte ens stormakterna, har haft framgång i sådana företag. Det är bevisat, att i slutet av juli 1947 de ryska fängelsemyndigheterna förhörde ett antal fångar, som kände till Wallenbergs och Langfelders fångenskap. Dessa fångar isolerades eller placerades tillsammans. Avsikten var uppenbarligen att hindra, att kunskap om Wallenberg spred sig till större grupper medfångar. Wallenberg betraktades tydligen som ett särskilt viktigt fall.

En utländsk medborgare i ett ryskt fängelse eller koncentrationsläger hade under många år efter kriget mycket liten eller ingen utsikt att få resa hem. Detta gällde inte minst fångar, som ur en eller annan synpunkt var viktiga. Det var först med regimskiftet efter Stalins död och den allmänna omläggningen av politiken ifråga om utländska fångar, som utsikterna började te sig åtminstone något ljusare att kunna nå klarhet om vissa intressanta fångars öde. Detta är den allmänna synpunkt man kan anlägga.

I dag har, som tidigare meddelats i dagsnyheterna, vice utrikesminister Gromyko överlämnat den sovjetryska regeringens svar i Wallenberg-ärendet till ambassadör Soliman. I svaret säges, att omfattande undersökningar utförts på basis av det från svensk sida överlämnade materialet. Därvid har påträffats ett dokument, undertecknat av chefen för sjukvårdstjänsten i Ljubljanskaja-fängelset Smoltsov, enligt vilket Wallenberg skulle ha avlidit den 17 juli 1947. Smoltsov hade meddelat detta till chefen för den ryska säkerhetstjänsten Abakumov,

som bekant avrättad i samband med upprensningarna inom säkerhetspolisen efter Stalins död. Abakumov hade, sägs det, lämnat det ryska utrikesministeriet oriktiga upplysningar. Därmed skulle alltså en förklaring ha givits, varför det ryska utrikesministeriet tidigare förnekat, att Wallenberg över huvud taget funnits i Sovjetunionen.

Det är i och för sig en märklig och ovanlig händelse, att den sovjetryska regeringen på ryska myndigheter lägger ansvaret i ett fall som detta och framför sitt beklagande. Hållfastheten i det svenska bevismaterial, som styrkte att Wallenberg hållits fångslad i Sovjetunionen, har därmed medgivits. Det ryska svaret bygger på ett enda dokument, som man anser sig ha grund betrakta som berörande Wallenberg. Man anser sig böra dra slutsatsen, att Wallenberg avlidit. De ryska formuleringarna är inte helt kategoriska. Denna försiktighet i formuleringen kan vara naturlig, om all annan dokumentation undanröjts, vilket man får anse vara enda möjliga förklaring till den uppgivna dokumentbristen på rysk sida.

Då det ryska materialet är så knäppt, ligger väl den tanken nära, att den på materialet baserade slutsatsen är behäftad med någon osäkerhet. För det svenska utrikesdepartementets vidkommande blir det därför nödvändigt att även i fortsättningen pröva alla existerande eller nya spår i Wallenberg-affären.

För det svenska folket utgör det ryska beskedet ett tragiskt budskap. Raoul Wallenberg gav ett lysande

exempel på uppoffrande personligt med i kamp för mänskliga värden, som vi svenskar kände det som en särskild plikt att värna med hänsyn till vår förmånsställning under krigsåren. Våra tankar går till Raoul Wallenbergs anhöriga, främst till hans hårt prövade moder. Till henne vill vi uttrycka både vår tacksamhet över vad hennes son uträttat i fosterlandets tjänst och vårt djupa deltagande inför det nya slag som drabbat henne.

Ich bin soeben in meine deutsche Heimat zurückgekehrt. Mein Name ist Gustav Richter, und ich bin gebeten worden ob ich über das Schicksal des schwedischen Staatsangehörigen Raoul Wallenberg etwas mitteilen könne. Ich bin gerne bereit dieser Bitte nachzukommen und möchte folgendes ausführen. Am 23. August 1944 wurde ich in Bukarest gefangen genommen und mit Mitgliedern der deutschen Gesandtschaft in Bukarest mit einem Flugzeug nach Moskau gebracht, wo ich am 7. September in das Lefortovskaja Gefängnis eingeliefert wurde. Am 17. Januar 1945 wurde ich in das Gefängnis des russischen Innenministeriums, die Ljubljanka, überführt, wo ich am 31. Januar 1945 mit Raoul Wallenberg, dem ehemaligen Legationssekretär bei der schwedischen Gesandtschaft in Budapest, in der Zelle zusammen war. Wallenberg und ich wurden sehr bald Freunde. Während des Monats Februar 1945, den wir zusammen in Ljubljanka-Gefängnis verbrachten, war er guten Mutes und sehr guter Laune. Er teilte mit seinen Kameraden Freud und Leid. Im Verlauf der Gespräche erzählte mir Herr Wallenberg, dass er in amtlicher Eigenschaft nach Budapest geschickt worden sei um einen Schutzmachtauftrag durchzuführen. Als so die russischen Truppen an die Stadt herangekommen waren, habe sich Wallenberg bei den sowjetrussischen Militärbehörden gemeldet. Man habe ihn anfänglich von einer zu anderen russischen Instanz zusammen mit seinem Chauffeur Langfelder verwiesen. Schliesslich seien sie beiden verhaftet worden. Sie wurden mit der Eisenbahn über Rumänien nach Moskau be-

fördert, wo sie ins Ljubljanka-Gefängnis eingeliefert wurden. Bei der Ankunft im Gefängnis wurden Wallenberg und Langfelder getrennt. Um die Zeit und die widerlichen Umstände wegzuerwerfen haben wir uns in den folgenden Tagen mit Gespräch über Rumänien, Ungarn und Schweden unsere Leiden wesentlich erleichtert. Dabei erwähnte Wallenberg, dass ihn sehr bedrücke, dass er in einer solchen Lage und in solchen Umständen geraten sei. Er sagte mehrmals, was werden nun meine Angehörigen, meine Mutter und meine Verwandten sagen, wenn sie erfahren dass ich in einem Gefängnis in Russland sitze.

Während der Zeit, wo wir Zellenkameraden waren, vereinbarten wir, unsere Anschriften auszutauschen um im Falle einer früheren Rückkehr des einen oder anderen die Angehörigen benachrichtigen zu können. Herr Wallenberg übergab mir einen Zettel mit seinem selbstgeschriebenen Namen, auf welchem als seine Adresse das Ausserministerium in Stockholm angegeben war. Ich versprach Herrn Wallenberg, falls ich früher als er nach Hause kommen sollte, seine Angehörigen, vor allem seine Mutter persönlich, anzuschreiben und Grüße zu bestellen. Anfang Februar 1945 setzte Wallenberg, nachdem er mit mir darüber beraten hatte, ein Schreiben in deutscher Sprache auf, das er an den Gefängnisdirektor richtete, und worin er als schwedischer Staatsangehöriger gegen seiner Behandlung und Verhaftung protestierte. Er verlangte auch in seiner Eigenschaft als schwedischer Diplomat mit der schwedischen Gesandtschaft in Moskau in Verbindung treten zu dürfen. So lange ich mit Wallenberg die Zelle teilte, ist ihm auf diese Eingabe je keine Antwort zu Teil ge-

kommen. Während der Zeit die Wallenberg mit mir zusammen verbrachte, wurde er nur einmal zum Verhör im Hause geführt. Als Wallenberg nach seiner Vernehmung, die etwa eine bis anderthalb Stunden dauerte, zu mir zurückkam, erzählte er mir dass ihm der vernehmende Kommissar gesagt habe: Sie sind uns ja bekannt, Sie gehören einer hochkapitalistischen Familie in Schweden an.

Am 1. März 1945 wurde ich am Nachmittag zur Vernehmung in meiner Angelegenheit gerufen, doch wurde ich danach nicht mehr in die Zelle, wo Wallenberg mit mir bisher war, zurückgeführt. Es war mir daher nicht möglich, was ich gerne getan hätte, mich von ihm persönlich zu verabschieden, und für die erwiesene Kameradschaft zu danken.

Mitt namn är Gustav Richter och jag har just återkommit till Tyskland. Jag har blivit ombedd att berätta något om den svenske medborgaren Raoul Wallenbergs öde, vilket jag gärna skall göra.

Den 23 augusti 1944 tillfångatogs jag i Bukarest och fördes tillsammans med andra medlemmar av tyska beskickningen i Bukarest med flyg till Moskva, där jag den 7 september insattes i Lefortovskaja-fängelset. Den 17 januari 1945 överfördes jag till ryska inrikesministeriets fängelse, Ljubljanskaja, och den 31 januari 1945 kom jag där att dela cell med f.d. legationssekreteraren vid svenska beskickningen i Budapest, Raoul Wallenberg. Vi blev snart vänner. Vi tillbringade februari månad 1945 tillsammans i Ljubljanskaja-fängelset och han var då vid gott mod och på mycket gott humör. Han delade glädje och sorg med sina kamrater.

Herr Wallenberg berättade för mig att han skickats i tjänsten till Budapest för att fullgöra ett skyddsmaksuppdrag. När de ryska trupperna trängt in i staden anmälde Wallenberg sig hos de sovjetryska militärmyndigheterna. Först hänvisades han och hans chaufför Langfelder från den ena ryska instansen till den andra. Slutligen häktades de bägge och fördes med tåg via Rumänien till Moskva, där de insattes i Ljubljanskaja-fängelset. Vid framkomsten till fängelset blev Wallenberg och Langfelder skilda åt.

För att skingra tankarna fördrev vi tiden med att prata om Rumänien, Ungern och Sverige. Därvid nämnde Wallenberg att han var mycket bekymrad över den belägenhet han hamnat i. Han sade flera gånger: vad kommer nu mina

anhöriga, min mor och min släkt att säga, när de får höra att jag sitter i fängelse i Ryssland.

Medan vi delade cell kom vi överens om att byta adresser för att kunna underrätta våra respektive anhöriga i händelse en av oss skulle återvända hem tidigare än den andre. Herr Wallenberg gav mig en papperslapp, på vilken han skrivit sitt namn. Som adress angav han utrikesdepartementet i Stockholm. Jag lovade herr Wallenberg att, om jag kom hem före honom, kontakta hans anhöriga, i första hand hans mor, och framföra hälsningar.

I början av februari 1945 avfattade Wallenberg efter att ha rådgjort med mig en skrivelse på tyska, vilken han riktade till fängelsedirektören och i vilken han som svensk protesterade mot behandlingen och häktningen samt begärde att i sin egenskap av svensk diplomat få sätta sig i förbindelse med svenska legationen i Moskva. Så länge vi satt tillsammans erhöll Wallenberg inte något som helst svar på denna skrivelse.

Medan Wallenberg och jag var cellkamrater fördes han endast en gång till förhör. Detta varade ungefär 1 1/2 timme, och när Wallenberg efter förhöret återförts till cellen berättade han, att den kommissarie som lett förhöret sagt till honom: Er känner vi väl till, ni tillhör en storkapitalistisk familj i Sverige.

På eftermiddagen den 1 mars 1945 hämtades jag till förhör. Efter detta fick jag inte mer återvända till Wallenbergs och min gemensamma cell. Jag hade därför ingen möjlighet att, som jag skulle önskat, personligen ta farväl av honom och tacka honom för gott kamratskap.

Den 7 februari 1957.

Utrikesdepartementet offentliggör härmed visst material i Wallenberg-frågan. Materialet har uppdelats i två avdelningar.

Den första omfattar skriftväxling mellan svenska och sovjetryska myndigheter samt viss annan dokumentation om Wallenberg efter den 22 maj 1951, då en utförlig redogörelse lämnades av utrikesministern i anledning av en interpellation av fru Ingrid Gärde-Widemar i andra kammaren. (För fullständighetens skull bifogas texten till interpellationssvaret.) Denna skriftväxling har i allmänhet vid dokumentens ^{de} överlämnande åtföljts av muntliga kommentarer varjämte mellan olika svenska skriftliga framställningarna ha gjorts upprepade muntliga påminnelser. Bland dessa må särskilt nämnas en hänvändelse till utrikesminister Vysjinskij från utrikesminister Undén vid ett sammanträffande i New York den 17 november 1952.

Den andra avdelningen omfattar utsagor av från sovjetrysk fångenskap återvända fångar av olika nationalitet, som kunnat lämna upplysningar om Wallenberg, vilka upplysningar överlämnades till sovjetryska vederbörande vid statsminister Erlanders och inrikesminister Hedlunds besök i Moskva vid månadsskiftet mars/april 1956. Samtliga utsagor fylla de krav på tillförlitlighet, vilka utgjort utrikesdepartementets norm och vilka finnas redovisade i memorandum den 29.9.1954 (avd.I, bil.F). Efter den ryska framställningen om ytterligare material den 4 maj 1956 överlämnades den 12 maj 1956 personliga data, fotografier och signalement beträffande Wallenberg samt ytterligare ett vittnesmål (avd.II, bil.19).

De överlämnade utsagorna ha varit det huvudsakliga material, varöver justitieråden Eklund och Lind förfogat, då de gjort det skriftliga uttalandet om Wallenbergs fångenskap i Sovjetunionen. Uttalandet finnes redovisat i bilagan till note Undén-Rodionov, dagtecknad 9.3.56, överlämnad 10.3.56 (avd.I, bil.I).

En del utsagor beröra även Wallenbergs ungerske chaufför, Wilmos Langfelder, vilken rönt samma öde som Wallenberg vid Budapests erövring.

Efter interpellationssvaret den 22 maj 1951 fortsatte utrikesdepartementet, liksom dittills med anlitande av

särskild expertis, efterforskningsarbetet efter Wallenberg. Samtliga spår och uppslag gjordes till föremål för de noggrannaste undersökningar. Detta arbete fortgår alltså. Det kan i detta sammanhang förtjäna bli omnämnt, att denna metodik ledde till att utredningen blev mycket omfattande, och att många spår följdes, som till slut visade sig vara falska eller som icke gick att fullfölja. Som exempel på skäl till att vissa spår icke kunnat fullföljas kan exempelvis anföras, att vederbörande uppgiftslämnare på ett visst lands territorium icke vågat upptaga kontakt med utrikesdepartementets representant.

Arbetet ledde emellertid till talrika positiva resultat. En detaljerad redogörelse för dessa skulle bli alltför omfattande. Materialet i avdelning II är emellertid representativt för hela utredningen med förbehållen bl.a., att utrikesdepartementet endast velat redovisa dels enligt dess bedömning absolut tillförlitliga utsagor, dels endast sådana där uppgiftslämnaren uttryckligen medgivit dess användning gentemot sovjetrisk eller annan myndighet.

Allteftersom utredningsarbetet fortskred, företogs de diplomatiska démarcher, vartill resultaten gav anledning.

Nedan lämnas först en kort sammanfattning av dessa framställningar, varefter ges några kommentarer till det till sovjetiska vederbörande överlämnade bevismaterialet.

Vid årsskiftet 1951/52 förelåg ett antal utsagor av från sovjetisk fångenskap återvända italienska medborgare om Wallenbergs fångenskap i Sovjetunionen. Med anledning härav hemställde svenska regeringen i en note den 11 februari 1952 bl.a. att: "Sovjetunionens regering vidtager de för Wallenbergs snara återförande till Sverige erforderliga åtgärder" (avd.I, bil.B).

Denna note besvarades den 16 april 1952 med att "sovjetmyndigheterna inte förfoga över några tilläggsuppgifter om Raoul Wallenbergs öde utom det, som redan meddelats i A.J.Vysjinskijs brev till herr Sohlman av den 18 augusti 1947" (avd.I, bil.C).

Detta negativa svar bemöttes den 23 maj 1952 i en note till Sovjetunionens ambassadör (avd.I, bil.D). För att särskilt understryka den vikt man på svensk sida tillmätte denna note överlämnades densamma även till vice utrikes-

minister Zorin i Moskva den 26 maj 1952.

De båda framställningarna i Stockholm och Moskva besvarades den 5 augusti 1953 (avd.I, bil.E) med att ambassadör Rodionov meddelade, att tidigare lämnade uppgifter i denna fråga bekräftades och att alla försök att förbinda frågan om Wallenbergs öde med hans förmenta vistelse i Sovjetunionen vore helt grundlösa.

Under sommaren 1954 hade utrikesdepartementet erhållit ytterligare utsagor, vilka styrkte de tidigare om Wallenbergs vistelse i sovjetrisk fångenskap. Med anledning härav överlämnades den 29 september 1954 i Moskva ett utförligt memorandum (avd.I, bil.F) om de svenska efterforskningarna av Wallenberg etc.

Sedan den österrikiske förbundskanslern i april 1955 utverkat frigivandet av i sovjetrisk fångenskap kvarvarande österrikiska medborgare, inledde utrikesdepartementet ingående efterforskningar i Österrike efter personer, som kunde tänkas ha haft förbindelse med Wallenberg ävensom efter sådana personer, som utrikesdepartementet av tidigare utsagor kände till att de skulle ha kännedom om Wallenbergs vistelse i sovjetrisk fångenskap. Dessa undersökningar ledde till positivt resultat i flera fall, och det framgick att, förutom dessa personer, i Sovjetunionen kvarvarande tyska medborgare även varit i förbindelse med Wallenberg. Då efter förbundskansler Adenauers besök i Moskva i september 1955 även de i Sovjetunionen kvarvarande tyska medborgarna frigavs, fortsattes undersökningarna under hösten 1955 i Tyskland. Även i detta fall ledde efterforskningarna till positivt resultat. Det var detta utredningsarbete som utrikesminister Undén åsyftade, när han som svar på en fråga av professor Ohlin gjorde ett uttalande i riksdagsdebatten den 2 november 1955 (avd.I, bil.G).

Efter hand som detta material inkom till utrikesdepartementet, och då dess överväldigande samstämmighet och beviskraft var uppenbar redan innan materialet hunnit systematiskt detaljbearbetas, ansåg utrikesdepartementet det nödvändigt att omedelbart informera sovjetiska vederbörande om det nya bevismaterialet, vilket skedde i ett muntligt meddelande den 8 november 1955, som framfördes av utrikesministern till ambassadör Rodionov (avd.I, bil.H).

Sedan under senhösten 1955 och de första månaderna 1956

det nya materialet om Wallenberg hunnit bearbetas och vederbörande uppgiftslämnare undertecknat respektive utsaga samt förklarat sig beredd att när som helst under edlig förpliktelse bekräfta sina uppgifter, tillkallade utrikesdepartementet justitieråden Eklund och Lind, vilka fingo taga del av dessa utsagor jämte visst annat material. Justitierådens granskning av materialet ledde till ett skriftligt uttalande, vilket överlämnades av utrikesministern till ambassadören Rodionov den 10 mars 1956 med en den 9 mars 1956 dagtecknad note, vari bl.a. redogjordes för de noggranna undersökningarna samt förklarades, att den svenska regeringen med anledning av dessa ansåge "att alla förutsättningar föreligga för att kunna uppspåra Raoul Wallenberg och återsända honom till Sverige" (avd.I, bil.I).

Under mars månad 1956 pågingo förberedelserna för statsminister Erlanders och inrikesminister Hedlunds besök i Sovjetunionen, varvid det beslöts, att de svenska regeringsledamöterna skulle upptaga frågan om Wallenberg med de sovjetryska ledarna. Den 19 mars 1956 överlämnades emellertid av biträdande chefen för skandinaviska avdelningen i Sovjetunionens utrikesministerium Gribanov till ^{t.f.}chargé d'affaires Petri i Moskva en note, vari det bl.a. sades att "utrikesministeriet finner nödvändigt bekräfta, att de förklaringar, som tidigare lämnats företrädare för svenska regeringen av ledande personer i sovjetregeringen, att Wallenberg icke finns på Sovjetunionens territorium, äro uttömmande och slutgiltiga. Utrikesministeriet har intet att tillägga till de ovan anförda förklaringarna." (avd.I, bil.J).

Sedan det meddelats den sovjetryska regeringen att statsminister Erlander och inrikesminister Hedlund vid besöket i Moskva månadsskiftet mars/april 1956 önskade upptaga Wallenberg-frågan, skedde så redan vid det inledande samtalet med de sovjetryska ledarna. Förhandlingarna ledde som bekant till att den sovjetryska regeringen tillmötesgick det svenska kravet på en förnyad undersökning på basis av det överlämnade materialet (avd.I, bil.K).

Den 14 juli 1956 meddelade ambassadör Rodionov utrikesdepartementet, att besked om resultatet av de sovjetryska myndigheternas undersökningar beträffande Raoul Wallenberg komme att lämnas snarast möjligt, vilket utrikesdepartementet offentliggjorde i ett pressmeddelande den 14 juli 1956 (avd.I, bil.L).

Den 26 september 1956 instruerades^{t.f.} chargé d'affaires Petri att snarast göra en ny påminnelse hos det sovjetryska utrikesministeriet och därvid överlämna ett memorandum (avd.I, bil.M).

Den 13 november 1956 instruerades ambassadören Sohlman att snarast göra en ny påminnelse hos det sovjetryska utrikesministeriet och därvid överlämna ett memorandum (avd.I, bil.N).

Avdelning I omfattar sålunda följande dokument:

- A. Utrikesministerns svar den 22 maj 1951 på interpellation i andra kammaren av Fru Ingrid Gärde-Widemar.
- B. Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 11 februari 1952.
- C. Note från Sovjetunionens ambassad i Stockholm till utrikesdepartementet den 16 april 1952.
- D. Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 23 maj 1952.
- E. Muntligt meddelande, vilket med överlämnande av nedteckning framfördes av Sovjetunionens ambassadör Rodionov till kabinettsssekreteraren Lundberg den 5 augusti 1953.
- F. Memorandum överlämnat av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister Zorin i Moskva den 29 september 1954.
- G. Uttalande av utrikesministern i riksdagsdebatten den 2 november 1955.
- H. Muntligt meddelande, vilket med överlämnande av nedteckning framfördes av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 8 november 1955.
- I. Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 10 mars 1956.
- J. Note överlämnad av bitr.chefen för skandinaviska avdelningen i Sovjetunionens utrikesministerium Gribanov till t.f. chargé d'affaires Petri i Moskva den 19 mars 1956.
- K. Gemensam svensk-sovjetisk kommuniké den 3 april 1956 utfärdad i samband med statsminister Erlanders och statsrådet Hedlunds besök i Moskva.
- L. Pressmeddelande från utrikesdepartementet den 14 juli 1956.
- M. Memorandum överlämnat av t.f. chargé d'affaires Petri till vice utrikesminister Zacharov i Moskva den 27 september 1956.
- N. Memorandum överlämnat av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister Zacharov i Moskva den 17 november 1956.

Avdelning II omfattar utsagor av nedanstående personer, vilkas yrke och ställning vid tillfångatagandet framgår i början av varje utsaga. Samtliga utsagor ha bestyrkts av behö-

rig notarie på platsen för avgivandet (Gäller icke Voss och Hofstetter). Det notariella bestyrkandet har av praktiska skäl icke medtagits. Utsagorna äga giltighet på originalspråket och översättningarna äro att betrakta såsom inofficiella.

Med hänsyn till att oftast en mycket lång tid - cirka 10 år - förflutit sedan de i de olika utsagorna redovisade händelserna inträffade, får det anses naturligt, att vederbörande uppgiftslämnare icke alltid kunnat lämna exakta tidsuppgifter etc. Med anledning härav är icke alltid utsagorna helt överensstämmande. Som exempel härpå kan anföras att Claudio de Mohr och Karl Supprian lämnat divergerande uppgifter om Wallenbergs placering i Lefortovskaja-fängelset i Moskva. de Mohr och Supprian ha med anledning härav gjort en gemensam utsaga, där detta förhållande beröres. I andra fall är inadvertenserna med hänsyn till vad som ovan anförts om tidsfaktorn av relativt liten betydelse.

Det bör noteras, att det i utsagorna förekommer namn på personer, som icke kunnat anträffas och höras av olika skäl. De här återgivna utsagorna ha gjorts av följande personer:

1. Gustav Richter
2. Karl Supprian
3. Claudio de Mohr
4. Claudio de Mohr o. Karl Supprian
5. Heinz-Helmut von Hinckeldey
6. Ernst Wallenstein
7. Willi Bergemann
8. Horst Kitschmann
9. Anton Mohrmann
10. Wilhelm Mohnke
11. Bernhard Rensinghoff
12. Erhard Hille
13. Ernst Huber
14. Franz-Eccard von Bentivegni
15. Rudolf ten Hompel
16. Joachim Vorwerk
17. Gotthold Starke
18. Hans Erich Voss
19. Hans Hofstetter

Följande punkter i utsagorna synas vara att särskilt beakta. Enligt utsagorna ha ett tiotal fångar kortare eller längre period suttit i vederbörande fängelse tillsammans med Wallenberg och/eller dennes chaufför från Budapest ungraren Langfelder. Dessa fångar fördes i slutet av juli månad 1947 till förhör. Dessa förhör gällde huvudsakligen respektive fångars kännedom om Wallenbergs verksamhet i Budapest och om dennes och Langfelders tillfångatagande. Efter förhören isolerades de förhörda under viss tid i ensamceller.

Följande personer ha såsom framgår av utsagorna suttit tillsammans med Wallenberg och Langfelder i Ljubljanskaja-fängelset och Lefortovskaja-fängelset:

Tillsammans med Wallenberg: Otto Scheuer

Gustav Richter

Hans Loyda

Willi Roedl

Tillsammans med Langfelder: Hans Loyda

Willi Roedl

Erhard Hille

Ernst Huber

Hubert Hengstenberg

Ernst Krafft

Eero Pelkonen

Horst Kitschmann

Richter, Hille, Huber och Kitschmann ha återvänt från den sovjetryska fångenskapen. Av dessa är det endast Hille som under fångenskapen ej förhörts angående Wallenberg. Såsom framgår av Hilles utsaga har den i rysk fångenskap avlidne tyske amiralen Krafft med största sannolikhet också förhörts angående Wallenberg och Langfelder. Hille vistades vid tidpunkten för förhören i Krasnogorsk, medan de övriga sutto i Moskva-fängelserna Ljubljanskaja och Lefortovskaja. Såväl Huber som Pelkonen ha emellertid senare berättat för Hille om förhören.

Tidpunkten för förhören uppges av Richter vara den 27 juli. Kitschmann säger den 27 eller 28 juli. Huber säger i slutet av juli månad 1947.

De skilda utsagorna sammanfalla i fråga om tidpunkten på ett otvetydigt sätt. Någon gång i slutet av juli - sannolikt den 27 juli - torde de här nämnda förhören ha hållits.

Det får antagas, att förberedelserna till den av vice utrikesminister Vysjinskij den 18 augusti dagtecknade skrivelsen pågick just vid denna tid.

Även ifråga om gången i de skilda förhören råder största överensstämmelse. Detta gäller också behandlingen efter förhören.

Sålunda säger Gustav Richter, att han den 27 juli 1947 förhördes i Lefortovskaja-fängelset. Han utfrågades om vilka personer han delat cell med och uppgav därvid även namnet Wallenberg. Han fick därefter omtala för vilka personer han hade berättat något om Wallenberg. Efter förhöret vistades Richter i ensamceller till den 23 februari 1948.

Ernst Huber säger, att han i slutet av juli 1947 hämtades till ett förhör. Vid detta utfrågades han med vilka personer han suttit i Ljubljanskaja-fängelset och Lefortovskaja-fängelset. Då Huber härvid nämnde Langfelders namn, utfrågades han närmare om denne, samt om vad Langfelder berättat för honom om Wallenberg. Efter förhöret vistades Huber i ensamceller till den 27 april 1948.

Erhard Hille återger i sin utsaga Hubers berättelse om förhöret på ett sätt som helt överensstämmer med Hubers ovan relaterade utsaga.

Erhard Hille uppger i sin utsaga, att Pelkonen för honom berättat, att han den 27 juli 1947 hämtades till förhör. Härvid hade han utfrågats om vad Langfelder berättat för honom om den svenske legationssekreteraren, och om Pelkonen kände till dennes namn, vilket Pelkonen icke gjorde. Efter förhöret hade Pelkonen insatts i en ensamcell i Lefortovskaja-fängelsets bottenvåning.

Horst Kitschmann uppger, att han den 27 eller 28 juli 1947 hämtades till förhör. Han utfrågades med vilka fångar han delat cell under sin fångenskap och angav då namnet Langfelder. Kitschmann frågades därefter om vad Langfelder berättat för honom, vilket Kitschmann redogjorde för. Efter förhöret fick Kitschmann vistas i ensamceller i Lefortovskaja-fängelset till den 23 februari 1948.

Förhören torde endast haft till syfte att utröna hur mycket dessa fångar kände till om Wallenberg och Langfelder. Det måste efter förhören ha stått klart för förhørsledaren, att de förhörda haft god kännedom om såväl Wallenbergs verksamhet i Budapest som om dennes och Langfelders upplevelser

efter tillfångatagandet. Den behandling, som de förhörda fingo genomgå efter förhören, ger vid handen, att de sovjetryska myndigheterna önskade så långt det var möjligt förhindra ytterligare spridning av kännedomen om den svenske diplomaten.

De åtgärder som i första hand vidtogos var att var och en av de förhörda sattes i ensamcell i cirka ett halvt års tid.

Under deras fortsatta fängelsetid finner man en bestämd tendens från de sovjetryska myndigheternas sida att isolera denna lilla krets bestående av f.d. cellkamrater till Wallenberg och Langfelder. De sammanförs i stor utsträckning i grupper om två eller tre. Så t.ex. sutto Gustav Richter och Horst Kitschmann under flera år tillsammans, och detsamma gäller Hille och Pelkonen, vilka en kortare tid hade Huber som cellkamrat. Den schweiziske medborgaren Hofstetter, som under tiden juli 1947 - januari 1949 i Lefortovskaja-fängelset och under tiden januari 1949 - januari 1952 i Butyrskaja-fängelset satt tillsammans med Loyda, fördes - i full konsekvens med de ovannämnda isoleringssträvandena - sedan han skilts från Loyda till den cell, där Hille och Pelkonen sutto.

Av intresse är också att notera, att Hille och Loyda, som vid tidpunkten för förhören i juli 1947 voro i Krasnogorsk, återfördes till Moskva och därefter, såsom framgår av uttågerna, inrangerades i gruppen av f.d. cellkamrater till Wallenberg och Langfelder.

A.

Utrikesministerns svar den 22 maj 1951 på interpellation i andra kammaren av fru Ingrid Gärde-Widemar.

Ledamoten av denna kammare, fru Ingrid Gärde-Widemar, har med kammarens tillstånd till mig riktat frågan, huruvida jag är i tillfälle att lämna en fullständig redogörelse för hur efterforskningarna efter Raoul Wallenberg bedrivits och beträffande vilka åtgärder, som vidtagits för att så snabbt och effektivt som möjligt söka rädda honom.

Interpellanten anför, att under den senaste tidens offentliga diskussion gjorts gällande å ena sidan, att utrikesdepartementet redan tidigt erhållit underrättelser om att Wallenberg befunne sig i livet men att departementet icke visat erforderlig energi för att skapa klarhet över hans försvinnande och bringa honom undsättning, medan det å andra sidan uppgivits, att utrikesdepartementet icke erhållit dessa underrättelser och därför icke kunnat visa större aktivitet än som skett för att bringa Wallenberg hjälp.

Det får i fråga om Wallenbergs försvinnande anses styrkt, att han den 17 januari 1945 avreste från Post i sällskap med tre ryska militärpersoner. Dagen innan, den 16 januari, meddelade det ryska utrikesdepartementet den svenska beskickningen i Moskva, att Wallenberg påträffats och att åtgärder till skydd för honom och hans egendom hade vidtagits av de sovjetryska militärmyndigheterna. Det dröjde däremot ända till den 19 februari, innan en vag underrättelse ingick till UD om minister Danielssons och övriga legationsmedlemmars öde. Först den 23 mars ingick meddelande, att vissa av dessa personer anlänt till Rumänien. Verkliga förhållandet var sålunda under de första månaderna av 1945, att utrikesdepartementet hyste den största oro för de beskickningsmedlemmars öden, om vilka intet var känt, medan man saknade anledning till oro beträffande Raoul Wallenberg, som de ryska militärmyndigheterna sade sig ha tagit under sitt beskydd.

När den övriga legationspersonalens uppehållsort blev känd, medan ännu ingen närmare underrättelse erhållits om Wallenberg, började utrikesdepartementet den långa raden hänvändelser till de ryska myndigheterna i syfte att klarlägga Wallenbergs uppehållsort och få honom återförd till

Sverige.

Da interpellanten särskilt intresserat sig för frågan om vad Sveriges representation i Moskva uträttat eller kunnat uträtta för att söka undsätta Raoul Wallenberg får jag här återge en av envoyén Sjöborg med ledning av utrikesdepartementets akter upprättad sammanställning över skrift- och telegramväxlingen mellan departementet och, huvudsakligen, vår beskickning i Moskva rörande démarcherna i detta ärende.

9.2.45 telegraferade UD till besk. i Moskva att man inom departementet var mycket orolig angående Budapest-svenskarnas öde. Beskickningen anmodades söka inhämta upplysningar.

13.2.45 svarade Söderblom att han skriftligen och muntligen vid flera tillfällen erinrat det ryska UD om Budapest-svenskarna.

17.2.45 telegraferade UD till besk. i Moskva, att densamma, om förbindelse kunde erhållas med W-g, skulle framföra besked att instruktioner komme att lämnas honom när envoyén Danielsson anträffades.

Samma dag - 17.2.45 - telegraferade UD till besk. i Moskva att, enär man hyste stor ängslan angående Danielssons och övriga Budapest-besk:s medlemmars öden, beskickningen borde hos ryska vederbörande begära efterforskningar.

Samma dag - 17.2.45 - telegraferade UD till konsulatet i Wien, att W-g vore i säkerhet sedan en månad tillbaka men att varje underrättelse beträffande de övriga saknades.

19.2.45 telegraferade Söderblom, att han verkställt den 17.2.45 beordrade démarchen hos ryska vederbörande.

8.3.45 telegraferade UD till besk. i Moskva att W-g vore efterlängtd här. När kunde han hitväntas?

10.3.45 telegraferade besk. i Bukarest, att, enligt uppgift, Danielsson skulle ha arresterats omkring 20.2.45. I anledning härav beordrades Söderblom 11.3.45 att i det ryska UD begära efterforskningar efter Danielsson. 12.3.45 telegraferade S. att han bett Dekanosov påskynda efterforskningen, då inga omedelbara autentiska underrättelser från Danielsson erhållits.

12.3.45 telegraferade Söderblom att besk. i Bukarest i telegram 7.3.45 meddelat att W-g vore försvunnen sedan 17.1.45 då han sade sig ämna avresa i bil.

15.3.45 underrättades UD om att i den ungerska Kossuthradion 8.3.45 tillkännagivits att W-g, som försvunnit 17.1.45, sannolikt mördats av Gestapo-agenter.

17.3.45 instruerades Söderblom att i det ryska UD energiskt begära besked om var Danielsson, Anger och W-g befunno sig.

21.3.45 telegraferade Söderblom att fru Kollontay lovat påskynda efterforskningarna efter Budapest-svenskarna.

23.3.45 emottog UD från besk. i Bukarest underrättelse att Danielsson jämte flera av Budapest-besk:s medlemmar anlant till Rumänien.

27.3.45 telegraferade UD till besk. i Moskva, att det i anslutning till meddelandet om Danielssons m.fl. ankomst till Rumänien vore särskilt angeläget erhålla upplysningar om W-g.

21.4.45 telegraferade UD till besk. i Moskva definitiv instruktion att uppsöka Dekanosov och, under återopande av dennes meddelande 16.1.45, hemställa att vederbörande ryska militärmyndigheter, under vars skydd W-g ställts, måtte an-

modas verkställa noggrann undersökning angående dennes vidare öden.

25.4.45 telegraferade Söderblom att han åter påmint om saken hos Dekanosov och att denne utlovat skyndsam undersökning; 26.4.45 skrev S. att han under de gångna månaderna vid upprepade tillfällen gjort démarches muntligen och skriftligen.

28.4.45 överlämnades till fru Kollontay en skriftlig hänvändelse från bankdirektör Marcus W-g, med begäran om hjälp vid efterforskningarna.

19.5.45 telegraferade Söderblom att han nästföregående dag ånyo påmint hos Dekanosov.

5.6.45 gjorde militärattachén i Moskva en hänvändelse till de militära myndigheterna.

6.7.45 skrev Söderblom att han på uppgiven grund - ryktet om att W-g skulle i "säker" förklädnad vistas i Buda--ansåge sig icke böra tillsvidare företaga något i saken.

12.7.45 skrev Sahlin i UD till Söderblom att vad som Söderblom anfört i brevet 6.7.45 icke borde enligt Sahlins mening föranleda Söderblom till passivitet. I brev 14.8.45 förklarade sig emellertid Söderblom fortfarande anse att det i dåvarande läge knappast vore lämpligt att bedriva saken från Moskva.

31.10.45 instruerades S. att hemställa om upplysning om resultatet av efterforskningarna efter W-g; 3.11.45 verkställde S. denna démarche genom avlämnande av en note. (återgiven här nedan)

30.11.45 gjorde S. en förnyad framställning. Abramov svarade att militärmyndigheterna ånyo beordrats vidtaga undersökning, men att besked från dem ännu ej ingått.

3.1.46 skrev Söderblom att han haft ingående samtal med Abramov och Kollontay; 10.3.46 skrev han att han gjort en ny hänvändelse till ryssarna och givit dem vissa upplysningar bl.a. rörande namnen på tre ryska militärpersoner, som uppgivits ha setts tillsammans med W-g den 17.1.45 i Pest.

30.4.46 skrev han att, sedan han efter 8.3.46 som vanligt vid olika tillfällen talat med Abramov och fru Kollontay, så hade han nu ånyo påmint om saken.

15.6.46 upptog S. ärendet med Stalin, som lovade att det skulle uppklaras.

24.7.46 påminde Söderblom om saken i det ryska UD.

28.11.46 instruerades besk. i Moskva att göra en ny démarche. Denna fullgjordes 12.12.46 av Barck-Holst som därvid lämnade Sysojev en uppteckning (återgiven här nedan). 13.12.46 talade Barck-Holst om saken med Losovski och 13.1.47 med Novikov.

30.1.47 upptog Hägglöf ärendet med Novikov, som svarade att, oaktat de mest energiska efterforskningar bedrivits av generalstab, militärpolis, säkerhetspolis och andra myndigheter, man ännu icke funnit något spår efter W-g.

9.4.47 talade excellensen Undén om saken med ryske ministern i Stockholm. Denne lovade att skriva härom till Moskva.

27.5.47 meddelade UD Sohlman att han kunde göra en förnyad démarche.

12.6.47 begärde Sohlman hos Malik ett snabbt svar.

16.7.47 påminde Sohlman Vetrov härom.

18.8.47 svarade det ryska UD med en note (återgiven här nedan).

Madame Kollontays samtal med fru Günther, vilket interpellanten åberopar och som enligt uppgift förevarit några

månader efter Wallenbergs försvinnande, innehöll samma besked som den tidigare officiella ryska noten. Utrikesdepartementet handlade redan utifran uppfattningen, att Wallenberg tagits i förvar av de ryska myndigheterna. De av interpellanten återgivna uppgifterna, att utrikesdepartementet visade bristande aktivitet därför att underrättelser saknades om att Wallenberg var i livet, ge sålunda en felaktig bild av utrikesdepartementets situation.

Den omständigheten, att ett flertal personer lämnat berättelser, avsedda att giva indicier på att Wallenberg kan ha dödats eller omkommit, saknar avgörande betydelse. Hittills har nämligen intet bevis företetts för att Wallenberg skulle vara död. Utrikesdepartementet har därför hela tiden arbetat med hypotesen, att Wallenberg kan vara i livet.

Tidigare har i olika sammanhang, bl.a. i två interpellationssvar lämnats redogörelser för de olika åtgärder och démarches som UD företagit i Wallenberg-affären. Då en viss polemik förekommit ifråga om démarchernas avfattning, får jag ordagrant återge de två senaste svenska noterna till den sovjetryska regeringen samt det ryska svaret.

Avskrift av note från svenska beskickningen i Moskva till ryska utrikesministeriet, dagtecknad den 3.11.45.

"I skrivelse den 16 januari 1945 till svenske ministern hade Vice Folkkommissarien för Utrikes Ärendena Dekanosov älskvärdheten meddela, att svenske undersaten, sekreteraren vid svenska beskickningen i Ungern Raoul Wallenberg, anträffats i Budapest, och att åtgärder till skydd av honom och hans egendom vidtagits av de sovjetiska militärmyndigheterna. Då därefter inga underrättelser erhållits angående Wallenbergs öde, vände sig svenske ministern i skrivelse den 24 april till herr Dekanosov med hemställan, att instruktioner måtte lämnas till de sovjetiska militärmyndigheterna, under vilkas skydd Wallenberg befann sig efter hans anträffande i januari i år, att vidtaga skyndsamma åtgärder för efterforskning av Wallenberg och meddela alla förefintliga uppgifter i detta avseende.

I enlighet med mottagna instruktioner har Kungl. Svenska Beskickningen äran hemställa att genom Folkkommissariatets för Utrikes Ärendena älskvärda förmedling erhålla meddelande om resultatet av efterforskningarna. Från svensk sida tillmättes denna fråga särskild vikt med hänsyn till att Wallenberg var legationsmedlem. En uttömmande redogörelse för resultatet av efterforskningarna skulle å svensk sida mycket uppskattas.

Kungl. Svenska Beskickningen begagnar tillfället att försäkra Folkkommissariatet för Utrikes Ärendena om sin högaktning och uttalar på förhand sitt tack till Folkkommissariatet för dess åtgärder i denna fråga."

Avskrift av uppteckning överlämnad den 12.12.46 av chargé d'affaires Barck-Holst till Herr Sysojev i ryska utrikesministeriet.

"I en till dåvarande svenske ministern i Moskva, herr Staffan Söderblom riktad skrivelse av den 16 januari 1945 hade Vice Ministern för Utrikes Ärendena, herr Dekanosov, älskvärdheten meddela, att svenske undersåten, sekreteraren vid svenska beskickningen i Ungern, Raoul Wallenberg, anträffats vid Benczyrgatan i den av sovjettrupperna erövrade delen av Budapest samt att åtgärder till skydd av herr Wallenberg och hans egendom vidtagits av de sovjetiska militärmyndigheterna. Flerfaldiga förfrågningar hava sedermera framställts från denna beskickning rörande Wallenberg utan att dock någon som helst upplysning lämnats från vederbörande sovjetmyndigheter angående resultatet av efterforskningarna efter Wallenberg.

Den 15 juni 1946 mottog generalissimus Stalin i audiens minister Söderblom och utlovade på dennes hemställan att låta efterforska Raoul Wallenberg.

Då nu efter snart två år från det Raoul Wallenberg togs i beskydd av de sovjetiska militärmyndigheterna ännu ingen upplysning lämnats om honom, har fallet Wallenberg väckt uppseende inom svensk allmän opinion. Med anledning av i svenska riksdagen framställd förfrågan rörande Wallenberg, har Statsministern lämnat redogörelse för efterforskningsåtgärderna på sätt framgår av i översättning närslutna promemoria.

Med framförande av denna förnyade anhållan i saken understrykes, att svenska regeringen anser sig hava rätt att förvänta ett bestämt besked beträffande resultatet av de undersökningar, som vid upprepade tillfällen utlovats av de sovjetiska myndigheterna."

Avskrift av note från vice utrikesminister Vysjinski till envoyén Sohlman, dagtecknad Moskva den 18.8.1947.

"I samband med att Ni vid samtal med biträdande utrikesminister J.A.Malik den 12 juni innevarande år berörde frågan om Raoul Wallenbergs vistelseort har jag verkställt förfrågningar hos vederbörande myndigheter. Som resultat av noggrann undersökning har fastställts, att Wallenberg icke finnes i Sovjetunionen och att han är okänd för oss.

Det är riktigt, att Sovjetunionens utrikesministerium den 14 januari 1945 erhöll ett kort meddelande, grundat på indirekta uppgifter från en av befälhavarna vid en truppstyrka, som deltog i striderna i Budapest, om att Wallenberg skulle ha påträffats på Benzurgatan.

Det var vid den tidpunkten omöjligt att verifiera meddelandet, enär efter detta striderna om staden, vilka voro förbittrade, fortsatte ytterligare ungefär en månad, och den Sovjetiska Armén fick herravälde över staden först den 12 februari 1945.

Senare ha, i syfte att verifiera meddelandet av den 14 januari 1945 angående Wallenberg, noggranna undersökningar och efterforskningar efter Wallenberg verkställts, vilka emellertid icke lett till positiva resultat, och den sovjetiske officer, som lämnat meddelandet om Wallenberg, har icke återfunnits. I lägren för krigsfångar och internerade har Wallenberg icke heller påträffats.

Det var med stöd av ovanstående som medlemmen av Sovjetunionens utrikesministeriums kollegium, K.V.Novikov, redan

den 30 januari 1947 vid samtal med svenska sändebudet Herr Hägglöf förklarade, att vederbörande sovjetiska myndigheter under avsevärd tid sysslat med ärendet Wallenberg, men att deras försök att finna honom icke krönts med framgång. Härvid framhöll K.V. Novikov, att man naturligtvis icke finge lämna ur sikte, att Wallenberg befann sig inom ett område, där sovjetiska trupper funnos, under en period av häftiga strider i Ungern, då alla slags tillfälligheter kunde inträffa - Wallenberg kunde på eget bevåg avlägsna sig från de sovjetiska truppernas område, fientliga flyganfall kunde förekomma, Wallenberg kunde omkomma genom fientlig beskjutning o.s.v.

Alla ytterligare åtgärder, som vidtagits efter den 30 januari innevarande år för undersökning av meddelandet angående Wallenberg och för efterforskning av honom, ha icke krönts med framgång. Det återstår endast att förmoda, att Wallenberg under striderna i staden Budapest omkommit eller blivit tillfångatagen av Szalasis anhängare.

I det jag bringar ovanstående till Eder kännedom, ber jag Eder, Herr Envoyé, mottaga försäkringar om min utmärkta högaktning."

Syftet med de svenska démarcherna, nämligen att svenska regeringen önskade få veta Wallenbergs uppehållsort och få honom återförd till Sverige, har självfallet stått fullt klart för de sovjetiska myndigheterna. Det är helt orimligt att antaga, att det sovjetiska svaret kunnat få ett positivt innehåll, därest de svenska démarcherna varit annorlunda formulerade.

På senare tid har envoyén Sjöborg inom utrikesdepartementet varit sysselsatt med viss bearbetning av material i Wallenberg-affären. Arbetet har avsett en systematisering av den vidlyftiga dokumentsamlingen och en värdering av vissa tänkbara handlingsmöjligheter. Envoyén Sjöborgs granskning, som nu slutförts, innebär ingen avslutande fas utan endast ett avsnitt i departementets arbete med frågan. Jag kan emellertid icke taga på mitt ansvar att skada den sak vi alla är intresserade av genom ett offentliggörande av den sjöborgska utredningen eller av vittnesmål och andra detaljer i ärendet.

Interpellanten frågar om samarbetet mellan å ena sidan utrikesdepartementet och å andra sidan Raoul Wallenbergs anhöriga och den s.k. Wallenberg-aktionen. Det har säkerligen icke undgått interpellanten, att från sistnämnda håll vid åtskilliga tillfällen ämper kritik anförts mot utrikesdepartementets sätt att handlägga ärendet. Jag önskar emellertid icke ingå på någon diskussion härav, då jag icke kan finna, att ytterligare polemik i något avseende kan gagna det syfte,

som är gemensamt för utrikesdepartementet, Wallenbergs an-
höriga och den s.k. Wallenberg-aktionen, nämligen att söka
tillvarataga de möjligheter, som alltjämt kunna föreligga
att påträffa Wallenberg och återföra honom till Sverige.

B. Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 11 februari 1952.

Vice utrikeskommissarien Dekanosov meddelade i en skrivelse den 16 januari 1945 dåvarande svenske ministern i Sovjetunionen S. Söderblom följande:

"Enligt meddelande från Budapest har i den av sovjettrupperna erövrade delen av staden vid Benczurgatan påträffats svenske undersåten herr Raoul Wallenberg, som uppgav sig vara den sekreterare vid svenska beskickningen i Ungern, varom Ni underrättat mig i Edert brev av den 31 december förra året. Enligt uppgift av herr R. Wallenberg befinna sig övriga medlemmar av svenska beskickningen i stadens västra del. Åtgärder till skydd av herr R. Wallenberg och dennes egendom hava vidtagits av de sovjetiska militärmyndigheterna."

Några månader senare inbjöd dåvarande sovjetryska ambassadören Madame Kollontay dåvarande utrikesminister Günthers maka till sitt hem och meddelade henne bland annat, att Wallenberg fanns i livet i Sovjetunionen och behandlades väl. En liknande försäkran har enligt uppgift redan i februari 1945 lämnats hans moder fru Maj von Dardel av Madame Kollontay.

Såsom torde vara Sovjetunionens Ambassad bekant, rikstade det svenska sändebudet i Moskva efter mottagandet av skrivelse den 16 januari 1945 på uppdrag av sin regering ett flertal såväl skriftliga som muntliga framställningar till Sovjetunionens regering i syfte att få veta Wallenbergs uppehållsort och få honom återförd till Sverige. Till svar på dessa framställningar meddelade Sovjetunionens dåvarande vice utrikesminister A. Vysjinski i ett brev den 18 augusti 1947 till Sveriges minister i Moskva R. Sohlman, att efter den 14 januari 1945 "noggranna undersökningar och efterforskningar efter Wallenberg verkställts, vilka emellertid icke lett till positiva resultat" samt att "alla ytterligare åtgärder, som vidtagits efter den 30 januari innevarande år för undersökning av meddelandet angående Wallenberg och för efterforskning av honom, ha icke krönts med framgång."

Efter mottagandet av vice utrikesminister Vysjinskis skrivelse ha de svenska myndigheterna fortsatt sina efterforskningar i syfte att vinna klarhet om Wallenbergs öde. Därvid ha undersökts uppgifter, som tytt på att Wallenberg skulle ha dödats i Budapest, uppgifter att han skulle finnas utanför Sovjetunionens område och uppgifter att han skulle finnas inom Sovjetunionen. Trots det negativa svar, som Sovjetunionens

regering på sistnämnda punkt avgivit, ha nämligen de svenska myndigheterna med hänsyn till förhållandena efter kriget icke velat utesluta möjligheten, att Wallenberg kunde finnas inom Sovjetunionen utan att hans uppehållsort och identitet vid de omfattande undersökningar, som Sovjetunionens regering företagit, kunnat fastställas. De av de svenska myndigheterna bedrivna efterforskningarna ha utförts med den största noggrannhet och under sträng prövning av materialets trovärdighet. Materialet har under senaste året avsevärt ökat. Det föreligger ett antal utsagor, som styrka, att Wallenberg fr.o.m. år 1945 befunnit sig i fängsligt förvar i Moskva, tidvis i Lefortovskaja-fängelset.

Med utgångspunkt från att Wallenberg sålunda funnits inom Moskva-området, torde det vid en förnyad undersökning vara möjligt för Sovjetunionens regering att fastställa Wallenbergs uppehållsort och öde.

Svenska regeringen anholder med stöd av det anförda, att Sovjetunionens regering vidtager de för Wallenbergs snara återförande till Sverige erforderliga åtgärder.

Svenska regeringen vill slutligen understryka, att den fäster stor vikt vid detta ärende, vars lyckliga lösning skulle på ett värdefullt sätt stärka de goda förbindelserna mellan Sovjetunionen och Sverige.

- C.   Note från Sovjetunionens ambassad i Stockholm till
          utrikesdepartementet den 16 april 1952.

Översättning.

Med hänvisning till Kungl. Utrikesdepartementets note av den 11 februari 1952 meddelar Socialistiska Sovjetrepublikernas Unions Ambassad att de kompetenta sovjetmyndigheterna, enligt den av Ambassaden erhållna informationen, inte förfogar över några tilläggsuppgifter om Raoul Wallenbergs öde utom det, som redan meddelades i A.J.Vysjinskijs brev till Herr Sohlman av den 18 augusti 1947.

D. Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 23 maj 1952.

I en den 11 februari 1952 av Utrikesminister Undén till Sovjetunionens Ambassadör Rodionov överlämnad verbalnote har svenska regeringen anhållit, att Sovjetunionens regering måtte vidtaga de för Raoul Wallenbergs snara återförande till Sverige erforderliga åtgärderna. Vidare har svenska regeringen i noten understrukt, att den fäster stor vikt vid detta ärende.

Såsom framgår av noten ha de svenska myndigheterna efter mottagandet av det svar, som Sovjetunionens regering lämnat i augusti 1947, icke velat med hänsyn till förhållandena efter kriget utesluta möjligheten, att Wallenberg kunde finnas inom Sovjetunionen, utan att hans uppehållsort och identitet kunnat fastställas. Resultatet av de svenska myndigheternas noggranna undersökningar har också blivit, att ett antal utsagor nu föreligga, som styrka, att Wallenberg från och med år 1945 befunnit sig i fängsligt förvar i Moskva-området, tidvis i Lefortovskaja-fängelset.

Vid sitt samtal den 11 februari med Sovjetunionens Ambassadör i samband med notens överlämnande framhöll utrikesminister Undén bland annat, att han personligen tagit del av det viktigaste materialet och icke kunde tvivla på dess bevisvärde. Utrikesministern bad också Ambassadören särskilt framföra till Utrikesminister Vysjinskij notens ovan berörda uttalande om den vikt svenska regeringen fäster vid detta ärende.

Det är därför med förvåning svenska regeringen mottagit Sovjetunionens Ambassads svar den 16 april 1952, vari framhålles, att de kompetenta sovjetmyndigheterna icke förfoga över några tilläggsuppgifter om Raoul Wallenbergs öde utöver vad som redan meddelats i brev från dåvarande vice utrikesminister A.J.Vysjinskij den 18 augusti 1947 till enøyén Sohlman. Enligt detta brev skulle Wallenbergs öde vara okänt för de sovjetiska myndigheterna.

Vad speciellt frågan om Wallenbergs försvinnande i Budapest i början av år 1945 beträffar, kan det icke råda något som helst tvivel om att han omhändertagits av sovjetiska myndigheter. Vissa av svenska beskickningens med-

lemmar och andra personer ha i samband med och under de närmaste månaderna efter Budas intagande av den sovjetiska armén kallats till förhör av sovjetiska instanser. Av förhören har framgått att sovjetiska vederbörande ansett sig vara i besittning av visst material, som skulle visa, att Wallenberg under sin verksamhet som tjänsteman vid svenska beskickningen i Budapest utfärdat falska pass eller andra legitimationshandlingar åt personer, som stodo den dåvarande ungerska regimen nära, och att han misstänkts för bedrivande av illegal underrättelseverksamhet. Svenska regeringen vill på det bestämdaste framhålla, att dylika misstankar mot Wallenberg måste anses helt obefogade. Om pass och andra legitimationshandlingar i några fall påträffats i orätta händer, kan detta icke läggas Wallenberg till last, utan sådana fall få förklaras genom illegala tillgrepp eller förfalskningar utförda av andra personer under de kaotiska förhållanden, som rådde i Budapest under stadens belägring av den sovjetiska armén. Wallenbergs strävan var att bispringa den av de dåvarande makthavarna i Ungern hårt undertryckta och förföljda judiska befolkningen och andra politiskt förföljda.

Med hänvisning till de uppgifter om Wallenbergs omhändertagande i Sovjetunionen, som äro i svenska regeringens besittning, önskar svenska regeringen rikta frågan till Sovjetunionens regering, huruvida densamma - i händelse den får del av de närmare uppgifter rörande Wallenbergs öde efter 1945, som framkommit under de svenska myndigheternas ingående undersökningar - är beredd att utföra de undersökningar, vartill dessa uppgifter giva anledning.

Avslutningsvis vill svenska regeringen ånyo framhålla, att den fäster stor vikt vid en tillfredsställande lösning av denna fråga.

E. muntligt meddelande, vilket med överlämnande av nedteckning framfördes av Sovjetunionens ambassadör Rodionov till kabinettsskreteraren Lundberg den 5 augusti 1953.

Översättning.

I samband med att Ni under Edert samtal med mig den 3 juni åter berörde frågan om den svenske diplomaten Wallenbergs öde, vilken som bekant försvunnit spårlöst under gatustriderna i Budapest i början av 1945, samt liksom i samband med de hänvändelser herr Sohlman nyligen gjort i denna fråga i sovjetiska utrikesministeriet, har jag erhållit i uppdrag att meddela Eder följande.

Såsom redan meddelats i sovjetiska utrikesministeriets och sovjetiska ambassadörens i Sverige noter ävensom under samtal med medlemmar av svenska ambassaden i Sovjetunionen, ha de kompetenta sovjetorganen genomfört noggranna undersökningar och efterforskningar angående R. Wallenberg, genom vilka det fastställts att Wallenberg icke varit eller är i Sovjetunionen och att han är oss okänd. Om man tar i beaktande att R. Wallenberg spårlöst försvann i Budapest vid den tid då förbittrade strider fördes där, kan man endast antaga att han endera händelsevis omkom under tiden för gatustriderna eller föll i händerna på Szalasy's anhängare.

Under tiden har under loppet av några år frågan om Raoul Wallenberg på det mest oblyga sätt utnyttjats för mot förhållandet till Sovjetunionen fientliga ändamål. Med just sådana ändamål utbreda på senare tid några svenska tidningar smädliga uppdiktade artiklar om Wallenberg föregivande att de bygga på uppgifter från något slags vittne.

Sovjetiska ambassaden är befullmäktigad att bekräfta tidigare av oss lämnade uppgifter i denna fråga och meddela, att alla försök att förbinda frågan om Wallenbergs öde med hans förmenta vistelse i Sovjetunionen äro helt grundlösa.

F.

Memorandum överlämnat av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister Zorin i Moskva den 29 september 1954.

Översättning.

Raoul Wallenberg tog den 13 januari 1945 kontakt med den kommenderande ryske generalen i Pest för att med det ryska befälet dryfta problem, som mötte den svenska beskickningen i samband med de ryska truppernas inryckning i Budapest. Den 16 januari meddelade det ryska utrikesministeriet, att Wallenberg befann sig under de ryska truppernas beskydd. Den 17 januari tog Wallenberg avsked från sin personal i den av rysarna befriade delen av Pest och begav sig jämte sin chaufför Vilmos Langfelder under eskort av ryska officerare mot Debrecen för att söka kontakt med marskalk Malinovsky. Sedan dess har Wallenberg varit försvunnen. Vid olika tillfällen har från rysk sida meddelats, att Wallenberg icke befunnit sig eller befinner sig i Sovjetunionen.

Vid den utredning, som utrikesdepartementet företagit, har framkommit fullständiga bevis för att Wallenberg efter sitt försvinnande i Budapest hållits i fängsligt förvar i Sovjetunionen.

Uppgifter om Wallenbergs öde började inströmma till utrikesdepartementet strax efter hans försvinnande och fortsätter alltjämt att inkomma. Dessa uppgifter har noga kontrollerats även i vissa fall, då man från början haft anledning ställa sig misstänksam mot uppgiftslämnarna. Det har visat sig, att de allra flesta uppgifterna varit antingen osannolika, bevisligen oriktiga eller omöjliga att bedöma. Anledningarna till att så många sådana opålitliga uppgifter inkommit är av skiftande slag. Wallenberg var en i Budapest känd man, och efter hans försvinnande uppstod en mytbildning. Tidningsskriverierna kring hans person har stimulerat åtskilliga fantasifulla personer att lämna uppgifter. Vissa uppgiftslämnare har sökt göra sig intressanta eller uppnå personliga fördelar genom att lämna uppgifter, medan andra icke strävat att nå egen fördel genom sitt vittnesmål men varit offer för personförväxlingar och andra misstag. Alla sådana opålitliga vittnesmål har bortgallrats.

För att ett vittnesmål skall av utrikesdepartementet god-

tagas såsom fullt tillförlitligt kräves, att det skall vara spontant avgivet utan påverkan av ledfrågor eller av vad som skrivits i tidningar eller av rykten, att vittnesmålet innehåller uppgifter, som icke kunnat erhållas på annat sätt än genom kontakt med Wallenberg eller hans närmaste omgivning i fängelset samt att vittnesuppgifterna kan styrkas genom uppgifter från andra, trovärdiga, av övriga vittnen oberoende källor. Vid sidan av sådana fullt bestyrkta vittnesmål föreligger vittnesmål, som bära alla kännetecken på trovärdighet men som icke kunnat direkt verifieras av oberoende källor.

Såsom kriterium på trovärdighet har icke godtagits sådana omständigheter, som att ett vittne rent subjektivt gjort ett allmänt trovärdigt intryck, utan endast objektivt konstaterbara fakta.

Av vittnenas uppgifter framgår, att Wallenberg och Langfelder, sedan de fängslats i januari 1945, fördes till Moskva, där de i början av februari insattes i fängelse. De skildes från varandra. Wallenberg överfördes senare under våren till Lefortovskjafängelset. Han insattes där först i en cell i tredje våningen och flyttades senare upp till en cell i fjärde våningen, belägen ungefär ovanför den cell, där han först suttit. Uppgifterna om Wallenbergs vistelse i Lefortovskaja har styrkts av sex vittnen. Dessa vittnen har icke känt till varandras vittnesmål, som lämnats helt oberoende av varandra och som varit på väsentliga punkter samstämmiga. De har visat sig känna till detaljer beträffande såväl Wallenberg som Langfelder, vilka de icke kunnat erhålla kännedom om på annat sätt än genom direkt eller indirekt kontakt med dessa personer under deras vistelse i ryska fängelser.

Efter den svenska démarchen i juni 1947 och innan det ryska svaret lämnades den 18 augusti 1947 samt någon tid därefter företog de ryska fängelsemyndigheterna vissa åtgärder, som hade samband med fallet Wallenberg. Bl.a. förhöordes ett antal fångar, som haft kontakt med Wallenberg eller Langfelder, beträffande sin kännedom om dessa personer. Det framgår klart, såväl av förhören som av andra omständigheter att vissa höga polisofficerare väl kände till Wallenbergs och Langfelders fångenskap.

Utöver de sex vittnen, som ovan åberopats, föreligger över 20 trovärdiga vittnesmål, som styrker Wallenbergs vistelse i rysk fångenskap vid olika tidpunkter. Det sagda torde emellertid vara fullt tillräckligt för att giva ledtråd för

efterforskningar.

Under utredningens tidigaste skede föreföll Wallenbergs kvarhållande i Sovjetunionen helt obegripligt. Det har emellertid varit nödvändigt uppställa en hypotes rörande orsakerna till hans kvarhållande. Åtskilliga omständigheter pekar på att förklaringen ligger däri, att den ryska polisen misstänkte Wallenberg för att i Budapest ha uppträtt som spion. Sådana misstankar ursäktar icke kränkandet av Wallenbergs diplomatiska immunitet men kan likväl ha utgjort det faktiska motivet för hans kvarhållande. De omständigheter, som föranlett uppställandet av denna hypotes, skall här redovisas.

Det blev under utredningen snart känt att den ryska polisen till olika vittnen uttalade anklagelser mot Wallenberg för spionage både för tysk och amerikansk räkning. Såväl anställda vid den svenska beskickningen i Budapest som andra personer i Wallenbergs omgivning hade av rysk polis underkastats förhör rörande Wallenbergs verksamhet, varvid dessa misstankar uttalats. Senare har från rysk fångenskap återvändande personer berättat, att olika fångar, som i fängelser i Moskva-området kommit i kontakt med Wallenberg och Langfelder, förhörts om samma förhållanden. Det är att märka, att dessa hemvändande fångar icke haft någon kunskap om de förstnämnda förhören med personer i Budapest. Flera av varandra oberoende vittnesmål av ensartat innehåll föreligger således på denna punkt.

Utrikesdepartementet har sökt utröna, huruvida det föreläggat omständigheter, som kunnat föranleda, att sådana misstankar uppkommit inom den ryska polisen. Inga konkreta uppgifter föreligger om de fakta, varpå misstankarna i verkligheten grundats. Det föreligger emellertid tre förhållanden, som möjligen kan ha givit upphov till de uppkomna misstankarna.

Den svenska B-avdelningen i Budapest, till vilken Wallenberg icke hörde, ehuru hans tjänster i enstaka fall kan ha tagits i anspråk, handhade på grund av uppdraget att skydda de ryska intressena även skyddet av vissa ryska krigsfångar. För identifiering hade dessa utfrågats rörande namn, hemvist, vilka militära förband de tillhört etc. Denna utfrågning kan möjligen av den ryska polisen ha uppfattats som försök att utröna militära hemligheter. Syftet med utfrågningen var icke detta, och Wallenberg hade ingenting därmed att göra.

Under sin verksamhet för att hjälpa personer, som av tyskarna utsattes för rasförföljelse - vilken verksamhet nedan

skall utförligare skildras - utfärdade Wallenberg vissa provisoriska legitimationshandlingar, så kallade skyddspass. Så småningom hade obehöriga igångsatt förfälskning av sådana pass i stor skala. I behörig ordning utfärdade pass hade stulits eller överlåtits från de ursprungliga innehavarna. Åtskilliga falska eller illegalt utnyttjade pass hade därigenom hamnat i händerna på nazister och pilkorsare. Wallenberg kan icke göras ansvarig härför, men den ryska polisen kan möjligen, då pass påträffats hos sådana personer, ha fått den oriktiga uppfattningen, att Wallenberg skyddade fascistiska element.

Den tredje omständighet, på grund av vilken misstankar mot Wallenberg kan ha uppkommit, är mera komplicerad. Det är av yttranden från ryska polistjänstemäns sida under de ovannämnda förhören tydligt, att man på rysk sida icke satt tilltro till uppgifterna om Wallenbergs humanitära aktion i Budapest. Denna aktion var fullständigt unik. Den var betingad av de abnorma förhållanden under den nazistiska sönderfallsperioden i Ungern, och veterligen har ingen liknande verksamhet förekommit i något annat land. De delvis framgångsrika ansträngningar, som representanter för de svenska myndigheterna mot krigets slut vidtog för att rädda människor undan rasförföljelse i Tyskland, hade en helt annan karaktär. Det kan därför vara skäl att något redogöra för Wallenbergs verksamhet. Den följande skildringen är ordagrant hämtad ur en rapport i översiktlig form över beskickningens verksamhet. Rapporten upprättades på sin tid av förste legationssekreteraren Per Anger, vilken tjänstgjorde på beskickningen i Budapest under 1944 och fram till beskickningens upplösning i början av 1945, och har icke skrivits med tanke på Wallenbergs försvinnande.

"Det tyska maktövertagandet innebar, att legationen ställdes inför helt nya och svåra problem. Under sitt samtal med Horthy dagen före inmarschen hade Hitler bl.a. fordrat, att 'Ungerns judeproblem skulle lösas'. Man ansåg, att Ungern hade visat en oförmåga att komma till rätta med detta problem och att en miljon judar i landet, varav cirka 300,000 i Budapest, kunde bli en farlig femte kolonn i den tyska arméns rygg.

Redan dagarna efter inmarschen började man arrestera judar i framstående ställning. De neutrala beskickningarna belägrades av massvis av judar, som anade vad som komma skulle och som bönföll om hjälp. I mottagningsrummet på svenska legationen trängdes hjälpsökande, och långt ut på gatan ringlade sig kön.

Steg för steg berövades den judiska befolkningen i landet snart sagt alla medborgerliga rättigheter. Det föreskrevs, att judarna skulle bära en gul stjärna på bröstet. Efter hand sammanfördes de i särskilda läger eller hus, utmärkta med gul stjärna, och de fick inte vistas utomhus. Deras lidanden förvärrades dagligen i ett ständigt crescendo furioso. Till slut upprättades ghetton, som var den sista etappen före deportationen till Auschwitz eller Birkenaus gaskamrar.

Våra möjligheter att hjälpa alla dem, som ställt sitt hopp till svenska legationen, var i hög grad begränsade. Sett ur snäv juridisk synpunkt kunde legationen inte ingripa för andra än svenska medborgare samt de länderas medborgare, vars intressen Sverige på grund av kriget företrädde i Ungern. Något måste emellertid göras och det snabbt, ty med varje dag försämrades judarnas läge. Till en början utfärdade vi provisoriska svenska pass - egentligen ett slags resedokument som under vissa förhållanden kunde ges även till andra än svenska medborgare - för personer med speciell anknytning till Sverige i fråga om släktskap eller affärsförbindelser. De provisoriska passen erbjöd till en början inte något större skydd, men så småningom lyckades beskickningen efter förhandlingar med de ungerska myndigheterna genomdriva, att innehavarna av dylika pass behandlades som svenska medborgare och slapp bära judestjärnan. På så sätt undgick de i regel internering och deportation. Senare utfärdades intyg för judar, vilkas släktingar för dem ansökt om svenskt medborgarskap. Värdet av dessa intyg, som kom att bli förelöpare till de under Wallenbergs tid senare utfärdade s.k. skyddspassen, var vid första påseende diskutabelt. Avsikten var emellertid i första hand att vinna tid, och vi styrktes i våra fortsatta ansträngningar från personer, som vid razzior och husundersökningar lyckats klara sig undan genom uppvisande av sådana dokument.

Efter ganska kort tid hade beskickningen utfärdat inte mindre än 700 provisoriska pass och intyg. Hela beskickningen arbetade bokstavligen natt och dag under dessa månader."

Ministern hemställde till utrikesdepartementet om förstärkning, och Raoul Wallenberg sändes ned med ställning såsom förste legationssekreterare. Wallenberg hade för sin räddningsaktion till sitt förfogande inte endast svenska medel utan även pengar, som ställts till förfogande av judar i Amerika genom War Refugee Board. Om Wallenbergs aktion berättar

Anger bl.a.:

"Wallenbergs aktion hade med tiden byggts ut undan för undan. Ett flertal kontor hade upprättats i olika delar av staden, och hans stab uppgick till cirka 400 personer. Wallenberg lyckades hos de ungerska myndigheterna genomdriva, att de anställda judarna blev befriade från att bära den gula stjärnan. På avdelningen utställdes skyddspassen, d.v.s. legitimationshandlingar försedda med ministerns underskrift, varihelt frankt förklarades, att innehavaren och hans egendom stod under svenska beskickningens beskydd till dess avresa till Sverige kunde ske. Svenska regeringen hade nämligen förklarat sig beredd att mottaga samtliga judar, som var försedda med skyddspass. Från ungerska regeringens sida utlovades, att innehavarna inte skulle deporteras. De fick bo i särskilda hus, som beskickningen hyrt i Pest, de s.k. svenskhusen. Antalet skyddspass, godkända av de ungerska myndigheterna, uppgick till 5,000. Sedermera fördes i hemlighet utan myndigheternas vetskap fler och fler judar till dessa hus. Det totala antalet på detta sätt räddade judar var snart uppe i mer än det dubbla, eller cirka 10.000-15.000 människor.

Även vissa andra utländska beskickningar tog exempel av svenskarna och började utfärda legitimationshandlingar av liknande slag som skyddspassen. De lyckades i samråd med Wallenbergs avdelning hos myndigheterna utverka att ytterligare ett antal bostadshus ställdes till förfogande för judar, som innehade dessa dokument. Under svensk ledning organiserades livsmedelsförsörjningen till de utländska husen och särskilda sjukhus upprättades."

Det anförda torde tillräckligt tydligt ange arten av Wallenbergs verksamhet. Den ryska polisen har emellertid haft svårt att tro på berättelserna om Wallenbergs verksamhet. Den har trott, att Wallenberg måste ha haft några andra, hemliga syften. Den omständigheten, att amerikanska judar delvis finansierat hjälpaktionen för de ungerska judarna, har av den ryska polisen uppfattats som bevis för att Wallenberg "spionerat" för amerikansk räkning.

Så har den fruktansvärda tragedien inträffat, att Wallenberg, som långa tider dagligen riskerade att mördas av nazister och pilkorsare och som gjort en hjältemodig personlig insats för att rädda människor, bland dem också icke-judiska

socialister och kommunister, undan de fascistiska terroristerna, blivit misstänkt för att vara en spion och häktats.

G.

Uttalande av utrikesministern i riksdagsdebatten den
2 november 1955.

I anledning av herr Ohlins fråga om Raoul Wallenberg vill jag - utan att nu gå närmare in på saken - framhålla att ett intensivt utredningsarbete utföres inom utrikesdepartementet under ständig kontakt med de anhöriga och att på grundval härav åtskilligt bevismaterial kunnat erhållas. En del av de uppgifter som i samband med de tyska krigsfångarnas hemsändande från Sovjetunionen publicerats i pressen hade vi sålunda redan tidigare kännedom om. Jag tog upp denna sak med medlemmar av sovjetregeringen under mitt besök i Moskva 1954 och därefter tillställde vi det sovjetryska utrikesministeriet det material vi då hade. Senare har vid ytterligare ett par tillfällen framställning gjorts till ledande personer inom sovjetregeringen.

Svaren på tidigare framställningar har varit att Wallenberg inte funnits i Sovjetunionen. Vid de senaste démarcherna har dock från sovjetrisk sida uttryckligen tillfogats att, om Wallenberg anträffades, han skulle återsändas till Sverige. Vi betraktar detta som ett löfte och kommer att även i fortsättningen påminna om det och kräva att mysteriet Wallenberg äntligen uppklaras på det enda sätt som hela vårt folk hoppas och väntar.

Mer anser jag det inte lämpligt att för närvarande säga i denna sak.

H. Muntligt meddelande, vilket med överlämnande av nedteckning framfördes av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 8 november 1955.

Översättning.

Jag har bitt Eder besöka mig för att till Eder överlämna ett utdrag ur mitt uttalande i riksdagen härromdagen, nämligen det avsnitt där jag berörde fallet Raoul Wallenberg.

Såväl premiärminister Bulganin som president Vorosjilov ha förklarat, att Wallenberg, om han påträffas, skall överlämnas till svenska myndigheter. Jag ber Eder ännu en gång framföra till sovjetiska regeringen den oro denna affär sedan tio år förorsakar oss.

Vi äro i besittning av överväldigande bevis om att Wallenberg förts till Sovjetunionen och satts i fängelse anklagad för spioneri. Sedan åratal håller Utrikesdepartementet på med att samla och jämföra det upplysningsmaterial som inkommit från alla håll beträffande Wallenbergs öde. Frigivningen av tyska, österrikiska och andra krigsfångar under dessa sista veckor har försett oss med nya bevis men också gjort den svenska allmänna opinionen ännu mera otålig.

Ehuru de nya upplysningarna ännu inte tillräckligt genomgått och sammanställts för att framläggas för vare sig den sovjetiska regeringen eller den svenska allmänheten, har jag redan nu velat fästa den sovjetiska regeringens uppmärksamhet på angelägenheten av denna affär ur såväl humanitära som också politiska synpunkter.

I. Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 10 mars 1956.

Den 8 november 1955 meddelade Utrikesminister Undén Sovjetunionens ambassadör i Stockholm, att den svenska regeringen förfogar över överväldigande bevis om att den svenske medborgaren, legationssekreteraren vid Kungl. Maj:ts beskickning i Budapest Raoul Wallenberg förts till Sovjetunionen och där insatts i fängelse anklagad för spioneri.

Detta meddelande utgjorde ett led i de sedan mer än 10 år till Sovjetunionens regering från den svenska regeringen riktade talrika démarcherna i avsikt att klarlägga Raoul Wallenbergs öde efter det han togs i sovjettryskt förvar i Budapest i mitten av januari 1945.

Tidigare har sålunda i Moskva den 29 september 1954 av ambassadör Sohlman överlämnats ett utförligt memorandum, i vilket bland annat redogjorts för vilka krav den svenska regeringen ställt på de utsagor angående Raoul Wallenbergs vistelse i Sovjetunionen för att dessa skola kunna godtagas såsom fullt tillförlitliga.

Efter det ovan nämnda meddelandet den 8 november 1955, i vilket ävenledes uttalades, att det svenska Utrikesdepartementet på senare tid av från sovjettrysk fångenskap återvända personer erhållit ytterligare bevis om Raoul Wallenbergs vistelse i Sovjetunionen, har detta material minutiöst granskats och jämförts. Vidare har ytterligare ett stort antal vittnesmål inkommit och genomgått samma noggranna behandling. Allt detta bevismaterial fyller de uppställda kraven på full tillförlitlighet.

Ett stort antal av utsagorna om Raoul Wallenbergs omhändertagande av ryska myndigheter i Budapest och hans senare vistelse såsom fånge i Sovjetunionen ha under edlig förpliktelse undertecknats av vederbörande uppgiftslämnare och legaliserats av notarius publicus. Dessa utsagor ha därefter ingående granskats av juridiska experter och ett intyg om att enligt svensk rätt full bevisning föreligger om Raoul Wallenbergs omhändertagande av sovjettryska myndigheter i Budapest och om hans fångenskap i Sovjetunionen bifogas.

Den svenska regeringen fäster de största förhoppningar vid Presidentens i Sovjetunionens Högsta Råds Presidium

Vorosjilov och Premiärminister Bulganins tidigare gjorda uttalanden om att Raoul Wallenberg skulle hemsändas till Sverige därest han påträffades i Sovjetunionen.

Med anledning av vad som ovan anförts anser den svenska regeringen att alla förutsättningar föreligga för att kunna uppspåra Raoul Wallenberg och att återsända honom till Sverige.

Slutligen önskar den svenska regeringen fästa Sovjetunionens regerings uppmärksamhet på den utomordentligt stora vikt som regeringen och den svenska allmänna opinionen fäster vid detta ärende och vill betona, att en tillfredsställande positiv lösning av denna fråga endast kan bidra till att stärka de goda relationerna mellan de båda länderna. Det torde därför vara ett gemensamt stort intresse för de båda ländernas regeringar att ömsesidigt bistå varandra i denna fråga och räknar därför den svenska regeringen med Sovjetunionens regerings helhjärtade och fulla insats vid lösandet av detta trängande problem.

Undertecknade, förutvarande ledamöter av Högsta Domstolen i Sverige, hava hos svenska utrikesdepartementet tagit del av ett större antal upptecknade utsagor angående den svenske medborgaren legationssekreteraren vid Kungl. Maj:ts beskickning i Budapest Raoul Wallenberg samt vissa andra handlingar som äga samband därmed. De som avgivit utsagorna äro italienska, schweiziska, tyska, ungerska och österrikiska medborgare samt statslösa personer. De flesta av dem hava tidigare befunnit sig i sovjetrisk fångenskap.

Utsagorna hava avgivits inför medlemmar av den svenska utrikesförvaltningen och den svenska statspolisen och äro, då omständigheterna vid avgivandet det medgivit, legaliserade av notarius publicus.

Av utrikesdepartementets instruktioner till de personer som inhämtat uppgifter och av dessas promemorior över de förda samtalen samt av de undertecknade utsagorna framgår att innehållet i utsagorna icke rönt påverkan av frågor eller annat som kunnat vara ägnat att förvanska berättarnas egen minnesbild av de händelser de själva upplevat och skildrat.

Uppgifterna grunda sig på dels personlig kontakt (gemensam cellvistelse) med Raoul Wallenberg, dels kontakt med honom genom meddelanden i fångelser och dels på berättelser, lämnade till uppgiftsgivarna av fångar vilka haft personlig eller annan kontakt med Wallenberg. Utsagorna äro för övrigt rika på detaljer av den art att kännedom därom icke gärna kunnat vinnas på annat sätt än nu nämnts.

Dessa uppgifter från olika håll och avseende skilda tidpunkter äro - ändock att de givits oberoende av varandra - i väsentliga avseenden överensstämmande, och de särskilda utsagorna stödja varandra.

På grund av vad i ärendet förekommit få vi uttala, att det enligt vår mening ej föreligger något tvivel om att Raoul Wallenberg, efter det han i mitten av januari 1945 ställts under effektivt ryskt förvar, senare befunnit sig som fånge i Sovjetunionen, och att det åberopade materialet enligt svensk rätt innefattar bindande bevisning därom.

Stockholm den 2 mars 1956.

Rudolf Eklund
f.d. Justitieråd

Erik Lind
f.d. Justitieråd

J. Note överlämnad av bitr.chefen för skandinaviska avdelningen i Sovjetunionens utrikesministerium Gribanov till t.f. chargé d'affaires Petri i Moskva den 19 mars 1956.

Översättning.

DSRU:s Utrikesministerium betygar Svenska Ambassaden sin aktning och har, med bekräftande av mottagandet av svenska regeringens note av den 9 mars i år rörande svenske undersåten Raoul Wallenberg, äran förklara följande.

I samband med svenska myndigheters upprepade hänvänelser rörande R. Wallenbergs öde har från sovjetisk sida meddelats, att det såsom resultat av en genom vederbörande sovjetiska organ utförd kontroll fastställts, att Wallenberg icke befinner sig på Sovjetunionens territorium.

Vad beträffar de i svenska regeringens nämnda note förekommande hänvisningarna till några slags vittnesmål om Wallenberg från krigsförbrytare, som i förtid befriats från ytterligare avtjänande av straff i Sovjetunionen, är det - vilket är fullkomligt uppenbart - omöjligt att såsom tillfyllestgörande och på något vis trovärdiga godtaga dessa vittnesmål, vilka strida mot fakta framkomna som resultat av en av vederbörande sovjetiska organ verkställd noggrann undersökning.

Utrikesministeriet finner nödvändigt bekräfta, att de förklaringar som tidigare lämnats företrädare för svenska regeringen av ledande personer i sovjetregeringen att Wallenberg icke finns på Sovjetunionens territorium, äro uttömmande och slutgiltiga. Utrikesministeriet har intet att tillägga till de ovan anförda förklaringarna.

K. Gemensam svensk-sovjetisk kommuniké den 3 april 1956 utfärdad i samband med statsminister Erlanders och statsrådet Hedlunds besök i Moskva.

På inbjudan av sovjetregeringen har från den 29 mars till den 5 april Sveriges statsminister Tage Erlander vistats i Moskva.

Statsminister T. Erlander jämte inrikesminister G. Hedlund som åtföljer honom har i Moskva fört förhandlingar med ordföranden i DSRU:s Ministerråd N.A. Bulganin, medlemmen av DSRU:s Högsta Råds presidium förste sekreteraren i Sovjetunionens kommunistiska partis centralkommitté N.S. Hrusjtjov, Förste vice ordföranden i DSRU:s ministerråd, utrikesminister V.M. Molotov samt andra ledande personer i Sovjetunionen.

I dessa samtal har från svensk sida även deltagit Sveriges utomordentliga och befullmäktigade ambassadör R. Sohlman, chefen för svenska utrikesdepartementets politiska avdelning ambassadör G. Jarring, ambassadrådet vid svenska ambassaden i DSRU L. Petri, statsministerns personlige sekreterare U. Palme, andre sekreteraren i svenska utrikesdepartementet G. Lorentzon samt pressattachén S. Frychius.

Från sovjetisk sida deltog i samtalen även DSRU:s utrikeshandelsminister I.G. Kabanov, DSRU:s kulturminister N.A. Mihajlov, DSRU:s vice utrikesminister V.S. Semjonov, DSRU:s utomordentlige och befullmäktigade ambassadör i Sverige K.K. Rodionov, chefen för skandinaviska avdelningen i DSRU:s utrikesministerium M.V. Gribanov, ambassadrådet vid DSRU:s ambasad i Sverige N.M. Lunkov samt ambassadrådet A.M. Aleksandrov.

Under samtalen hade de deltagande representanterna för de bägge länderna tillfälle till ett öppet och nyttigt meningsutbyte, främst i fråga om de svensk-sovjetiska förbindelserna men också angående allmänna internationella spørsmål, som berör båda parternas intressen. Samtalen fördes i den anda av vänskapligt och gott grannskapsförhållande som präglar förbindelserna mellan Sverige och Sovjetunionen.

Det konstaterades, att de båda länderna äga intresse av en ytterligare ökning av det inbördes handelsutbytet. Det är 1954 ingångna sjöräddningsavtalet med dess senare utvidgning

nämndes som ett exempel på gott samarbete mellan de båda länderna i praktiska former. En i dagarna avslutad svensk-sovjetisk luftfartsöverenskommelse möjliggör upptagandet inom en nära framtid av direkt lufttrafik mellan Stockholm och Moskva.

Parterna har bekräftat den uppnådda överenskommelsen om att upptaga förhandlingar om reglering, i enlighet med den svensk-sovjetiska överenskommelsen av 1941, av vissa återstående ömsesidiga fordringar i samband med de baltiska republikernas uppgående i Sovjetunionen. En svensk delegation kommer att inom en nära framtid avresa till Moskva för att upptaga sådana förhandlingar.

Under överläggningarna konstaterades vidare, att de vetenskapliga och kulturella kontakterna, som av båda länderna tillmäts stor betydelse, under senare tid vidgats på ett glädjande sätt. Man var enig om att besök av konstnärliga ensembler och studiedelegationer och tekniska expertgrupper inom olika områden, idrottsutbyte och turism i hög grad kunde stärka förbindelserna och öka den ömsesidiga förståelsen mellan de båda folken. Det överenskomms, att de statliga organ i de båda länderna, som omhänderhar de kulturella kontakterna med utlandet, på lämpligt sätt skall främja en utvidgning av utbytet på dessa områden.

Under diskussionen om de kulturella och vetenskapliga kontakterna enades man om att bl.a. följande konkreta projekt inom en nära framtid borde förverkligas. Utbyte av kvalificerade forskare, framför allt inom de medicinska, naturvetenskapliga och tekniska vetenskapsgrenarna, varvid det mottagande landet borde bestrida kostnaderna för studievistelsen; tillträde för forskare till arkiv och bibliotek i respektive länder; vidgat utbyte av litteratur och publikationer mellan vetenskapliga och kulturella institutioner i de båda länderna. Från svensk sida framfördes önskemål om att sända en expertdelegation för studier av den högre undervisningens organisation i Sovjetunionen. Från sovjetisk sida uttrycktes intresset för att på motsvarande sätt studera den tekniska utbildningen i Sverige. Närmare överenskommelse om dessa utbytesprojekt skall träffas på diplomatisk väg.

Från svensk sida underströks den stora vikt som frågan om den i Budapest vid krigets slut försvunne svenske diplomaten Raoul Wallenbergs öde hade för den svenska sidan. Under samtalen överlämnades från svensk sida ett till dess förfo-

gande stående material angående Wallenberg med hemställan att sovjetiska vederbörande måtte granska och pröva detta material. På sovjetisk sida förklarade man sig beredd härtill. Samtidigt uttalades att Wallenberg, om han befunde sig i Sovjetunionen, givetvis skulle få hemresa. Meddelande rörande resultatet av undersökningen komme att lämnas på diplomatisk väg.

Eventuella ansökningar av i Sovjetunionen bosatta svenska och f.d. svenska medborgare om utresetillstånd till Sverige för dem och deras familjemedlemmar komme att prövas i välvillig anda under förutsättning att vederbörande själva önskar avresa. På samma sätt kommer de svenska myndigheterna icke att resa några hinder för utresa till Sovjetunionen för de sovjetiska eller f.d. sovjetiska medborgare och deras familjemedlemmar, som uttrycka en önskan om att avresa dit.

Under meningsutbytet om det internationella läget hänvisade de svenska stats- och inrikesministrarna till att Sverige fullföljer sin traditionella alliansfria politik i fred, syftande till att upprätthålla neutraliteten i händelse av krig inom ramen för de förpliktelser, som medlemskapet i FN medför och att enligt svensk uppfattning denna utrikespolitik är icke endast i Sveriges intresse utan också ägnad att främja fredliga och vänskapliga förbindelser i denna del av Europa. Från sovjetisk sida förklarades, att Sovjetunionen kommer att liksom hittills respektera denna Sveriges alliansfria och fredliga politik.

Vidare underströk vardera parten sina respektive länders intresse av att söka medverka till ytterligare internationell avspänning och till utveckling av det fredliga samarbetet mellan folken på grundvalen av principerna i FN:s stadga och som bl.a. innefattar respekt för medlemsstaternas oavhängighet och suveränitet, non-aggression samt icke-inblandning i inre angelägenheter.

Båda parter uttryckte sin beredvillighet att stödja fortsatta strävanden, att i FN få till stånd praktiska resultat såväl i fråga om en allmän nedrustning och minskning av stridskrafternas numerär samt förbud mot och kontroll av atomvapnen som en utvidgning av det internationella samarbetet för fredligt utnyttjande av atomenergin.

Det meningsutbyte, som ägt rum, har medfört en djupare förståelse för vardera sidans åsikter i de under samtalen

berörda frågorna och kommer att medverka till ett stärkande av det goda grannskapsförhållandet mellan Sverige och Sovjetunionen.

Efter vistelsen i Moskva kommer svenske statsministern T. Erlander och maka, inrikesminister Hedlund och maka jämte övriga personer som åtföljt dem under några dagar att göra en resa i Sovjetunionen, varunder de bl.a. besöker Suhumi, Tbilisi, Jerevan, Kiev och Leningrad.

/u/ Tage Erlander

/u/ N. Bulganin

L.   Pressmeddelande från utrikesdepartementet den 14 juli 1956.

Sovjetambassaden i Stockholm har idag framfört till UD att man å sovjetisk sida kommer att snarast möjligt lämna besked om resultatet av de sovjetiska myndigheternas undersökningar beträffande Raoul Wallenberg. Dessa myndigheter håller enligt ambassadens meddelande på med en detaljerad granskning av det från svensk sida överlämnade materialet. Från utrikesdepartementets sida har understrukits liksom skett tidigare betydelsen av ett snabbt svar.

M.

Memorandum överlämnat av t.f. chargé d'affaires Petri till vice utrikesminister Zacharov i Moskva den 27 september 1956.

Vid statsminister Erlanders och statsrådet Hedlunds besök i Moskva vid månadsskiftet mars-april 1956 överlämnades till utrikesminister Molotov ett utförligt material rörande den svenske legationssekreteraren Wallenberg. Från sovjetisk sida förklarades, att detta material noggrant skulle studeras och att resultatet av denna prövning där-
efter skulle meddelas den svenska regeringen. I anledning av en hemställan från sovjetambassaden i Stockholm den 4 maj 1956 överlämnade det svenska utrikesdepartementet den 12 maj till ambassaden visst kompletterande material. Den 14 juli meddelade ambassaden utrikesdepartementet, att ett svar snarast möjligt komme att lämnas i Wallenberg-ärendet.

Nära ett halvår har sålunda nu gått, sedan sovjetregeringen lovade inleda sina nya efterforskningar. Svenska regeringen konstaterar, att den icke på denna tid, varunder upprepade påminnelser gjorts till sovjetiska vederbörande, mottagit någon upplysning om undersökningarnas resultat. Den önskar i anledning härav ånyo understryka den utomordentliga vikt, som den fäster vid detta ärende. Det har såväl hos svenska regeringen som hos den svenska allmänheten framkallat stor besvikelse, att sovjetregeringen icke ens sett sig i tillfälle lämna några informationer om vad som hittills framkommit genom undersökningarna.

Memorandum överlämnat av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister Zacharov i Moskva den 17 november 1956.

Det är nu över sju månader sedan sovjetregeringen i samband med statsminister Erlanders och statsrådet Hedlunas besök i Sovjetunionen utfäste sig att efterforska legationssekreteraren Raoul Wallenberg på grundval av det material, som överlämnats från svensk sida. Resultatet skulle meddelas på diplomatisk väg. Det utlovades även vid regeringsdelegationens besök, att Wallenberg, om han befunne sig i Sovjetunionen, givetvis skulle få hemresa.

Den 14 juli 1956 meddelade ambassadör Rodionov på uppdrag av sin regering utrikesdepartementet, att besked snarast möjligt skulle lämnas om de sovjetryska myndigheternas undersökningar.

Då Sveriges t.f. chargé d'affaires den 27 september 1956 överlämnade en aide-mémoire i saken till vice utrikesminister Zacharov uttryckte denne en förmodan om att ett svar skulle kunna lämnas under oktober månad.

Svenska regeringen finner det oförståeligt, att de sovjetryska myndigheternas undersökningar ännu ej kunnat avslutas och meddelande om resultatet lämnas. Den vill ånyo uttrycka sin stora besvikelse över att de vid de svenska regeringsmedlemmarnas besök gjorda utfästelserna ännu icke infriats, och den anser sig i avvaktan på det slutliga svaret ha rätt begära ett skyndsamt besked om orsaken till dröjsmålet.

Memorandum överlämnat av vice utrikesminister Gromyko
till ambassadören Sohlman i Moskva den 6 februari 1957.

/Preliminär översättning/

I anslutning till svenska regeringens begäran uppdrog sovjetregeringen åt vederbörande sovjetiska organ att granska det material rörande Raoul Wallenberg, som mottagits från svensk sida vid de sovjetisk-svenska överläggningarna i Moskva i mars - april 1956 och även i maj 1956. Vid granskning och prövning av detta material ha de sovjetiska myndigheterna företagit en noggrann undersökning av de arkiv, som hänföra sig till redovisning av fångar och till undersökningsfrågor - "sledstvenye dela" - i syfte att finna eventuella upplysningar om Wallenberg. Lika så har många personer förhörts, som skulle kunna ha något att göra med de omständigheter, som nämnts i det från svensk sida mottagna materialet. Som resultat av dessa åtgärder har det emellertid icke lyckats påträffa några som helst uppgifter om Wallenbergs uppehåll i Sovjetunionen. Det har härvid framkommit, att ingen av de förhörda kände till någon person med namnet Wallenberg. I samband härmed har vederbörande sovjetiska myndigheter vidtagit en prövning sida för sida av arkivdokument från alla biträdesavdelningar i vissa fängelser. Som resultat av dylik prövning av arkivdokument från sjukvårdstjänsten i Ljub-lanka-fängelset har påträffats ett dokument, som det finns grund betrakta såsom hänförande sig till Raoul Wallenberg. Detta dokument har formen av en handskriven rapport riktad till förutvarande ministern för statssäkerheten i Sovjetunionen Abakumov och skriven av chefen för sjukvårdstjänsten vid detta fängelse A.L.Smoltsov av följande innehåll: "Jag rapporterar att den Eder bekante fången Wallenberg i natt plötsligt avled i cellen förmodligen till följd av en uppkommen myokardinfarkt. I samband med av Eder givna instruktioner att personligen ha tillsynen över Wallenberg, utber jag mig anvisning om åt vem skall uppdragas att verkställa obduktion i syfte att fastställa dödsorsaken. 17 juli 1947. Chef för sanitetsavdelningen i fängelset, överste i medicinska tjänsten - Smoltsov."

På denna rapport finns följande anteckning av Smolt-

sovs hand: "Har personligen underrättat ministern. Det har bifallits att kremera liket utan obduktion. 17 juli. Smoltsov."

Man har icke lyckats finna några som helst andra upplysningar med karaktär av dokument eller vittnesmål så mycket mera som ovan omnämnde A.L.Smoltsov avled den 7 maj 1953. På grund av vad ovan anförts bör den slutsatsen dragas, att Wallenberg avled i juli 1947. Raoul Wallenberg arresterades tydligen jämte andra personer i området för sovjetiska truppers krigshandlingar. Samtidigt kan anses otvivelaktigt att Wallenbergs senare kvarhållande i fängsligt förvar och likaså de oriktiga uppgifter om honom som av vissa förutvarande ledare för säkerhetsorganen lämnats till Sovjetunionens utrikesministerium under en följd av år utgjorde ett resultat av Abakumovs brottsliga verksamhet. I samband med av honom begångna grova brott blev som bekant Abakumov, vilken bedrivit verksamhet som inneburit brott mot Sovjetunionens lagar och vilken strävat efter att vålla Sovjetunionen all slags skada, arresterad i enlighet med dom av Sovjetunionens högsta domstol.

Sovjetregeringen framför sitt uppriktiga beklagande i anledning av vad som förekommit och uttalar sin djupa medkänsla till svenska regeringen och likaså till Raoul Wallenbergs släktingar.

Regeringsdeklaration torsdagen den 7.2.1957

Sovjetregeringen har av sina utredningar dragit slutsatsen, att Wallenberg avled i ryskt fängelse i juli 1947. Ansvar för hans kvarhållande i fängelse och för de oriktiga upplysningar, som tidigare lämnats, lägges på de ryska säkerhetsorganen, och sovjetregeringen uttalar sitt uppriktiga beklagande av vad som inträffat.

Beträffande svaret kan konstateras, att man å rysk sida nu medger, att Wallenberg varit fängslad i Sovjetunionen. Sådillvida stämmer svaret överens med det svenska bevismaterialet. Det måste emellertid starkt beklagas, att svaret innehåller så knapphändiga uppgifter. Ingenting säges om motiven för Wallenbergs fängslande eller om hans öde åren därefter. Vi förväntar att, om något nytt material framkommer i Sovjetunionen, vi omedelbart skall få del därav.

För Raoul Wallenbergs moder och släktingar, som under så många år fått leva i en fruktansvärd ovisshet, måste det ryska beskedet innebära ännu ett hårt slag. De har vår djupa medkänsla.

Översättning

Undertecknad, Gustav Richter, boende Ludwigshafen a/Rhein, Herderstrasse 14, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget polisattaché vid tyska beskickningen i Bukarest.

Den 23 augusti 1944 tillfångatogs jag i Bukarest och efter en kortare internering därstädes fördes jag med flyg över Tecuci vid Moldau till Moskva, dit jag anlände den 7 september 1944. Vid framkomsten till Moskva infördes jag i Lefortovskaja-fängelset, cell 142, i tredje våningen, tillsammans med den tyske överstelöjtnanten Max Braun och den tyske generalkonsuln i Bukarest Dr. Dr. Schellhorn.

Den 17 januari 1945 överfördes jag till Ljubljanskaja-fängelset, cell 123. I denna cell satt då en österrikare, löjtnant Scheuer. Den 31 januari 1945 infördes Raoul Wallenberg, legationssekreterare vid svenska beskickningen i Budapest.

Wallenberg och jag blevo mycket snart vänner. Under den månad, som vi tillbringade tillsammans i Ljubljanskaja-fängelset, var han vid gott mod och mycket gott humör.

Wallenberg berättade för mig, att han hade skickats till Budapest för att bistå de ungerska judarna med svenska skyddspass. Han hade haft stora svårigheter med de tyska myndigheterna (företrädare för den hemliga statspolisen) i Budapest. Så snart de sovjetryska trupperna hade trängt fram till staden, hade Wallenberg anmält sig hos de sovjetryska militärmyndigheterna. Man hade skickat honom från den ena instansen till den andra tillsammans med hans chaufför, Langfelder, och slutligen hade de blivit häktade (verhaftet). De fördes båda per järnväg över Rumänien till Moskva där de blevo inspärrade i Ljubljanskaja-fängelset. Vid ankomsten till fängelset blevo Wallenberg och Langfelder skilda åt.

Om sina familjeförhållanden talade Wallenberg inte så mycket men nämnde dock sin mor och tant. Han sade flera gånger, "vad skall då mina anhöriga säga, när de få veta, att jag sitter i fängelse". Han var mycket mån om sitt rykte.

Jag tröstade honom med motiveringen att detta under de givna förhållandena alls inte vore någon skam. Wallenberg berättade också för mig att han tillhörde en bekant bankfamilj i Sverige och hade studerat arkitektur i Amerika och till yrket vore arkitekt. Vid ett samtal över Rumänien frågade jag Wallenberg, om en i Bukarest under det senaste kriget bosatt affärsman med samma namn, vilken också var svensk medborgare, vore släkt med honom, vilket Raoul Wallenberg bekräftade. Wallenberg talade perfekt engelska och tyska. Under den tid vi voro cellkamrater utbytte vi adresser, och jag erinrar mig ännu helt tydligt, att jag av honom erhöll en lapp med hans egenhändigt skrivna namn, på vilken lapp Utrikesdepartementet i Stockholm angavs såsom hans adress. Denna lapp fräntogs mig vid en genomsökning.

Någon gång i början av februari 1945 upprättade Wallenberg en skrivelse på tyska, vilken riktades till fängelse-direktören och i vilken han protesterade mot behandlingen och mot sin häktning (Verhaftung). Wallenberg begärde också att i sin egenskap av svensk medborgare och diplomat få träda i förbindelse med den svenska beskickningen i Moskva. Denna in-laga överlämnades av Wallenberg till den tjänstgörande fält-väbeln (Starji) i Ljubljanskaja-fängelsets bottenvåning.

Under den tid Wallenberg tillbringade tillsammans med mig i Ljubljanskaja-fängelset blev han blott förd till förhör en gång. Den kommissarie, som ledde förhöret, hade därvid bl.a. sagt till honom: "Ni är oss ju bekant. Ni tillhör en storkapitalistisk familj i Sverige." Wallenberg anklagades för att ha bedrivit spioneri. Förhöret varade ungefär en till en och en halv timme.

Den 1 mars 1945 överfördes jag från cell 123 till cell 91 i sjätte våningen i Ljubljanskaja-fängelset. Scheuer blev ensam kvar med Wallenberg i cell 123. Från den 17 juni 1945 till februari 1948 satt jag i olika celler i Lefortovskaja-fängelset.

Den 27 juli 1947 vid 10-tiden på kvällen hämtades jag till förhör i Lefortovskaja-fängelset. Detta förhör leddes av en överste från inrikesministeriet (NKVD). Vid hans sida stod en tolk med överstelöjtnants rang, som talade bra tyska. Jag utfrågades om vilka personer jag delat cell med under min fångenskap. Jag räknade upp namnen och nämnde därvid även namnet Wallenberg. Man frågade mig då för vilka personer jag hade berättat något om Wallenberg. Jag svarade, att jag ta-

lat om Wallenberg med mina cellkamrater, tyske generalkonsuln i Brasov (Rumänien) Wilhelm Rodde, och Franz Langer, f.d. adjutant hos Dr. Ley (ledare för den tyska arbetsfronten). Jag måste därvid också redogöra för vad Wallenberg hade berättat för mig. Likaså talade jag om fallet Wallenberg även med amiral Werner Tillessen, som kom in i cellen efter Franz Langer.

Efter förhöret fördes jag in i en annan cell, där jag utan att alls få gå ut tillbringade 14 dagar ensam. Därefter placerades jag i cell 72 och sedan på grund av reparationer i fängelset i cell 79. Ända till den 23 februari 1948 måste jag uppehålla mig ensam i dessa celler.

Den 23 februari 1948 infördes de tyska medborgarna överste Horst Kitschmann och amiral Werner Tillessen i cell 79 i Lefortovskaja-fängelset. Överste Kitschmann, vilken suttit tillsammans med Langfelder, Wallenbergs chaufför, berättade bl.a. att han, liksom jag, också förts till förhör på kvällen den 27 juli 1947. Genom överste Kitschmann erfor jag vidare, att jämte honom även generalkonsul Rodde befann sig i cellen, och genom amiral Tillessen, att den 27 juli 1947 omedelbart efter mig även generalkonsul Rodde hämtats ur cellen till förhör.

I slutet av mars 1950 överfördes jag tillsammans med Kitschmann och Tillessen från Lefortovskaja-fängelset till Butyrskaja-fängelset. I juli 1951 insattes jag i Ljubljanskaja-fängelset, där jag blev dömd i januari 1952. Därefter fördes jag tillbaka till Butyrskaja-fängelset och kom därifrån i mitten av mars 1952 till fängelsesjukhuset i Vladimir, där jag åter placerades tillsammans med överste Kitschmann. Vi sutto tillsammans i Corpus II. Lasarettsavdelningen omfattade cirka 60 celler.

Ludwigshafen a/Rhein den 27 januari 1956.

u/ Gustav Richter

Översättning

Undertecknad, Karl Supprian, f.n. boende Hamburg-Grossflottbeck, Schwindstrasse 18, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget generalsekreterare vid tyska vetenskapliga institutet i Bukarest, vilket var anknutet till tyska beskickningen.

Den 23 augusti 1944 internerades jag av de rumänska myndigheterna, blev en kort tid därefter tagen tillfånga av de sovjetiska trupperna i Bukarest och efter en kortare fångenskap i Bukarest och Greceanca fördd till Moskva med flyg. Jag insattes i Lefortovskaja-fängelset den 21 september 1944, där jag förblev till den 14 oktober 1948, och därefter överfördes jag till Vladimir-fängelset. I Lefortovskaja-fängelset placerades jag först på tredje våningen tillsammans med pressattachén vid tyska beskickningen i Bukarest, Dr. Kurt Welkisch, därefter med medarbetaren vid tyska beskickningens i Bukarest informationsavdelning, Ernst Wallenstein. Den 18 april 1945, några dagar före min födelsedag, vilken infaller den 20 april, flyttades jag så över till cellen bredvid, där de båda italienska diplomaterna pressattaché de Mohr och kanslisten Ronchi från italienska beskickningen i Sofia befunno sig.

Efter ungefär ett kvarts års tid i Lefortovskaja-fängelset lärde jag mig att "knacka". På detta sätt upprättade jag från min cell 151 (efter den 18 april 1945 nr 152) förbindelse med bl.a. följande personer i granncellerna:

1. I tredje våningen:

a) till den 18.4.45 (från min cell nr 151) med fångarna i den ena granncellen (nr 150):

Rensinghoff och Rantzau;

med fångarna i den andra granncellen (nr 152):

de Mohr, Ronchi och Simen (den sistnämnde till en dag under första hälften av januari 1945);

b) efter den 18.4.45 (från min cell nr 152) med fångarna i granncellen (nr 153):

Mohrmann, Pörzgen och Galffy.

(I den andra granncellen nr 151 befann sig i varje fall tidvis en person som icke var tysk, förmodligen en japan, med vilken det icke var möjligt att göra sig förstådd medelst knackningar, med undantag av den varje dag återkommande hälsningen på engelska: Good morning).

2. I fjärde våningen:

Endast efter den 18.4.45 (från min cell nr 152)

Wallenberg och Roedel

(Beträffande Roedel hade jag redan före den 18.4. indirekt erfarit, att han befann sig i Lefortovskaja-fängelset.)

Under den följande tiden fram till 1947 hade jag förtlöpande knackningskontakt med det för mig från Bukarest väl bekanta legationsrådet av 1:a klassen vid tyska beskickningen i Bukarest, Willy Roedel, och med hans cellkamrat, legationssekreteraren vid svenska beskickningen i Budapest, Raoul Wallenberg. I allmänhet knackade jag direkt med Roedel, men i några fall också med Wallenberg.

Roedel meddelade beträffande Wallenberg, att denne tillhörde en bekant svensk familj, och att han hade stått i spetsen för en aktion till förmån för judarna i Budapest. Wallenberg beskylldes av ryssarna för spioneri men satt "sedan år och dag utan förhör". Över den första underrättelsen om närvaron av en svensk diplomat i fängelset blev jag så överraskad, att jag bad Roedel än en gång bekräfta sitt meddelande för att undvika varje missförstånd. Roedel upprepade sitt meddelande. Senare frågade jag vid upprepade tillfällen, "vad gör svensken" eller "är svensken fortfarande där", vilket Roedel varje gång helt entydigt besvarade.

Köln den 21 januari 1956.

/u/ Karl Supprian

Undertecknad, Claudio de Mohr, Dr., kulturråd vid italienska ambassaden i Madrid, avger följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Den 18 september 1944 blev jag tagen tillfånga av sovjetiska trupper vid gränsen mellan Bulgarien och Turkiet och fördd först till Debrecen och efter några dagar därifrån direkt till Moskva med flyg. Jag anlände dit den 22 september 1944 och inspärrades omedelbart i fängelset Lefort (Lefortovskaja), cell nr 152, tillsammans med herr Simen och herr Ronchi, båda två från italienska beskickningen i Sofia. Jag förblev i samma cell ända till i april 1948. Herr Ronchi blev kvar med mig hela tiden, under det att herr Simen flyttades bort den 11 januari 1945.

Den 7 november 1944 lyckades vi efter några fåfånga försök upprätta förbindelse med granncellen nr 153, vilken beboddes av herr Mohrmann, herr Pörzgen och en ungrare, herr Galffy. Vi hade också regelbunden förbindelse med cell 151, i vilken vid denna tidpunkt herr Supprian och herr Wallenstein befunno sig. Denna cell utrymdes den 18 april 1945, och herr Supprian kom in i vår cell, under det att herr Wallenstein överflyttades till cell nr. 150.

Cell 151 förblev tom några dagar. En natt i slutet av april hörde vi, att man förde in två nya fångar dit. Man förhörde dem mycket ofta. Till en början upprättade vi icke kontakt med dem. Mycket tidigt en morgon hörde jag, att våra grannar i cell 151 kommunicerade länge genom knackningar med en annan cell. Vi uppfattade senare hälften av meddelandet, och vi kunde förstå, att en av fångarna på tyska berättade att han blivit tillfångatagen av ryssarna i Budapest i januari månad 1945. Sedan försökte vi i vår tur att komma i direkt förbindelse med fångarna i 151, och på detta sätt fingo vi veta, att en av våra grannar var det tyska legationsrådet Willy Roedel och den andre herr Raoul Wallenberg från svenska legationen i Budapest. Vi blevo till den grad förvånade över att en svensk diplomat tagits tillfånga, att vi flera gånger begärde bekräftelser, vilka gavs oss och vilka av oss vidarebefordrades till herrar Mohrmann och Pörzgen. Kontakten med herrar Wallenberg och Roedel upprätthölls regelbundet under

mycket lång tid. Jag hade det bestämda intrycket av och jag är alltså övertygad om att Wallenberg och Roedel befunno sig i granncellen i samma våning. Eftersom min säng var placerad vid väggen mellan cellerna 152 och 151, är jag övertygad om att knackningarna åstadkoms nästan i nivå med min säng.

Efter flera månader blev det ett avbrott i förbindelserna med våra grannar, men en dag fick vi kontakt med cellen ovanför cell 151, och vi konstaterade att densamma beboddes av herrar Wallenberg och Roedel. Roedel bekräftade själv för oss att han hade flyttats dit upp. Sedan fortsatte kontakten med cellen ovanför och de andra angränsande cellerna mer eller mindre intensivt, såväl på tyska (genom Supprian) som på franska (genom mig), ända till min förflyttning från cell 152. Under denna tid mottog vi inget meddelande om någon förflyttning av herr Wallenberg och herr Roedel. Sedan jag i april 1948 flyttats över till cell 144 i samma våning, förblev jag där, alltså tillsammans med herr Supprian och herr Ronchi, ända till den 29 juli 1948.

Därefter placerades jag en våning högre upp i cell 185, där jag sammanträffade med herr Bergemann och överste Schildknecht. Vid samtal med herr Bergemann nämnde denne, att han hade haft förbindelse med Wallenberg, när han, Bergemann, befann sig i en annan cell i samma våning som 185.

Efter april månad 1948 hade jag inte längre någon kontakt med vare sig herr Roedel eller herr Wallenberg.

Köln den 21 januari 1956.

/u/ Claudio de Mohr

Översättning.

Undertecknade, Claudio de Mohr, doktor, kulturråd vid italienska ambassaden i Madrid, och Karl Supprian, boende Hamburg-Grossflottbeck, Schwindstrasse 18, sammanträffade idag på svenska legationen i Köln och hade tillfälle att diskutera vissa detaljer i sina utsagor, särskilt frågan om att erfara om herrar Wallenberg och Roedel, innan de placerades i cell 203, befunno sig i en cell i en våning lägre i Lefortovskaja-fängelset i Moskva (troligen cell 151).

Herr de Mohr vidhåller, att Wallenberg och Roedel befunnit sig i cell 151. Han har ett exakt minne av att han hört herrar Wallenbergs och Roedels knackningsmeddelanden i nivå med sin säng, liksom också ett exakt minne av såväl avbrottet i förbindelsen med herrar Wallenberg och Roedel som, sedan kontakten återupptagits, meddelandet från herr Roedel, att herrar Wallenberg och Roedel flyttats till våningen ovanför.

Då herr Supprian under sin vistelse i Lefortovskaja-fängelset inte hört talas om någon förflyttning av herr Wallenberg eller herr Roedel från en våning till en annan, delar han inte herr de Mohrs uppfattning i detta avseende.

Han erkänner för övrigt exaktheten och noggrannheten i alla andra detaljer i herr de Mohrs utsaga, och han anser att densamma, liksom de andra utsagorna han fått kännedom om, fastställer det odiskutabla faktum, att herr Wallenberg vistats i Lefortovskaja-fängelset.

Köln den 21 januari 1956.

/u/ Claudio de Mohr

/u/ Karl Supprian

Översättning.

Undertecknad, Heinz-Helmut von Hinckeldey, boende Wiesbaden, Biebricher Allee 31, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Vid tiden för mitt tillfångatagande i Bukarest den 1 september 1944 var jag tysk generalstabsmajor, i vilken egenskap jag tjänstgjorde hos den rumänske generalen Garbea. Efter en kortare internering utanför Bukarest fördes jag med flyg till Moskva, dit jag anlände den 21 september 1944. Jag insattes där i Lefortovskaja-fängelset, cell 149 i tredje våningen. Med undantag för kortare uppehåll på sjukhus satt jag i denna cell ända till i mars 1948. Mina cellkamrater under denna tid voro nedanstående tyska medborgare:

Telegrafinspektör Albert Laarmann, september 1944 -
mars 1948 (död 1949)

Sonderführer Günther Waschkau, september 1944 -
juni 1945

General Piekenbrock	) sutto i nu nämnd ordning efter och) varandra i cellen under måna- derna juli-september 1945, vardera cirka sex veckor.
Envoyé Zechlin	

Därefter blevo Laarmann och jag ensamma kvar i cellen till den 20 april 1947, vid vilken tidpunkt tyske medborgaren, översten vid generalstaben Albert Dietl infördes i cellen.

Min säng stod utmed den vägg, som gränsade till cell 150. Genom knackningar hade jag efter någon tid fått kontakt med denna cell. I denna cell sutto de tyska medborgarna

Ekonomiske rådgivaren (Wirtschaftsberater) Bernhard
Rensinghoff

Legationsrådet Josias von Rantzau och

"Wissenschaftlicher Hilfsarbeiter" Ernst Wallenstein.
(Ekonomiske medarbetaren)

Så småningom kom jag också i direkt kontakt med den svenske diplomaten Wallenberg och med tyske medborgaren, legationsrådet vid tyska beskickningen i Bukarest, Willy Roedel. Dessa båda sutto i en av cellerna snett ovanför cell 149, d.v.s. ovanför 150 eller möjligen 151. Cellnumren voro angivna på utsidan av fängelsemurarna ovanför fönstren, så att vi kunde läsa dem vid våra dagliga promenader på

fängelsets rastgårdar. Skillnaden i nummer mellan en cell i tredje våningen och motsvarande cell i fjärde våningen var 52. Wallenberg och Roedel måste därför ha suttit i cell 202 eller 203.

I regel knackade jag med Roedel. Jag hade emellertid även direkt förbindelse med Wallenberg. Mina knackningar med honom ägde rum på tyska. På så sätt utbytte vi t.ex. adresser och Wallenberg uppgav, att bankirfirman Wallenberg i Stockholm räckte som adress till honom. Adresserna, som t.ex. Roedel på en linnelapp hade sytt in i sitt ärmfoder, upptäcktes emellertid och avlägsnades. Jag erfor vidare av Wallenberg (namnet Wallenberg var mig icke obekant), att han hade tillfångatagits i Budapest, att man anklagade honom för delaktighet i judeaktionerna i Budapest, och att han som svensk diplomat upprepade gånger mycket skarpt protesterat mot sin häktning (Verhaftung). I egenskap av diplomat från en neutral stat lär Wallenberg ha fordrat att bli satt i förbindelse med en representant för svenska beskickningen i Moskva. Vid förhör lär han ha nekat att uttala sig och hänvisat till att han vore diplomat. När envoyén Zechlin fördes in i vår cell och han erfor, att Wallenberg var i en av cellerna ovanför oss, bad han oss genom knackningar sända hälsningar till Wallenberg, vilka återgäldades av Wallenberg. Genom Rensinghoff i cell 150 kom ett sista meddelande från Wallenberg och Roedel. Det lød: "Vi föras bort". Tidpunkten för detta meddelande kan jag emellertid efter så lång tid icke längre med bestämdhet angiva.

Våra knackningsförbindelser, för vilka i allmänhet cellernas yttermurar användes, framgår för övrigt av följande skiss.

203 Wallenberg Roedel	202	201 Bergemann Röstel	
151	150 Rensinghoff v. Rantzau Wallenstein	149 vår egen cell	148 Gerstenberg Ziervogel

Haus
von dem Böckemhoff
von Stritzky

I fråga om Wallenberg kan jag slutligen säga, att jag aldrig förhöordes eller utfrågades om honom.

p.t. Bad Tölz den 30 januari 1956
/u/ Heinz Helmut v. Hinckeldey

Översättning.

Undertecknad, Ernst Wallenstein, boende Frankfurt a/Main, Daneckerstrasse 22, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag är född den 5 mars 1906 och var vid tiden för mitt tillfångatagande den 2 september 1944 vetenskaplig medarbetare ("wissenschaftlicher Hilfsarbeiter") vid tyska beskickningen i Bukarest.

Efter mitt tillfångatagande i Bukarest fördes jag med flyg till Moskva, där jag den 7 september 1944 insattes i Lefortovskaja-fängelset. Efter det jag tillbringat ungefär en månad tillsammans med de tyska medborgarna legationsrådet Willi Roedel och "Sozialberater" Franz Langer i en hörncell i tredje våningen, troligen cell nr 143, överfördes jag till den tredje cellen från trappan räknat i samma cellrad.

I denna cell satt jag tillsammans med tyske medborgaren, förste sekreteraren vid tyska vetenskapliga institutet i Bukarest Karl Supprian.

Efter en tid, någon gång i april 1945, överflyttades jag till fjärde cellen från trappan räknat. Som cellkamrater i den nya cellen fram till början av 1948 fick jag då de tyska medborgarna "wissenschaftlicher Hilfsarbeiter" Bernhard Rensinghoff och legationsrådet von Rantzau, båda från tyska beskickningen i Bukarest.

Därefter insattes jag tillsammans med Rensinghoff och von Rantzau i en annan cell, troligen nr 141, vilken låg i samma flygel och samma våning.

Under den tid jag tillbringade tillsammans med Rensinghoff och von Rantzau i fjärde cellen från trappan räknat, upprättade vi knackningsförbindelser med våra cellgrannar, och det lyckades oss därigenom att fastställa vilka dessa voro:

I samma våning sutto, från trappan räknat
i första cellen:

Pörzgen och Mohrmann, båda tyska medborgare, från någon gång i oktober 1944 till omkring slutet av 1947;

i andra cellen:

Två italienare, av vilka den ene hette de Mohr, och

från och med april 1945 kom Supprian, sedan vi skilts åt, in i denna cell;

i tredje cellen:

Med denna cell hade vi ingen förbindelse; troligen voro ryssar inspärrade där;

i fjärde cellen:

Det var vår egen;

i femte cellen:

Tyska medborgarna, generalstabsmajoren Heinz-Helmut von Hinckeldey, från september 1944 till juni 1948, telegrafinspektör Laarmann och en i Bukarest häktad tysk "Sonderführer". Senare, ungefär 1947, den tyske generalen Piepenbrok.

I våningen ovanför, d.v.s. i fjärde våningen, hade vi förbindelse med den svenske diplomaten Wallenberg och legationsrådet Roedel från tyska beskickningen i Bukarest. Dessa båda sutto i cellen snett ovanför oss, i den cell, som i vår rad var den tredje från trappan räknat. Vår förbindelse med Roedel och Wallenberg kom till stånd ungefär vid årsskiftet 1945/46.

Jag erinrar mig ännu tydligt denna tidpunkt, eftersom Wallenberg då hade för avsikt att skriva en protestskrivelse och inte var helt säker på till vem densamma borde riktas. Genom knackningar kommo vi överens om att det vore lämpligast att rikta skrivelsen till Stalin personligen och att skrivelsen borde avfattas på franska språket. Jag föreslog Wallenberg, att som tilltalsord använda "Monsieur le Président", och när Wallenberg frågade efter en hövlighetsfras, lät jag honom förstå, att den passande frasen torde vara "Agréez, Monsieur le Président, l'expression de ma très haute considération". Jag vet att Wallenberg skrev en dylik skrivelse och lät vidarebefordra den genom vakten. Av egen erfarenhet vet jag vidare, att dylika skrivelser verkligen vidarebefordras. Av mina egna handlingar framgick detta nämligen vid föreläsandet av samtligt aktmaterial före anklagelsen, enligt den ryska föreskrift som säger, att före inledandet av processen allt aktmaterial måste läsas upp för den anklagade.

Genom dessa knackningar erfor jag också sedan, att Wallenberg varit försedd med diplomatpass, och att han hade fått i uppdrag av svenska regeringen att bistå judarna i Budapest. Wallenberg häktades som misstänkt för spioneri, emedan

han uppehållit sig i av ryssarna ockuperat område.

Om herr Wallenbergs person har jag aldrig utfrågats eller förhört.

p.t. Berchtesgaden den 1 februari 1956.

/u/ Ernst Ludwig Wallenstein

Undertecknad, Willi Bergemann, f.n. boende i Kiel, Quinkestrasse 11, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget kanslist vid tyska beskickningen i Bukarest. Den 21 september 1944 häktades jag i Timisiora och fördes till Moskva. Först insattes jag i Lefortovskaja-fängelset. Där satt jag under tiden september 1946 - maj 1948 i cell-202, vilken låg i fjärde våningen. Under den första tiden var den tyske medborgaren, legations-tjänstemannen Helmut Styhler och jag ensamma där. I april 1947 infördes dit också överstelöjtnanten vid generalstaben Hans Joachim Röstel från Bukarest, vilken sedan oktober 1944 var inspärrad tillsammans med Styhler och mig, men som hade varit intagen på sjukhus sedan augusti 1946, då vi befunno oss i cell 189. I december 1947 inlades Röstel återigen på sjukhus. I januari 1948 infördes i vår cell folktysken Ernst Peter Krohner från Bukarest och i maj utbyttes Styhler mot telegrafisten vid tyska beskickningen i Sofia Paul Lorke.

Under den tid jag tillbringade i Lefortovskaja-fängelset satt jag i följande celler:

<u>165</u>	25 okt. 1944 - 1 sept. 1945
<u>172</u>	1 sept. 1945 - 28 sept. 1945
<u>189</u>	28 sept. 1945 - sept. 1946
<u>202</u>	sept. 1946 - maj 1948
<u>190</u>	maj 1948 - 21 juli 1948
<u>146</u>	21 juli 1948 - 26 febr. 1949
<u>137</u>	26 febr. 1949 - 8 mars 1949
<u>185</u>	8 mars 1949 - 31 mars 1950

I flera av dessa celler lyckades det oss att upprätta förbindelse med granncellerna. Förbindelserna upprätthölls dels genom telegrafering medelst knackningar, dels kunde vi, då vi sutto i cellerna i övre våningen, använda oss av vattenledningen för våra meddelanden. Vattentrycket var ofta otillräckligt, så att vattenledningen var tom. När man öppnade vattenkranarna kunde man tala med den granncell som tillhörd samma huvudvattenledning som den egna cellen. Sedan vi placerats i cell 202 fingo vi kontakt med granncellen, cell 203,

såväl genom knackningar som genom vattenledningen. I cell 203 satt vid denna tidpunkt en svensk konsulatstjänsteman, Wallenberg, som varit konsultssekreterare vid svenska beskickningen i Budapest, samt legationsrådet Roedel från tyska beskickningen i Bukarest. Förbindelserna med Wallenberg och Roedel upprätthölls ända tills de båda förflyttades från cell 203.

Denna överflyttning måste ha genomförts under tiden mars - maj 1947. Bland dem, som därefter infördes i cell 203, befunno sig överste Horst Kitschmann, den ungerske översten Hatz, generalerna Wilhelm Mohnke från Berlin och Erik Hansen från Bukarest, liksom också överstelöjtnanten Braun från Bukarest.

Wallenberg var en mycket ivrig knackare. Han talade och knackade på flytande tyska. Oss anropade han genom att knacka fem gånger i följd.

Vad jag under denna tid erfor rörande Wallenberg var att Wallenberg den 13 januari 1945 i egenskap av "Sachbearbeiter" i judeangelägenheter begivit sig till det sovjetryska högkvarteret för att förhandla med ryssarna om bättre förhållanden för den judiska befolkningen i Budapest. Vid detta tillfälle kvarhölls Wallenberg och sändes till Moskva som misstänkt för spioneri.

Medan Wallenberg befann sig i cell 203, begärde han vid upprepade tillfällen att av kommissarien få besked om sitt öde. Man hade därvid bl.a. tröstat Wallenberg med hänvisning till den konferens som skulle äga rum i Moskva i mars 1947 och vid vilken fångarnas öde skulle avgöras.

Kiel den 27 januari 1956.

/u/ Willy Bergemann

Undertecknad, Horst Kitschmann, boende Piding bei Reichenhall, Dorfstrasse 26, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var vid krigsslutet överste vid reservledningen ("Führerreserve") för arméns överkommando och blev den 21 maj 1945 häktad (verhaftet) i Tyskland och fördd med flyg till Moskva, dit jag anlände den 21 juni 1945. Sedan jag tillbringat en dag i Ljubljanskaja-fängelset, överfördes jag till Lefortovskaja-fängelset, cell 39 eller 40. Under senare hälften av juli månad överflyttades jag till cell 105 i samma fängelse. I denna cell befunno sig redan tyske amiralen Krafft och ungerske medborgaren Langfelder,

Langfelder var en kraftigt byggd man, ungefär 172 cm lång, hade rödblont hår, som han bar tillbakakammat, blåa ögon och en något böjd näsa. Hans ålder torde vid denna tidpunkt ha varit ungefär 30-35 år.

Vad beträffar Langfelders adress erinrar jag mig, att en tant till honom ägde ett av de största kvarnföretagen i Budapest, vilket sköttes i namnet Langfelders regi.

Genom Langfelder fick jag för första gången höra talas om den svenske diplomaten Wallenberg.

Wallenberg och Langfelder foro före Budapests fall de sovjetryska trupperna till mötes. När de fått kontakt med dessa fördes de till en sovjetrisk stab i en by, där de behandlades vänligt. Men när de ville fara tillbaka till Budapest kvarhölllos de mot sina protester och behandlades som fångar. Senare fördes de till Moskva.

Langfelder befann sig ännu i november 1945 i cell 105 och insattes någon gång i början av december i en annan cell.

Den 8 januari 1946 överfördes jag från cell 105 i Lefortovskaja-fängelset till en cell i översta våningen i Ljubljanskaja-fängelset. I denna cell placerades jag tillsammans med den tyske generalen Weidling och den tyske majoren Kuhn. I granncellen befann sig den tyske amiralen Voss. Den 1 juli 1946 flyttades jag till en ny cell i Ljubljanskaja-fängelset, cell 123. Denna cell delade jag med en österrikare vid namn Schauer. Senare kom också amiral Voss in i denna cell.

Den 28 februari 1947 överfördes jag på nytt till Lefortovskaja-fängelset, denna gång till en cell i fjärde våningen.

I denna cell insattes samtidigt den ungerske översten Hatz. Några månader senare, i juni, kom den tyske generalmajoren i Waffen-SS Mohnke in i cellen.

Fram emot klockan 11 på kvällen den 27 eller 28 juli 1947 hämtades jag till förhör. Förhørsledaren var en överste. I förhöret deltog dessutom en underavdelningsledare med majors rang. Båda voro från inrikesministeriet. Man frågade mig med vilka fångar jag hade delat cell under min fångenskap. Då jag nämnde namnet Langfelder, frågade förhørsledaren vad denne hade berättat för mig. Jag återgav då i huvudsak vad Langfelder hade berättat för mig om Wallenberg och deras gemensamma upplevelser. Förhørsledaren fordrade därefter att få veta för vilka personer jag i min tur hade berättat om Langfelder och Wallenberg. Jag nämnde därvid följande personer: Scheuer, Weidling, Kuhn, Voss, Hatz och Mohnke.

Efter förhöret fördes jag in i en separat cell. Som straff för att jag hade berättat för mina cellkamrater om Langfelder och Wallenberg måste jag tillbringa tiden fram till den 23 februari 1948 i olika ensamceller i Lefortovskaja-fängelset.

Denna dag sammanfördes jag med polisattachén vid tyska beskickningen i Bukarest, tyske medborgaren Gustav Richter, vilken tidigare suttit tillsammans med Wallenberg i en cell i Ljubljanskaja-fängelset, och vilken också, liksom jag, förhörts om denne. Richter och jag insattes i en cell på kvinnoavdelningen i Lefortovskaja-fängelset i andra våningen, i vilken samtidigt också amiral Tillessen infördes. Den 1 april 1950 överflyttades jag till Butyrskaja-fängelset, där jag blev kvar till den 29 augusti 1951. Därefter överfördes jag än en gång till Ljubljanskaja-fängelset. Den 2 oktober 1951 dömdes jag utan domstolsförfarande till 25 års fängelse. Sedan jag ånyo suttit i en ensamcell i bottenvåningen invid köket, överfördes jag till Vladimir-fängelset, dit jag anlände den 23 oktober 1951. I Vladimir-fängelset kom jag i corpus III, cell 6, där jag stannade till den 7 december 1951. På grund av sjukdom placerades jag sedan i corpus II, sjukhusavdelningen i Vladimir-fängelset, cell 10. I denna cell satt jag ensam till den 19 mars 1952,

vid vilken tidpunkt Gustav Richter på nytt sammanfördes med mig. Fram till den 11 september 1955 sutto vi båda därefter i en rad av celler i corpus II, tills vi i slutet av september överfördes till corpus III, där vi förblevo tills vi frigåvos.

Piding bei Reichenhall den 31 januari 1956.

/u/ Kitschmann

Undertecknad, Dr. Anton Mohrmann, f.d. legationsråd av 1.klassen vid tyska beskickningen i Sofia, f.n. boende Bad Godesberg, Wurzerstrasse 17, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Den 18 september 1944 blev jag tillsammans med övrig personal vid tyska beskickningen liksom också medlemmarna av den italienska beskickningen i Sofia tagen tillfånga av sovjetiska trupper i Bulgarien. Tillsammans med elva personer från denna grupp fördes jag till Moskva, dit jag anlände den 22 september. Jag insattes omedelbart i Lefortovskaja-fängelset, tredje våningen, cell 153. I samma cell infördes pressattachén vid tyska beskickningen i Sofia, Pörzgen, och senare också kanslisten vid ungerska beskickningen i Sofia Galffy. När jag i mars 1947 flyttades från denna cell till cell 154, fjärde våningen, hade båda Galffy och Pörzgen redan lämnat cellen.

Till höger om cellen - om man stod inne i den med ansiktet mot dörren till korridoren - fanns det en trappa; till vänster om cellen låg en cell, i vilken befunno sig den italienske chargé d'affaires från Sofia, Simen, pressattachén från italienska beskickningen i Sofia, de Mohr, och senare generalsekreteraren vid tyska vetenskapliga institutet i Bukarest, Supprian. Med dessa stodo vi genom knackningar i direkt förbindelse. Genom dessa hörde vi talas om närvaron av den svenske diplomaten Raoul Wallenberg och herr Roedel från tyska beskickningen i Bukarest, vilka båda placerats i en cell i våningen ovanför oss. Efter vad jag kan erinra mig hade jag intrycket att de båda tidigare under en kort tid varit placerade i vår våning. Fr.o.m. december 1946 hade jag, efter vad jag kommer ihåg, icke mer någon förbindelse med dem.

Köln den 28 januari 1956.

/u/ Anton Mohrmann

Översättning.

Undertecknad, Wilhelm Mohnke, boende Hamburg 26, Sievekingssallee 19, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var vid tiden för mitt tillfångatagande i Berlin den 4 maj 1945 generalmajor, kommandant för regeringskvarteret i Berlin, och fördes med flyg till Moskva, där jag tillbringade tiden 9 maj 1945 - 15 maj 1947 i Butyrskaja-fängelset och tiden 15 maj 1947 - 30 mars 1950 i Lefortovskaja-fängelset. Under tiden 30 mars 1950 - 17 juli 1952 var jag åter i Butyrskaja-fängelset. Därefter överfördes jag till Vladimir-fängelset, 180 km sydost om Moskva.

När jag den 15 maj 1947 infördes i Lefortovskaja-fängelset, inspärrades jag i cell 203, vilken ligger i fjärde våningen. I denna cell sutto redan den tyske översten Kitschmann och den ungerske översten Hatz. Dessa hade i januari eller februari 1947 kommit in i denna cell.

De, med vilka jag vid skilda tidpunkter delat cell 203 voro:

Överste Kitschmann, tidigare tysk militärattaché i Finland, 15 maj - juli 1947;

Överste Hatz, ungersk militärattaché i Turkiet och Bulgarien, 15 maj - juni 1947;

Överste Max Braun, biträde till tyske militärattachén i Rumänien, början av augusti - december 1947, samt

General Erik Hansen, tysk general i Rumänien, början av september 1947 - sommaren 1948.

Under min fångenskap i Sovjetryssland hörde jag ofta talas om en tillfångatagen svensk diplomat, vilken varit verksam i Budapest. De sovjetryska myndigheterna lär ha anklagat honom för spioneri för tysk räkning. Hans namn var Wallenberg, men jag minns inte längre vid vilket tillfälle och av vem jag hörde berättas om honom.

p.t.Hintersee bei Berchtesgaden den 1 februari 1956.

/u/ W.Mohnke

Översättning.

Undertecknad, Bernhard Rensinghoff, boende Gescher, Fabrikstr. 45, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget ekonomisk rådgivare vid tyska beskickningen i Bukarest, där jag den 2 september 1944 blev tagen tillfångav av sovjetryska trupper och med flyg fördd till Moskva. Dit anlände jag den 19 september 1944 och insattes i Lefortovskaja-fängelset, cell 150 i tredje våningen, i vilken redan befann sig tyske medborgaren Josias von Rantzau. Den 18 april 1945 kom herr E.L. Wallenstein från tyska beskickningen i Bukarest in i vår cell, sedan han tillbragt en kortare tid i granncellen 151 tillsammans med generalsekreteraren vid tyska vetenskapliga institutet i Bukarest, Karl Supprian, vilken vid samma tidpunkt överflyttades till cell 152. I cell 150 måste jag förbliva till den 21 mars 1948, då jag överfördes till cell 141 i samma våning. I cell 150 hade Wallenstein sin säng intill väggen mot cell 151, von Rantzaus säng stod vid ytterväggen mot gården och min säng stod vid väggen mot cell 149. Genom knackningar enligt det s.k. idiotsystemet, A = 1, B = 2 o.s.v., erhöillo mina cellkamrater och jag kännedom om vilka våra cellgrannar voro.

Under den tid Wallenstein och Supprian ännu befunno sig i cell 151 stodo vi i knackningsförbindelse med dem. Sedan de båda flyttats bort kommo i deras ställe en finne, en jugoslav och förmodligen även en ryss. Dessa kunde visserligen göra sig något förstådda på tyska men kunde inte upprätthålla knackningsförbindelser på detta språk, vilket troligen kan förklaras därigenom att det tyska alfabetet beredde dem svårigheter. Jag träffade dessa tre i badrummet och erfor därvid bl.a. att jugoslaven hette Fuchs. Först när en tysk löjtnant vid namn Gentsch (Gensch) flyttades dit in, fingo vi åter kontakt med cell 151. I en cell i fjärde våningen, rakt ovanför oss, befunno sig tyska medborgarna

löjtnant Styhler, överstelöjtnanten Rösstel samt kanslisten vid tyska beskickningen i Bukarest Bergemann. Bredvid dessa; d.v.s ovanför cell 151, befunno sig Willy Roedel, legationsråd vid tyska beskickningen i Bukarest, och den svenske diplomaten Wallenberg. Förbindelsen mellan mig och de båda i cellen ovanför blev mycket livlig. Dagligen utbyttes meddelanden mellan cellerna. Såväl Roedel som Wallenberg voro ivriga "knackare". Wallenberg berättade för mig på detta sätt om sin verksamhet i Budapest och om sitt tillfångatagande. Som sin adress uppgav herr Wallenberg Stockholm. Vår cellkamrat Josias von Rantzau berättade för oss om familjen Wallenberg, som han kände till sedan den tid han varit verksam i Stockholm.

Under den första tiden användes våra knackningsförbindelser till stor del för att sätta upp en skrivelse på franska. I denna skrivelse åberopade sig Wallenberg på sin diplomatiska status och hemställde om att bli förhörd. Skrivelsen hade Wallenberg sommaren 1946 riktat till Stalin med begäran om att bli satt i tillfälle upptaga förbindelse med svenska beskickningen i Moskva. Beträffande det franska ordvalet rådfrågades bl.a. von Rantzau.

Wallenberg erhöll efter någon tid ett meddelande, i vilket avsändandet av hans ansökan bekräftades.

Kort före Wallenbergs och Roedels förflyttning hämtades Wallenberg till förhör. Efter förhöret knackade Wallenberg själv ner ett meddelande av ungefär följande innehåll: Kommissarien hade meddelat honom, att hans fall vore helt klart, och att han vore "ett politiskt fall". Om han ansåge sig oskyldig vore det hans sak att bevisa detta. Det bästa beviset för att Wallenberg vore skyldig låge i det faktum, att svenska beskickningen i Moskva och svenska regeringen icke hade gjort någonting åt hans sak.

Wallenberg hade begärt av kommissarien som ledde förhöret att få komma i direkt kontakt med svenska beskickningen i Moskva eller med Röda korset eller att i varje fall skriftligen få taga kontakt med dem. Denna begäran hade kommissarien avvisat under hänvisning till "att ingen människa tar notis om er". "Om svenska regeringen eller dess beskickning hade haft något som helst intresse för er, så hade de redan för länge sedan satt sig i förbindelse med er."

Vid ett annat tillfälle meddelade Wallenberg, att han

hade frågat en s.k. "förhörsofficer" (Vernehmungsoffizier), om han skulle dömas eller inte. Till svar hade meddelats Wallenberg: "Ni kommer av politiska skäl aldrig att dömas".

Med undantag för det formella förhör, som hållits med Wallenberg i samband med hans införande i ett ryskt fängelse, var detta det första verkliga förhör som han underkastades.

Utom detta meddelande kom senare endast ytterligare ett helt kort meddelande: "Vi föras bort" samt några knytnävslag mot väggen, troligen i samband med att de avhämtades. Detta skedde under loppet av år 1946, såvitt jag kan erinra mig på hösten detta år.

I cell 203 infördes efter Wallenberg och Roedel de tyska medborgarna general Mohnke och överstelöjtnanten Max Braun.

Gescher den 13 februari 1956.

/u/ B.Rensinghoff

Undertecknad, Erhard Hille, boende Frankfurt a/Main-Zeilsheim, Pfaffenwiese 52, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag blev tillfångatagen i Kurland den 12 januari 1945, vid vilken tidpunkt jag var korpral i tyska Wehrmacht, och fördes via olika sovjetryska instanser till Moskva, där jag den 6 mars 1945 först insattes i Ljubljanskaja-fängelset och påföljande natt i Lefortovskaja-fängelset, cell 105. Den 22 mars 1945 infördes den ungerske medborgaren Wilmos Langfelder från Budapest i cellen. Langfelder hade rödblont hår, runt ansikte och var c:a 170 cm lång. Han var född år 1912 eller 1913 och var av judisk börd.

Langfelder var diplomingenjör. Hans familj ägde en maskinfabrik i Budapest, vilken under kriget övertogs av Göring-koncernen (Reichwerke Hermann Göring). Huvuddelägare var farmodern (Grossmutter), som vid denna tid ännu levde. Langfelder arbetade likväl inte i familjeföretaget utan var verksam som konsulterande ingenjör och som konstruktör, tills nazisterna övertog makten. I september-oktober 1944 började Langfelder arbeta som den svenske legationssekreteraren Wallenbergs chaufför i Budapest. Om sina upplevelser berättade han följande:

Efter det att Budapest omringats av de sovjetryska trupperna försökte Wallenberg åtföljd av Langfelder att i början av januari komma i kontakt med det ryska överkommandot för att försöka utverka, att beskickningskvarteret inte skulle beskjas längre, då skottsäkra skyddsrum helt saknades. De staber, med vilka Wallenberg kom i förbindelse, förklarade sig inte vara i den position, att de kunde utdela en sådan order och rådde honom att vända sig direkt till marskalk Malinovsky. Wallenberg och Langfelder blevo därefter likväl häktade av en NKVD-major. Detta skedde tre eller fyra dagar efter det att Wallenberg hade anmält sig hos den första sovjetryska staben.

Senare fördes Wallenberg och Langfelder per järnväg

över Rumänien till Moskva, där de - såvitt jag kan erinra mig - den 6 februari 1945 infördes i Ljubljanskaja-fängelset. Där blevo de skilda från varandra. Langfelder hade därefter inte sett Wallenberg.

Langfelder fördes in i en cell, i vilken han fram till den 18 mars 1945 satt tillsammans med legationsrådet av 1. klassen Roedel från tyska beskickningen i Bukarest och en tjeck. Under vistelsen i Ljubljanskaja-fängelset förhördes Langfelder två gånger rörande omständigheterna i samband med tillfångatagandet.

Den 18 mars 1945 överfördes Langfelder till Lefortovskaja-fängelset, där han de tre första dagarna satt ensam. Därefter kom han till cell 105, i vilken jag befann mig sedan den 6 mars 1945.

Langfelder och jag sutto tillsammans fram till den 6 april 1945, då jag överfördes till Butyrskaja-fängelset, cell nr 287. Jag har sedan dess inte återsett Langfelder. Under loppet av de följande åren sammanträffade jag dock med andra fångar, vilka hade varit Langfelders cellkamrater.

Under de följande månaderna satt jag i olika celler. Bland mina cellkamrater från denna tid befann sig bl.a. en Jan Loyda, tolk vid ett lyssnarkompani (Horcherkompagnie) och i det civila svarvare till yrket. Loyda var född tjeckoslovakisk medborgare år 1912 i närheten av staden Trautenau, men blev i tjugooårsåldern tysk medborgare därigenom att hans föräldrar flyttade till Tyskland (Mittweida i/Sachsen). Eftersom Loyda talade flytande tyska och angav Mittweida som sin hemort, gick det vid detta tillfälle inte upp för mig att Loyda kunde vara identisk med den "tjeck", om vilken Langfelder hade talat och vilken suttit tillsammans med honom och Roedel under tiden 6 februari - 18 mars 1945 i Ljubljanskaja-fängelset. Detta stod nämligen klart för mig först när jag på nytt sammanträffade med Loyda i Krasnogorsk, läger 27/II, dit jag överfördes i oktober 1945.

Under ett samtal med Loyda i november 1946 frågade jag honom om han suttit tillsammans med Langfelder i Ljubljanskaja-fängelset. Loyda svarade "ja" och sade, att han var "tjecken". Efteråt berättade Loyda följande för mig: Efter det att Langfelder den 18 mars 1945 fördes bort från cellen kom Wallenberg dit i hans ställe.

Wallenberg var en mycket god kamrat och bad den sovjetis-

ke dagofficeren att lämna hans cigaretter till Langfelder. Under den tid Wallenberg satt tillsammans med Loyda, fördes denne flera gånger till förhör. Wallenberg hade sagt, att ryssarna inte hade någon orsak att över huvud hålla honom fången. Han hade arbetat för ryssarna i Budapest. Detta ville ryssarna dock icke tro. Förhørsledarna sade, att Wallenberg vore en rik svensk kapitalist, och vad skulle en sådan väl göra för ryssarna. I mitten av maj 1945 blevo alla tre bortförda från Ljubljanskaja-fängelset i en fångvagn. Genom en springa i vagnen hade Loyda sett, hur Wallenberg och Roedel blevo avlastade vid Lefortovskaja-fängelset. Loyda fördes därefter själv till Butyrskaja-fängelset.

Den 18 augusti 1945, en kort tid efter det jag suttit tillsammans med Loyda i Butyrskaja-fängelset, sammanfördes jag med den svenske medborgaren Sandeberg. Jag frågade Edward af Sandeberg, om han kände Wallenberg, och fick till svar, att namnet Wallenberg vore mycket välkänt i Sverige, men att han, Sandeberg, inte kunde säga, om en medlem av familjen Wallenberg hade varit i diplomatisk tjänst och i Budapest. Även med Sandeberg sammanträffade jag på nytt i Krasnogorsk.

I läger 27/II Krasnogorsk satt jag till den 1 februari 1948, då jag överfördes till Lefortovskaja-fängelset. Där fick jag finnen Ero Pelkonen till cellkamrat, och under mer än två år delade jag cell med honom. I Lefortovskaja-fängelset sutto vi i cellerna 92, 87 och 57. Den 31 mars 1950 överflyttades vi till Butyrskaja-fängelset, cell 287, där vi förblevo till den 24 april 1951. Pelkonen, vars ena ansikts-halva var bortskjuten, var bondson från Karelen. Han var född år 1922. Pelkonen talade inte ett ord tyska och endast helt litet ryska.

Pelkonen berättade för mig, att han under tiden 20 april 1945 - 6 maj 1945 suttit i Lefortovskaja-fängelset, cell 105, tillsammans med Langfelder och den tyske konteramiralen Krafft, befälhavare för flottbasen i Gdynia.

Därefter hade han överförts till ett litet fängelse, ett f.d. kloster, utanför Moskva. År 1946 inlades han på Butyrskaja-fängelsets sjukhus, där han stannade till april 1946. Sedan fördes han återigen till cell 105 i Lefortovskaja-fängelset. Krafft satt alltjämt i cellen, men Langfelder hade förts ut ur cellen i december 1945. Utom Krafft befann sig vid denna

tidpunkt även den tyske generallöjtnanten Stahel i cellen. Stahel var från 1920 till 1923 verksam i Finland som tysk instruktör för finska armén resp. finska hemvärdet. Han kunde finska, och genom honom erhöill Pelkonen huvuddelen av sina uppgifter beträffande Wallenberg och Langfelder.

Den 27 juli 1947 hämtades först Krafft och en kvart senare också Pelkonen till förhör. Pelkonen förhördes av två höga NKVD-funktionärer. De hade frågat honom vad Langfelder hade berättat för honom om den svenske legationssekreteraren, och om Pelkonen kände till dennes namn. Pelkonen hade svarat, att han inte kände till den svenske legationssekreterarens namn. Efter förhöret hade Pelkonen kommit till en ensamcell i Lefortovskaja-fängelsets bottenvåning, hade från en fönsteravsats slängt sig mot stengolvet och därvid ådragit sig ett skallbrott; han hade kommit till sjukhuset i Butyrskaja-fängelset, och därifrån till cell 92 i Lefortovskaja-fängelset, där jag sammanfördes med honom den 1 februari 1948.

När Pelkonen och jag den 31 mars 1950 fördes till Butyrskaja-fängelset, kommo vi in i cell nr 287. Dit infördes i mitten av mars 1951 den österrikiske medborgaren Ernst Huber.

Huber är född i Wien år 1908 och son till den avlidne generalmajoren Huber. Sedan han under flera år arbetat i Rumänien, återvände Huber år 1936 till Wien, där han tillsammans med en kompanjon upprättade en konststensfabrik. Efter år 1938 kom Huber i kontakt med tyska *Abwehr*, på vars uppdrag han transporterade sändaranläggningar. Under kriget var Huber i tjänst hos tyska *Abwehr* i Rumänien. Vid sammanbrottet i Rumänien hamnade Huber i fångenskap och fördes i februari eller mars 1945 med flyg till Moskva. I januari 1946 blev han dömd till 10 års fängelse och i mars 1946 skickad till Sibirien.

Den 2 maj 1947 återfördes Huber till Moskva, där han insattes i Ljubljanskaja-fängelset. Huber förhördes där närmast beträffande en bankir från Bukarest, vilken var av judisk börd och hade varit i tjänst hos tyska *Abwehr*. Huber hade den 7 eller 8 april 1945 tillsammans med en tysk löjtnant Hengstenberg insatts i cell nr 105 i Lefortovskaja-fängelset, där Langfelder befann sig.

Langfelder hade talat med Huber om sina och Wallenbergs upplevelser på samma sätt som han hade berättat dem för oss.

Huber hade förhörts av höga NKVD-funktionärer i inrikesministeriet den 27 juli 1947, samma dag som Pelkonen. Därvid tjänstgjorde en överste i uniform som tolk, under det att den egentlige förhørsledaren var civil. Enligt de uppgifter Huber gav mig, antar jag, att det ifråga om den civile kan ha rört sig om general Karbulov, vilken var mig bekant från Krasnogorsk. Karbulov var förmodligen NKVD:s kommissionär hos chefen för krigsfångeväsendet, general Petrov. Karbulov var mycket lång, då - år 1947 - närmare 60 år gammal, hade mörkt vågigt hår och ovalt ansikte. Förhørsledaren frågade Huber, med vilka han varit tillsammans i Ljubljanskaja-fängelset år 1945. Huber räknade upp några namn, men det rörde sig inte om dem. Därpå sade förhørsledaren, att han väl varit tillsammans med Langfelder. Huber svarade därpå: Ja, men i Lefortovskaja-fängelset. Förhørsledaren ville då noga ha reda på vem Langfelder var, vad han hade berättat och vem den svenske diplomaten var. När Huber inte kunde nämna detta - Wallenbergs namn - emedan han glömt det, sade förhørsledaren: "Det är mycket illa, ty ni vet säkert detta namn".

Den 24 april 1951 blev jag dömd till 25 års fängelse och överförd till Vladimir-fängelset, där jag kom i en ensam-cell, cell nr 54.

Den 20 mars 1952 överflyttades jag till cell nr 13, där Pelkonen befann sig.

Den 15 april 1952 överfördes Pelkonen och jag till cell nr 50, där den schweiziske medborgaren Hans Hofstetter redan befann sig.

Hofstetter, som är född i Luzern år 1924, blev tagen tillfånga i Bukarest i mars 1945 och förd till Moskva med flyg. I januari 1948, när Hofstetter befann sig i Lefortovskaja-fängelset fördes Loyda in i Hofstetters cell. De båda delade sedan cell till år 1952.

Loyda hade inte talat om för Hofstetter att han redan under åren 1943-1945 befann sig i sovjetrisk fångenskap och hade följaktligen inte heller sagt något om Wallenberg och Langfelder. Hofstetter hörde därför talas om Wallenberg och Langfelder först när jag den 15 april 1952 sammanfördes med honom.

Den 17 juni 1953 sammanfördes jag med 23 andra tyska fångar och sändes till Tyskland via genomgångslägrät Tapiau.

Frankfurt a/Main-Zeilsheim den 8 februari 1956.

/u/ Erhard Hille

Undertecknad, Ernst Huber, f.n. boende Klimschgasse 13, Wien III, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget telegrafist vid tyska Abwehr i Rumänien med korprals rang.

Jag blev tillfångatagen den 25 augusti 1944 av rumänska trupper i Rumänien. Sedan jag varit inspärrad dels i Craiova, dels i Bukarest, överfördes jag omkring den 24 mars 1945 med flyg till Moskva, där jag insattes i Ljubljanskaja-fängelset. I detta fängelse vistades jag cirka fyra dagar och överflyttades därpå till Lefortovskaja-fängelset. Under den första tiden i Lefortovskaja-fängelset var jag inspärrad tillsammans med två ryska emigranter. I mitten av april 1945 kom jag till en ny cell. I denna cell befann sig redan ingenjör Langfelder från Budapest. Langfelder var omkring 170 cm lång, hade ett smalt ansikte, rödblont hår, blågrå ögon och en böjd näsa. Vid denna tid bar han ett pipskägg (Kristus-skägg). Det visade sig, att Langfelder och jag hade gemensamma bekanta. En tant (på moderns eller faderns sida) till Langfelder var gift med en medlem av en judisk familj vid namn Eschkenasy; denne person kände jag väl från Craiova.

Langfelder berättade följande för mig om orsaken till sin häktning.

Den svenska beskickningen i Budapest hade företrätt de sovjetryska intressena i Ungern. Därutöver hade från beskickningens sida initiativ tagits till en stort upplagd aktion för att rädda judarna ur det judiska gettot i Budapest från pilkorsorganisationens förföljelser genom att svenska skyddspass utfärdades. Ledare för denna aktion var legationssekreterare Raoul Wallenberg. Langfelder, som själv var av judisk börd, räddades från förföljelserna genom att han anställdes som Wallenbergs chaufför.

Efter det att de sovjetryska trupperna besatt Budapest

önskade Wallenberg komma i kontakt med den sovjetryska överkommendanten för att utverka skydd för judarna. Wallenberg och Langfelder foro iväg ensamma i en bil. Skottlossning pågick ännu för fullt på gatorna, så de kunde endast långsamt komma framåt och de måste här och där gömma sig i olika hus. Senare blevo de hejdade av några sovjetryska soldater, vilka tvingade dem stiga ur bilen. Till och med bildäcken skuros sönder. Wallenberg legitimerade sig och fordrade att bli förd till överkommendanten. De blevo i stället överlämnade till NKVD och sutto inspärrade en kortare tid i ett provisoriskt NKVD-fängelse i Budapest. De fördes därefter under bevakning av en rysk officer och fyra soldater per järnväg genom Rumänien till Moskva. Bl.a. fingo de under ett uppehåll på stationen i Jasi tillåtelse att stiga av tåget en stund och besöka restauranten Luther. I Budapest såväl som i Moskva förklarade man för dem, att de inte skulle betrakta sig som fångar utan de voro blott tagna i skyddshäkte. I Moskva hade man bl.a. visat dem den underjordiska järnvägen och de hade gått till fots till Ljubljanskaja-fängelset. Där hade man skilt Wallenberg och Langfelder från varandra. Sedan dess hade Langfelder inte sett Wallenberg.

Langfelder fördes in i en cell, där redan en tysk legationssekreterare Roedel från Bukarest befann sig.

Man anklagade Langfelder för spionage för amerikansk - eller möjligen engelsk - räkning. I dessa anklagelser innefattades också Wallenberg. Någon tid senare överfördes Langfelder till Lefortovskaja-fängelset, där han till en början var inspärrad tillsammans med en tysk journalist vid namn Erhard Hille. Efter någon tid fördes denne Hille bort och jag kom i hans ställe. Detta var omkring den 15 april 1945.

Under tre eller fyra dagar voro Langfelder och jag ensamma. Därefter kom en tysk löjtnant Hengstenberg, vars fader, såvitt jag kan erinra mig, hade varit tysk konsul i Moskva. På natten mellan den 30 april och den 1 maj överfördes Hengstenberg och jag från Lefortovskaja-fängelset till Butyrskaja-fängelset; där skildes vi från varandra i början av augusti. I Butyrskaja-fängelset blev jag den 12 januari 1946 dömd till 10 års tukthus och kort därpå överförd till Ivdel-distriktet.

Här sammanträffade jag med bl.a. kapten Dr. Wolfgang Richter.

Den 27 april 1947 återfördes Richter och jag med tåg under eskort till Moskva, dit vi anlände den 2 maj 1947. Vi insattes i Ljubljanskaja-fängelset och blevo där skilda från varandra. Jag satt i en cell tillsammans med tre ryska generaler: artillerigeneralen Goluschkevitsch, flyggeneralen Diplinsky och general Samochin (kårkommendant).

I Ljubljanskaja-fängelset blev jag återigen förhörd. En kväll klockan 6 i slutet av juli 1947 hämtades jag på nytt till förhör. Jag fördes emellertid inte till den vanliga förhörslokalen utan till ett rum i tredje våningen. Förhørsledaren var en ung, blond jätte, som var civilklädd. Tolken hade majors rang. Förhørsledaren frågade mig först tillsammans med vilka personer jag hade suttit i Ljubljanskaja-fängelset. Efter det att jag nämnt dessa tillfrågades jag tillsammans med vilka personer jag suttit i Lefortovskaja-fängelset. Jag nämnde några namn, varpå förhørsledaren irriterat frågade, om jag inte hade träffat ytterligare någon. Jag nämnde då Langfelders namn. Förhørsledaren övergick då genast till att fråga, vad jag visste om Langfelder. Jag svarade bl.a. att Langfelder varit chaufför hos en svensk legationssekreterare i Budapest. Fortsättningen av förhöret gällde Wallenberg och vad Langfelder hade berättat för mig om honom.

Efter förhöret inspärrades jag i en box av det slag som fångar insattes i efter ett förhör i väntan på vidare åtgärder. Senare fördes jag till en ensamcell i Ljubljanskaja-fängelsets tredje våning. I dylika ensamceller satt jag till den 27 april 1948, då jag fick sällskap av en österrikare vid namn Schlüter. Den 7 juli 1948 överfördes Schlüter och jag till Lefortovskaja-fängelset, där vi sutto inspärrade tillsammans till slutet av mars 1950. Därefter kommo vi till Butyrskaja-fängelset. Här blev jag i slutet av mars 1951 skild från Schlüter.

I slutet av mars 1951 - d.v.s. efter ungefär ett år - infördes jag i en ny cell i Butyrskaja-fängelset. I denna cell befann sig Erhard Hille, vilken, som jag redan nämnt, hade suttit tillsammans med Langfelder i Lefortovskaja-fängelset, samt en finne vid namn Pelkonen eller Pelkomen.

Pelkonen, med vilken jag talade ryska, eftersom han endast kunde något litet tyska, berättade för mig, att även han suttit inspärrad med Langfelder i Lefortovskaja-fängelset under år 1945. Han hade också blivit förhörd angående Langfelder och Wallenberg i början av augusti 1947, då han delade cell

med de tyska medborgarna generallöjtnant Stahel och amiral Krafft i Lefortovskaja-fängelset. Efter förhöret placerades han i en isoleringscell.

Hille, som efter sin vistelse i Lefortovskaja-fängelset kom till speciallägret i Krasnogorsk, återfördes i början av augusti 1947 till Lefortovskaja-fängelset.

Den 20 april 1951 flyttades Pelkonen och Hille ut ur cellen.

Den 23 maj 1951 fördes jag till en MGB-officer, som meddelade mig, att mitt straff höjts till 25 år på administrativ väg (genom O.S.O.). Sedan jag fått denna dom fördes jag till en större gemensamhetscell, vilken var inredd för 14 personer och i vilken ett antal ryssar uppehöll sig. Efter en stund hämtades jag dock av en av vice fängelsedirektörerna, en major eller överstelöjtnant, och insattes i min gamla ensamcell. I denna cell vistades jag till den 27 maj 1951. Sedan överfördes jag till Vladimir-fängelset.

Från den 27 maj 1951 till den 26 oktober 1952 satt jag alldeles ensam i isoleringscell nr 11, corpus 2, i Vladimir-fängelset. Därefter infördes en mexikansk medborgare vid namn Evelio Vadillo Martínez i cellen, och med honom delade jag cell till den 17 februari 1954. Sedan jag tillbragt någon tid i ensamcellen nr 54 i corpus 3, placerades jag den 1 april 1954 i en större cell, nr 17 i corpus 3 i Vladimir-fängelset. I denna cell sutto bl.a. tyske generalöversten Schmidt, tyske generallöjtnanten Stahel och österrikaren Viktor Hahn. När Stahel nämnde, att han suttit tillsammans med Pelkonen, talade vi om Langfelder, och jag berättade för mina cellkamrater bl.a. vad jag kände till om den svenske diplomaten Wallenberg och om Langfelder.

Den 1 juni 1954 överfördes jag på grund av en magsjukdom till sjukcellen nr 6 i samma korridor. Där träffade jag bl.a. en major Gamillschegg och en japansk konsul Nakamura. Den 14 maj 1955 flyttades jag tillsammans med 6 andra fångar på grund av reparationer in i cell nr 26, i vilken cell jag uppehöll mig till den 26 september 1955. Vid denna tidpunkt fördes alla tyska medborgare på grund av amnestin till översta våningen i corpus 3. Där sammanträffade jag med bl.a. förutvarande tyske militärattachén i Finland överste Kitschmann, vilken år 1945 i Lefortovskaja-fängelset hade suttit tillsammans med Langfelder och senare med en polis-

attaché Richter från tyska beskickningen i Bukarest, vilken jag kände sedan kriget. Richter hade suttit tillsammans med Wallenberg. Kitschmann och Richter berättade också, att de år 1947 hade blivit förhörda angående sin kännedom om Wallenberg och Langfelder, och att de båda därefter isolerats.

Wien den 12 mars 1956.

/u/ Ernst Huber

Undertecknad, Franz-Eccard von Bentivegni, boende Trier, Zurmaierstrasse 8, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

I samband med den tyska kapitulationen blev jag den 9 maj 1945 tagen tillfånga av sovjetryska myndigheter i trakten av Tuckum (Kurland), sydväst om Riga, vid vilken tidpunkt jag var general och divisjonschef i tyska Wehrmacht. Jag blev först förd till ett läger och därifrån avhämtad av en NKVD-man, som förde mig till den ryska frontstaben. Där förklarade man för mig, "att chefen önskade tala med mig". Så skedde emellertid inte utan jag fördes med flyg till Moskva, dit jag anlände den 17 maj 1945. I Moskva placerades jag först under två dagar i Ljubljanskaja-fängelset. Samtidigt med mig kom även den tyske överstelöjtnanten Liesong (boende i Wiesbaden) till samma fängelse, där vi delade cell. Sedan jag förhörts av förutvarande sovjetryske ministern Abakumov, överflyttades jag omkring den 20 maj 1945 till en cell i tredje våningen i Lefortovskaja-fängelset, där jag fick stanna till början av januari 1946. Mina cellkamrater där voro bl.a. min f.d. kalfaktor, tyske medborgaren Erich Müller, senare den tyske generalen Ziervogel och den estniske generalen Hermann von Salza, vilken avled i rysk fångenskap.

I Lefortovskaja-fängelset hade jag endast en helt kort tid knackningsförbindelse med en cellgranne, nämligen den tyske SS-mannen Wünsche.

I början av januari 1946 överfördes jag åter till Ljubljanskaja-fängelset. Där vistades jag till början av år 1949 och hade under denna tid som cellkamrater bl.a. den tyske generalen von Österreich och den tyske "Sonderführer" Eugen Schäfer. Därefter insattes jag på nytt ungefär 6 veckor i Lefortovskaja-fängelset. Ljubljanskaja-fängelset blev sedan min vistelseort till september 1951, varefter jag kom till Butyrskaja-fängelset. Där blev jag den 9 februari 1952 dömd till 25 års straffläger för spioneri och krigsförberedelser inom Abwehr samt för utlämnande av ryska agenter till tyska hemliga polisen. Den 30 juni 1952 fördes jag med tåg till fängelset i Vladimir. Den 4 oktober 1955 kom jag

tillsammans med andra tyska och japanska generaler till lägret Vojkovo vid Ivanovo. Därifrån fick jag i början av oktober 1955 anträda återfärden till Tyskland och anlände den 10 oktober 1955 till Friedland.

Under tiden juli 1947 - juli 1948 delade jag i Ljubljanskaja-fängelset cell med den ungerske översten Otto (?) Hatz, vilken tidigare varit ungersk militärattaché i Sofia. Under en kortare tid var han också i denna egenskap i Ankara. Genom honom hörde jag för första gången talas om en svensk diplomat, vars namn jag inte längre kan erinra mig, och vilken också lär ha befunnit sig i ryskt förvar. Jag erinrar mig däremot ännu rätt klart, att denne svenske diplomat lär ha varit verksam i Budapest, där han i första hand bistod judarna. I Budapest lär han ha fallit i ryska händer. Även en annan cellkamrat till mig - efter vad jag kan minnas var det den tyske brigadchefen Panzinger, vilken tidigare varit bosatt i München - har på liknande sätt för mig skildrat den svenske diplomatens öde.

Även när jag för andra gången vistades i Lefortovskaja-fängelset hörde jag talas därom, nämligen genom den tyske medborgaren, f.d. chefen för tyska passavdelningen i Bukarest, Bergemann, med vilken jag delade cell under en vecka i ovan nämnda fängelse.

I Butyrskaja-fängelset delade jag även vid ett tillfälle år 1952 cell med den ungerske översten Hatz, vilken under tiden blivit dömd till 15 års fängelse, och vilken också berättade för mig om den svenske diplomatens öde.

I Vladimir sammanträffade jag med bl.a. de tyska medborgarna, ekonomiske rådgivaren Rensinghoff, major Hans-Helmut von Hinckeldey och en man vid namn Josef Böhm (boende i en liten ort i närheten av Neuwied), vilka också berättade för mig om den svenske diplomaten, som vid tiden för sin vistelse i Lefortovskaja-fängelset lär ha varit en ivrig "knackare". Dessa uppgifter berörde i varje fall den tid under vilken vederbörande uppehållit sig i Lefortovskaja-fängelset.

Därefter har jag inte hört någonting ytterligare om detta fall.

Trier den 14 februari 1956.

/u/ Franz-Eccard v.Bentivegni

Undertecknad, Rudolf ten Hompel, f.n. boende i Wuppertal-Elberfeld, Düppelerstrasse 1, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Före Rumäniens kapitulation var jag förbindelseofficer inom södra armégruppens ekonomiavdelning med placering i Bukarest. Vid kapitulationen begav jag mig till tyska legationens byggnad för att undgå att bli tillfångatagen. Omkring den 5 september 1944 blev jag tagen tillfånga av sovjetryska myndigheter. Vid tiden för mitt tillfångatagande hade jag ställning som "Sonderführer" med kaptens rang. Med bil blev jag tillsammans med övriga militärer och anställda vid tyska beskickningen fördd först till Tecuci (Rumänien) och den 9 september 1944 med flyg sänd till Moskva. Här inspärades jag i en cell i tredje våningen i Lefortovskaja-fängelset. Det var en hörncell och i denna vistades jag till december månad 1944. Efter den 9 september 1944 hade jag som cellkamrat under cirka två veckor den tyske ministern Carl Clodius, vilken varit verksam i Bukarest. Omkring den 22 september 1944 fördes minister Clodius åter bort från cellen och jag blev ensam kvar där. Från den 2 december 1944 placerades jag i en annan cell i Lefortovskaja-fängelset, där jag fick den ungerske medborgaren överstelöjtnanten Andre Szöke, tidigare militärattaché i Sofia, till cellkamrat. Jag vet att i samma våning i fjärde cellen från hissen räknat befann sig kanslisten Kurt Muschke från tyska beskickningen i Sofia. I januari eller februari månad 1946 flyttades jag åter till en annan cell i tredje våningen. Det kan ha varit den andra eller tredje cellen från hissen räknat. Där satt jag till en början ensam. Sedan infördes dit den tyske amiralen Guse, vilken senare lär ha avlidit i sovjetrysk fångenskap.

En av mina cellgrannar var den tyske ekonomiske rådgivaren Rensinghoff, med vilken jag hade knackningsförbindelse och genom vilken jag erfor, att en svensk diplomat vid namn

Wallenberg även befann sig i fängelset. Jag erfor, att han var son till en bankir, hade varit verksam i Budapest på uppdrag av svenska röda korset och varit anknuten till svenska beskickningen i Budapest. Där skulle han också ha blivit fängslad av sovjetryska myndigheter. Detta meddelande erhöll jag under år 1945.

Vid månadsskiftet juni-juli 1947 kom jag åter till en cell i fjärde våningen. I augusti 1948 blev jag på grund av "massplundring" på sovjetiskt område dömd till 25 års fängelse och en kort tid därefter förd till Vladimir. I Vladimir hade jag från augusti 1948 som cellkamrater de tyska amiralerna Guse och von Bredow, den tyske professorn Karl Clauberg, vidare den japanske kaptenen i flottan Maeda och några sovjetiska medborgare. Sedan satt jag en tid som enda tysk i en cell med bara ryssar. År 1949 delade jag i Vladimir cell med bl.a. de tyska medborgarna herr Pörzgen och Kurt Landwehr von Pragenau. Våren 1950 befann sig också herr Rensinghoff där. Även i Vladimir talades då och då om fallet Wallenberg, vilket jag ännu helt tydligt kan erinra mig.

Jag skulle vilja tillägga, att jag under tiden från omkring slutet av mars 1949 till våren 1950 i Vladimir satt i cell nr 66, där även två finska medborgare befunno sig, nämligen en kapten i finska generalstaben Puschkarjov, vilken är ryskfödd, och kapten Narbut. Den förre har varit bosatt i Helsingfors; den senare lär ha avlidit i fångenskapen. Jag tror mig nästan med bestämdhet kunna erinra mig, att även kapten Narbut berättade för mig om Wallenberg och dennes öde.

I början av oktober 1955 fick jag återvända till Västtyskland, där jag den 13 oktober 1955 anlände till Friedland.

Wuppertal-Elberfeld den 18 februari 1956.

/u/ Rudolf ten Hompel

Undertecknad, Dr. Joachim Vorwerk, boende Hamburg 20, Loogestieg 17, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var vid slutet av kriget "Verwaltungsreferent" hos det särskilda ombudet för ekonomiska frågor vid tyska beskickningen i Bukarest (envoyén dr. Neubacher).

Den 23 augusti 1944 blev jag tillsammans med övriga medlemmar av tyska beskickningen internerad av rumänska myndigheter i beskickningsbyggnaden och en kort tid därefter placerad i ett f.d. tyskt reservsjukhus. Omkring den 1 september 1944 övertogo ryssarna kommandot över de internerade. Kort därefter blev jag tillsammans med andra beskickningsmedlemmar sänd med bil till en ort i närheten av Bacau och därifrån med flyg via Charkov till Moskva, dit vi anlände den 8 september 1944. Jag insattes där omedelbart i en cell - antagligen 141 eller 142 - i tredje våningen i Lefortovskaja-fängelset. Cellen - den tredje från byggnadens framsida - låg i den flygel, i vars bottenvåning utgången till badet befann sig, och den låg på den sida, där det endast fanns fyra celler.

I denna cell fick jag som cellkamrater de tyska medborgarna korvettkapten ingenjör Eduard Bretthauer från Essen och affärsmannen Paul Wittern från Hamburg.

Såvitt jag kan erinra mig var det på våren 1945 som jag erfor, att den tyske medborgaren Willi Roedel, legationsråd vid tyska beskickningen i Bukarest, satt i en cell i Lefortovskaja-fängelset tillsammans med en svensk vid namn Wallenberg. Wallenberg skulle ha arbetat för svenska röda korset och, efter vad jag minns, berättade man att han häktats i Berlin. Vem som berättade detta för mig kan jag inte med bestämdhet säga. Jag håller det för högst sannolikt, att jag under en promenad på gården erhöll detta meddelande från den tyske medborgaren Wallenstein, medarbetare vid tyska beskickningen i Bukarest. På promenadgården talade jag ofta med Wallenstein. Samtalen fördes genom brädväggen utan att

vi kunde se varandra. Jag kan tydligt erinra mig att han vid ett sådant tillfälle berättade för mig vad han kände till om Roedel. Därför antar jag att han också meddelade mig med vem Roedel satt tillsammans, och att samtalet därvid också berörde Wallenberg. Jag minns inte i vilken cell Wallenberg satt, men däremot erinrar jag mig helt tydligt att man berättade att han befann sig i Lefortovskaja-fängelset.

Därefter har jag inte hört någonting mer om Wallenberg.

Under tiden juli - september 1948 satt jag i olika celler i Lefortovskaja-fängelset, men inte tillsammans med mina tidigare nämnda cellkamrater. Den 8 september 1948 överfördes jag till Vladimir-fängelset, där jag hölls fängslad till den 12 oktober 1955. Därifrån blev jag frigiven och kom den 14 oktober 1955 till Västtyskland.

Hamburg den 24 februari 1956.

/u/ Joachim Vorwerk

Undertecknad, Gotthold Starke, boende München 25, Waxensteinstrasse 9, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Vid krigsslutet tjänstgjorde jag i utrikesministeriet i Berlin och evakuerades jämte övriga tjänstemän till Mühlhausen/Thür. Den 22.7.1945 blev jag tillsammans med andra medlemmar av utrikesministeriet häktad av röda arméns organ, emedan jag hade arbetat som beskickningsråd vid den sista tyska ambassaden i Moskva.

Jag fördes med flyg till Moskva, dit jag anlände den 16 augusti 1945. Jag placerades i en cell i Butyrskaja-fängelset, där jag vistades till den 5 oktober 1947. Under månaderna januari - april 1946 var jag intagen på Butyrskaja-fängelsets sjukavdelning tillsammans med den finske soldaten Eiro Pelkonen.

Den 5 oktober 1947 dömdes jag till 10 års fängelse "för spioneri och delaktighet i en kapitalistisk sammansvärjning mot sovjetmakten".

Därefter överfördes jag den 5 november 1947 till Vladimir-fängelset och hölls där fängslad till den 19 juni 1953, vilken dag jag som följd av en benådningsaktion fick anträda återresan till Västtyskland tillsammans med c:a 1.500 andra tyska fångar. Jag fördes med en järnvägstransport från Vladimir till Tapiau, där jag kom i ett samlingsläger. På denna resa sammanträffade jag med två tyska medborgare, Hille - förnamnet har jag glömt - och Herman Grossheim (Tomsen), med vilka jag vistades i Tapiau till den 23.12.1953. En av dessa båda berättade därvid för mig, att han vid en tidpunkt, som jag inte kan erinra mig, delat cell i ett Moskva-fängelse med ovan nämnde Pelkonen, och en ungersk medborgare, vars namn jag glömt. Denne ungrare skulle ha varit chaufför hos den likaledes tillfångatagne sekreteraren Wallenberg vid svenska beskickningen i Budapest. Vidare berättades det för mig att - eftersom Sverige var skyddsmakt

för Sovjetunionen i Ungern - Wallenberg bl.a. hade haft i uppdrag att skydda sovjetiska medborgare i Ungern. När det kom till stridigheter i Ungern och ryssarna närmade sig staden, hade Wallenberg med sin ovannämnde chaufför farit ryssarna till mötes. Han hade anmält sig vid ett ryskt armékommando och gjort detsamma uppmärksamt på att det i Budapest funnes sovjetiska medborgare, över vilka svenska beskickningen åtagit sig skyddet, och vilka Wallenberg fört samman i ett särskilt bostadskvarter. Detta meddelande var enligt chaufförens utsaga ändamålet med deras gemensamma bilresa. De sovjetiska militärmyndigheterna hade emellertid missförstått aktionen och häktat såväl Wallenberg som hans chaufför.

Något mer har jag icke att säga beträffande Wallenberg och hans chaufför. Såväl Hille som Grossheim, vilka ävenledes hållits fångna i Vladimir, hade isolerats från de övriga fångarna till den 17 juni 1953 och därefter kommit till Tapiau samtidigt som jag med den ovan nämnda transporten. Hille och Pelkonen skulle - enligt vad som då försäkrades mig - ha isolerats därför att de delat cell med Wallenbergs chaufför.

Tidigt på morgonen den 23.12.1953 skildes jag från de övriga fångarna i Tapiau, vilka skulle sändas till Västtyskland. Jag måste via fängelset i Königsberg återvända till Vladimir, där jag blev kvar till slutet av juli 1955.

Omkring den 27 januari - min födelsedag - 1955 satt jag under två dagar i en cell intill Pelkonens cell. En av mina cellkamrater hade därvid upptagit knackningsförbindelse med Pelkonens cell. Vid detta tillfälle hade Pelkonen genom knackningar frågat efter Hilles öde, varvid jag lät meddela, att Hille redan i slutet av 1953 återvänt till Tyskland.

Sedan tiden för mitt straff löpt ut fördes jag den 22.7.1955 från min cell i Vladimir-fängelset till ett samlingsläger i Potjma, dit jag anlände den 29 juli 1955. Under uppehållet i Potjma till den 17 september 1955 träffade jag en fänne, vilken meddelade, att Pelkonen något tidigare sänts hem.

I mitten av september 1955 fick jag anträda återfärden till Västtyskland, dit jag anlände den 25 i samma månad.

Hamburg den 25 februari 1956.

/u/ Gotthold Starke

U p p t e c k n i n g

rörande samtal med tyske medborgaren, viceamiral Hans Erich Voss, född den 30 oktober 1897, boende Hintersee bei Berchtesgaden, Forsthaus, den 31 januari 1956.

Amiral Voss tillfångatogs den 2 maj 1945 i Berlin, vid vilken tidpunkt han tjänstgjorde vid Hitlers högkvarter som representant för krigsmarinens överkommando.

Efter det han häktats fördes han till ett fängelse i Friedrichshagen i närheten av Berlin, där han vistades några veckor. Omkring månadsskiftet juni-juli 1945 blev amiral Voss med flyg förd till Ljubljanskaja-fängelset, i vilket fängelse han, såvitt han kan erinra sig, tillbringade tiden fram till den 20 december 1946. Under vistelsen i Ljubljanskaja-fängelset befann sig amiral Voss i olika celler, vars nummer han emellertid inte längre kan komma ihåg. Som cellkamrater hade han under olika perioder bl.a. en japansk medborgare vid namn Taniguti, en rumänsk general, som varit stationerad i Odessa, två sovjetryska officerare, den bekante ryske generalen Vlassov, en sovjetrisk medborgare, som var son till en minister, den tyske översten Kitschmann och slutligen en österrikare vid namn löjtnant Scheuer. Med Kitschmann och Scheuer delade amiral Voss cell från oktober månad 1946. Efter vad amiral Voss kan erinra sig överfördes de den 20 december 1946 till Lefortovskaja-fängelset i Moskva, där de placerades i en cell i tredje våningen i den sidoflygel, som gränsar till motorprovsningsanstalten. Inte heller detta cellnummer kan amiral Voss längre angiva. Han trodde sig emellertid kunna säga, att han där tillsammans med Kitschmann och Scheuer tillbringade tiden fram till ungefär mitten av januari 1947. Vid denna tid blev amiral Voss skild från de båda andra och förd tillbaka till Ljubljanskaja-fängelset. Därefter har han inte hört någonting mer om Scheuer och dennes öde.

Beträffande Scheuer förklarade amiral Voss, att han icke kände till dennes förnamn. Scheuer, som utgivit sig för att vara österrikare och troligen också var det - efter dialekten att döma - hade berättat följande om sig själv.

Scheuer hade före andra världskriget en radioaffär i Wien. Någon närmare adress hade han icke uppgivit. Hans svåger lär ha varit professor vid en lantbrukshögskola, möjligen i Leoben (Steiermark).

Under kriget lär Scheuer, enligt egen utsägo, ha varit stationerad vid Stalingrad. Han var radiospecialist och lär ha kallats till general Paulus' armé för att ordna radioanläggningar.

I Ljubljanskaja-fängelset blev Scheuer förhörd av ryska kommissarier och därvid lär ha framkommit, att han anträffats civilklädd på sovjetryskt territorium långt bakom fronten, vid vilken tidpunkt han lär ha medfört en radioutrustning och en större summa ryska pengar. Ryssarna betraktade därför Scheuer som spion.

Enligt den uppfattning, som amiral Voss bildat sig om Scheuer, kan denne möjligen ha varit agent och arbetat för tysk räkning, kanske t.o.m. på ryskt område bakom den tysks-ryska fronten. Amiral Voss hade föga förtroende för Scheuer och hävdade som sin åsikt, att eventuella utsägor av honom borde behandlas med största försiktighet.

Utan tvivel led Scheuer av en sjukdom i ena benet. Han deltog aldrig i de dagliga promenaderna och kunde besöka badet endast när någon hjälpte honom att komma fram och tillbaka dit. Amiral Voss hade därvid själv hjälpt honom flera gånger och t.o.m. burit honom.

Först sedan amiral Voss upplysts om att Scheuer eventuellt kan ha varit cellkamrat med en svensk medborgare, förklarade han att det möjligen kunde förhållit sig så, att Scheuer berättat något om en svensk medborgare som suttit i Ljubljanskaja-fängelset. Några som helst ytterligare detaljer kunde amiralen emellertid inte längre erinra sig.

Antagligen den 5 januari 1947 fördes amiral Voss tillbaka till Ljubljanskaja-fängelset, där han placerades i en cell tillsammans med tyske generalfältmarskalken Schörner och tyske generalen Pieckenbrock.

År 1952 fick amiral Voss sin dom och flyttades därefter från Ljubljanskaja-fängelset till fängelset i Vladimir.

Den 23 december 1954 fördes amiral Voss från Vladimir tillbaka till Moskva till ett fängelse, där han påföljande dag förklarades frigiven. I januari 1955 kunde han åter-

vända till Västtyskland.

På till amiral Voss riktade frågor svarade han följande:

Han kände den tyske generalen Stahel men hade aldrig träffat honom under fångenskapen. Stahel uppges ha varit inspärrad i Lefortovskaja-fängelset och sedermera avlidit.

Amiral Voss hade under sin fångenskap i Ryssland aldrig hört talas om en finsk medborgare vid namn Pelkonen, ej heller om en person vid namn Langfelder.

Konteramiral Krafft förekom som vittne i anklagelserna mot amiral Voss. Amiralen hade sett en utsaga, som Krafft undertecknat i slutet av 1951. Amiralen visste, att Krafft i varje fall år 1952 fortfarande befunnit sig i Vladimir. Amiralen och Krafft hade likväl aldrig träffats under fångenskapen i Ryssland.

Om Kitschmann hade amiralen erfarit, att han tidigare varit cellkamrat till den tyske generalen Weidling.

Genom Kitschmann har han också hört talas om major Kuhns vistelse i Ljubljanskaja-fängelset.

Amiral Voss förklarade slutligen, att han endast hört talas om en svensk medborgare under fångenskapen i Ryssland. Dennes namn kunde han emellertid inte erinra sig. Han kunde inte heller med säkerhet säga, om han hört talas om svensken i Ljubljanskaja-fängelset eller först i Vladimir.

Hintersee bei Berchtesgaden den 31 januari 1956.

/u/ Voss

f.d. Viceamiral

Schweiziske medborgaren Hans HOFSTETTER, född den 27/3-24, tillbringade tiden 18/3-45 - 30/10-53 i rysk fångenskap och på följande platser under följande perioder:

1 och 2. Den 18/3-45 - 23/3-45 i Lubjankafängelset i Moskva, i 4:de eller 5:te våningen, cellnummer icke känt.

Den 23/3-45 - 9/5-45 i Lefortowskajafängelset i Moskva, cellnummer 136 och senare 101 (?). Som cellkamrater hade han 2 bulgarer, 1 armenier och 2 serber (efter varandra).

Den 9/5-45 - 21/5-45 i Lubjankafängelset i Moskva, cellnummer förmodligen 101, bottenvåningen. Cellkamrat under denna tid: Franz PETER, Wienerfeld 64, Wien 16 och vidare en viss SCHEFER med okänt förnamn.

Den 21/5-45 - 21/7-47 i Butyrskajafängelset i Moskva i cell nr 304. Som cellkamrater hade han under denna tid en tysk, kapten Ernst WEGEMUND, en polack med okänt namn, överste Otto HATZ, f.d. ungersk militärattaché i Sofia och Ankara samt åter Franz PETER och tyske majoren KEITL junior.

Den 21/7-47 - januari 1949 åter i Lefortowskajafängelset, cellnummer 53. Cellkamrater: generallöjtnant Kurt von ÖSTER-REICH, tysk och Hans LOYDA, Kapellengasse 1, Mittwaida utanför Chemnitz.

Januari 1949 - 16/1-52 i Butyrskajafängelset i Moskva, cellnummer 364. Cellkamrat: Hans LOYDA.

Den 16/1-52 - 21/6-53 i Vladimir, cellnummer 4 och 52 (?), första våningen. Cellkamrater: Erhard HILLE, tysk, korpral och journalist och Eero PELKONEN, finne.

Den 21/6-53 - 30/10-53 i lägret Tschtscherbakow.

3. HILLE och PELKONEN berättade om LANGFELDER. Denne skulle ha varit chaufför åt WALLENBERG. Tillsammans med sin chaufför LANGFELDER skulle WALLENBERG vid krigsslutet i samband med striderna om Budapest med en bil och svenska beskickningens i Budapest kassa, ett ansevärt belopp, ha gått tillbaka till ryssarna och tillsammans med chauffören anmält sig hos ryssarna varvid han legitimerade sig som diplomat och hoppades, att ryssarna skulle låta honom resa tillbaka till Sverige. Ryssarna grep dem emellertid båda två, beslagtogs de medförda pengarna och förklarade, att WALLENBERG och LANGFELDER vore vanliga spioner, som försökte camouflera sig med diplomaters identitetshandlingar. H. hörde, att Loyda senare suttit i samma cell som WALLENBERG. H. anser det emellertid helt

säkert, att LOYDA var rysk angivare. D. LOYDA senare också blev H:s cellkamrat, hade ryssarna redan "kopplat av" honom.

4. H. har aldrig underkastats förhör rörande WALLENBERG eller LANGFELDER etc.

5. Ryssarna visste inte, att H. hört något om WALLENBERG och LANGFELDER. Men H. tror, att Loyda och Pelkonen inte blev frigivna, därför att de kände till affären WALLENBERG.

6. Bland fångarna i nämnda ryska fängelser var det vanligt, att man försökte underhålla sig med varandra genom knackningar. Detta förekom särskilt i Butyrskajafängelset och även i Lefortovskajafängelset, medan man i Lubjankafängelset på grund av vaktpersonalen inte kunde använda knackningar eller i mycket ringa utsträckning. Antingen knackade man genom hela alfabetet A = 1 knackning, B = 2 knackningar o.s.v. till 26 knackningar eller också - senare - använde man kolumnsystemet. Delvis användes också morsetecken, varvid 1 längre knackning betydde en punkt och 2 kortare efter varandra ett streck.

7/12-55

KUNGL. UTRIKESDEPARTEMENTET

Raoul Wallenberg

DOKUMENTSAMLING

ÖFVERALLT KOMMENTARER RÖRANDE HANS

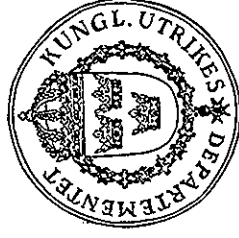
FÄNGENSKAP I SOVJETUNIONEN

STOCKHOLM 1957

AKTSTYCKEN

UTGIVNA AV KUNGL. UTRIKESDEPARTEMENTET

Ny serie II:9

RAOUL WALLENBERG

DOKUMENTSAMLING

JÄMTE KOMMENTARER RÖRANDE HANS

FÅNGENSKAP I SOVJETUNIONEN

STOCKHOLM 1957

7344172222

17710-570262-00001 100014 11 11 11 11

11 11 11

17710-570262-00001 100014 11 11 11 11

17710-570262-00001 100014 11 11 11 11

17710-570262-00001 100014 11 11 11 11

17710-570262-00001 100014 11 11 11 11

STOCKHOLM 1957

KUNGL. BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER

570262

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	5
I Radiokommentar framförd i Sveriges radios programpunkt »Dagens Eko» den 7 februari 1957 av envoyén Arne Lundberg	9
II Sammanfattande redogörelse för skriftväxling mellan svenska och sovjetryska myndigheter rörande den svenske beskickningssekreteraren Raoul Wallenberg	16
III Sammanfattande redogörelse för Raoul Wallenbergs vistelse i Ljubljanskaja- och Lefortovskaja-fängelserna i Moskva	20
IV Sammanfattande redogörelse för Wilmos Langfelders vistelse i Ljubljanskaja- och Lefortovskaja-fängelserna i Moskva	33
V Beskrivning av Lefortovskaja-fängelset etc.	36
Bil. A. Skriftväxling mellan svenska och sovjetryska myndigheter om Raoul Wallenberg jämte viss annan dokumentation från och med den 22 maj 1951	4
Bil. B. Utsagor av från sovjetrisk fångenskap återvända personer av olika nationalitet, vilka kunnat lämna upplysningar om Raoul Wallenbergs och Wilmos Langfelders fångenskap i Sovjetunionen	7

INLEDNING

Sovjetunionens vice utrikesminister Gromyko har den 6 februari 1957 till Sveriges ambassadör Sohlman i Moskva överlämnat ett memorandum rörande den svenske legationssekreteraren Raoul Wallenberg. Med anledning av att detta memorandum utgör det svar, som från sovjetrysk sida utlovades vid de svensk-sovjetiska regeringsöverläggningarna i Moskva vid månadsskiftet mars/april 1956, offentliggör utrikesdepartementet härmed den skriftväxling mellan svenska och sovjetryska myndigheter om Wallenberg, som ägt rum efter den 22 maj 1951, då ett utförligt interpellationssvar senast lämnades av utrikesministern i riksdagens andra kammare (för överskådliggighets skull har texten till interpellationssvaret medtagits i dokumentinsamlingen bil. A: A.), respektive det vid ovannämnda regeringsöverläggningar från svensk sida överlämnade materialet rörande Wallenberg. Ifrågakvarande sovjetryska memorandum jämte skriftväxlingen efter den 22 maj 1951 samt det vid ovannämnda regeringsöverläggningar överlämnade materialet jämte viss annan dokumentation delgavs den 7 februari 1957 svensk och internationell press, föregånget av en kort inledning.

Föreliggande volym i serien av »Aktstycken utgivna av Kungl. Utrikesdepartementet» inledes med en kortfattad översikt över Raoul Wallenbergs gärning i Budapest vid det andra världskrigets slut och över de svenska efterforskningarna, vilken utgör texten till en radiokommentar framförd i Sveriges radios programpunkt »Dagens Eko» den 7 februari 1957 av envoyén Arne Lundberg, vilken sedan 1951 lett utrikesdepartementets efterforskningar av Raoul Wallenberg.

Sovjetunionens memorandum den 6 februari 1957 innebär i huvudsak, såsom redovisats i pressen, att Sovjetunionens regering med anledning av ett påträffat dokument i Ljubljanskaja-fängelset i Moskva anser, dels att det finns grund betrakta detta dokument som hänföra sig till Raoul Wallenberg, dels att av dokumentets innehåll den slutsatsen bör dras, att Wallenberg avled i Ljubljanskaja-fängelset i juli 1947. Översättning av ifrågakvarande memorandum återfinnes i bilaga A såsom dokument O. Med anledning av detta memorandum utfärdade den svenska regeringen en deklaration den 7 februari 1957, vilken även-

Arbetet ledde emellertid till talrika positiva resultat. En detaljerad redogörelse för dessa skulle bli va alltför omfattande. Materialet i bilaga B är emellertid representativt för hela utredningen med förbehållen bl. a., att utrikesdepartementet endast velat redovisa *dels* enligt dess bedömning absolut tillförlitliga utsagor, *dels* endast sådana, där uppgiftslämnarens uttryckligen medgivit dess användning gentemot sovjettrysk eller annan myndighet.

Allteftersom utredningsarbetet fortskred, företogs de diplomatiska démarcher, vartill resultaten gav anledning.

Bilaga B omfattar utsagor av aderton personer, vilkas yrke och ställning vid tillfångatagandet framgår i början av varje utsaga. Samtliga utsagor har bestyrkts av behörig notarie på platsen för avgivandet (gäller icke Voss och Hofstetter). Det notariella bestyrkandet har av praktiska skäl icke medtagits. Utsagorna äger giltighet på originalspråket och översättningarna är att betrakta såsom inofficiella.

Med hänsyn till att oftast en mycket lång tid — cirka 10 år — föflutit sedan de i de olika utsagorna redovisade händelserna inträffade, får det anses naturligt, att vederbörande uppgiftslämnare icke alltid kunnat lämna exakta tidsuppgifter etc. Med anledning härav är icke alla utsagorna helt överensstämmande. Som exempel härpå kan anföras att Karl Supprian (bil. B:2) och Claudio de Mohr (bil. B:3) lämnat divergerande uppgifter om Wallenbergs placering i Lefortovskaja-fängelset i Moskva, och Supprian och de Mohr har med anledning härav gjort en gemensam utsaga (bil. B:4), där detta förhållande beröres. I andra fall är inadvartenserna av relativt liten betydelse.

Det bör noteras, att det i utsagorna förekommer namn på personer som icke kunnat anträffas och höras av olika skäl.

ledes återfinnes i bilaga A, dokument P. Den 19 februari 1957 överlämnades i Moskva en note (bil. A: Q), vilken utgör det svenska svarret på ovannämnda memorandum.

För att underlätta studiet av den ganska omfattande dokumentationen har tre avdelningar införts med sammanfattande redogörelser *dels* för skriftväxlingen mellan svenska och sovjetryska myndigheter rörande Raoul Wallenberg (II), *dels* för Raoul Wallenbergs vistelse i Ljubljanskaja- och Lefortovskaja-fängelserna (III), *dels* och för Wallenbergs medarbetare ungraren Wilmos Langfelders vistelse i samma fängelser (IV). Langfelder rönt som bekant samma öde som Wallenberg vid Budapests erövring.

Ovannämnda skriftväxling har i allmänhet vid dokumentens överlämnande åtföljts av muntliga kommentarer, varjämte mellan de olika skriftliga framställningarna upprepade muntliga påminnelser har gjorts. Bland dessa må särskilt nämnas en hänvändelse till utrikesminister Vysjinskij från utrikesminister Undén vid ett sammanträffande i New York den 17 november 1952.

De två avdelningarna rörande Wallenbergs och Langfelders fängelsevistelser utgöres huvudsakligen av citat ur de utsagor, som från sovjetisk fångenskap återvända fångar av olika nationalitet kunnat göra om Wallenberg. Samtliga dessa utsagor, vilka återfinnes i bilaga B, fylles de krav på tillförlitlighet, vilka utgjort utrikesdepartementets norm, och vilka finnes redovisade i memorandum den 29. 9. 1954 (bil. A: F). Efter den sovjetiska framställningen om ytterligare material den 4 maj 1956 överlämnades den 12 maj 1956 personliga data, fotografier och signalement beträffande Wallenberg samt ytterligare en utsaga (bil. B:19).

De överlämnade utsagorna var det huvudsakliga material, varöver justitieråden Eklund och Lind förfogade, då de gjorde ett skriftligt uttalande om Wallenbergs fångenskap i Sovjetunionen. Uttalandet finns redovisat i bilagan till note Undén/Rodionov, dagtecknad den 9. 3. 1956, överlämnad den 10. 3. 1956 (bil. A: D).

Utrikesdepartementets princip vid efterforskningsarbetet efter Wallenberg, varvid särskild expertis anlätts, har varit, att *samtliga* spår och uppslag gjorts till föremål för de noggrannaste undersökningar. Detta arbete fortgår alltjämt. Det kan i detta sammanhang förtjäna bli va omnämnt, att denna metodik lett till att utredningen blivit mycket omfattande, och att många spår följts, som till slut visade sig vara falska eller som icke gick att fullfölja. Som exempel på skäl till att vissa spår icke kunnat fullföljas kan anföras, att vederbörande uppgiftslämnare på ett visst lands territorium icke vågat upptaga kontakt med utrikesdepartementets representant.

Radiokommentar framförd i Sveriges radios programpunkt

»Dagens eko» den 7 februari 1957¹

av envoyén *Arne Lundberg*

I

Sedan Raoul Wallenberg i mitten av januari 1945 omhändertogs av de ryska trupperna i Budapest, har tolv år gått. Under denna långa tid har Raoul Wallenberg varit föremål för omfattande efterspaningar, ett stort antal démarcher från det svenska utrikesdepartementets sida och en omfattande publicitet. Det har hänt så mycket i vad vi i utrikesdepartementet kallar Wallenberg-ärendet, att den redogörelse jag nu kan lämna endast kan bli en mycket kort sammanfattning av ett överväldigande stort material. Departementets akt i ärendet omfattar icke mindre än ett 80-tal dossierer. Registret till dessa dossierer innehåller omkring 1 200 personnamn. Akten torde vara den största i UD:s arkiv.

Wallenberg-dramat inleddes med att Wallenberg omhändertogs av rysk militär i Budapest i mitten av januari 1945. Vid denna tidpunkt skötte den svenska beskickningen i Budapest skyddsmaktsuppdrag för inte mindre än sju länder. Bl. a. hade den sedan sommaren 1941 tillvaratagit Sovjetunionens intressen i Ungern. Skyddsmaktsuppdragen omhänderhades av beskickningens B-avdelning.

I mars 1944, kort efter de tyska truppernas inmarsch i Ungern, hade vidare den svenska hjälpaktionen för de ungerska judarna inletts. Hjälpverksamheten intensifierades efter Szalasi-regeringens maktövertagande i oktober samma år och nådde sin största omfattning i december vid tiden för den ryska sluttoffensiven mot Budapest. I juli 1944 förstärktes beskickningen med anledning av den ökade arbetsbörda, som hjälpen till judarna innebar, genom att Raoul Wallenberg nedsändes till Budapest och till det ungerska utrikesdepartementet anmälades som legationsssekreterare. Wallenberg hade svenskt diplomatpass och åtnjöt diplomatisk immunitet. Då han kom till Budapest, organiserades en särskild avdelning, den s. k. C-avdelningen, med uppdrag att omhänderhålla hjälpaktionen för judarna. Wallenberg skötte C-avdelningen närmast under beskickningschefen, envoyén Danielsson.

¹ Vissa redaktionella ändringar av teknisk natur har vidtagits.

Hjälpaktionen omfattade till att börja med bara cirka 650 judar med nära personlig anknytning till Sverige, men utsträcktes så småningom att omfatta omkring 5 000 personer, varvid man inte längre så strängt uppehöll kravet på nära släktskap till personer i Sverige eller affärsförbindelser med svenska firmor. För de judar man ville skydda hade med den ungerska regeringens medgivande utfärdats s. k. skyddspass, och det lyckades beskickningen att till en början få även Szalasi-regeringens medgivande att utfärda sådana pass, ett medgivande som dock senare återtog. Från, ungersk sida hade utlovats att innehavarna av skyddspass inte skulle deporteras. De fick bo i särskilda av beskickningen förhyrda hus, de s. k. svenskhusen på Pest-sidan. Sedan fördes utan pilkorsmyndigheternas vetskap ytterligare personer till dessa hus eller gömdes på annat sätt, så att det totala antalet av de direkt genom svenska beskickningen i relativ säkerhet förda judarna uppgick till cirka 20 000 vid årsskiftet. Wallenberg gjorde som ledare av C-avdelningens arbete en hjältemodig insats. Han arbetade outtröttligt med fara för eget liv för att rädda judar undan förföljelserna. Ingen annan svensk i vår historia har väl haft tillfälle att på ett så direkt och personligt sätt rädda människoliv i tusental.

På julaftonen började den ryska slutförsvarssivens, som den 15 januari 1945 ledde till att Pest-sidan föll i rysk hand. Wallenberg blev därigenom den ende beskickningsmedlemmen på Pest-sidan av Donau. Det sista direkta meddelandet från beskickningen hade kommit till utrikesdepartementet den 23 december. Efter denna tid hördes ingenting från de kvarvarande, förrän envoyén Söderblom i Moskva den 16 januari av vice utrikesminister Dekanosov underrättades om att Wallenberg hade tagit sig över till den av ryssarna erövrade delen av Budapest. De sovjetiska myndigheterna, sades det vidare, hade vidtagit åtgärder för att skydda Wallenberg och hans egendom. På grund av detta meddelande fick utrikesdepartementet intrycket, att Wallenberg var i säkerhet, under det att man hyste den största oro för minister Danielssons och övrig legationspersonals öde. Först den 23 mars ingick meddelande om att vissa av dessa personer hade anlänt till Rumänien. Sedan utrikesdepartementet hade fått veta var övrig personal befann sig men inte fått ytterligare underrättelser om Wallenberg, började departementet den långa raden av hänvändelser till de sovjetiska myndigheterna i syfte att klarlägga Wallenbergs uppehållsort och få honom överförd till Sverige. Från rysk sida svarades, att energiska efterforskningar bedrevs av generalstab, militärpolis, säkerhetspolis och andra myndigheter.

Det skulle ta för lång tid att nu redogöra för alla de svenska demarcherna fram till den 18 augusti 1947, då det sovjetiska utrikesministeriet överlämnade en note från vice utrikesminister Vysjinskij till am-

bassadör. Sohlman. I noten uppgavs, att som resultat av en noggrann undersökning hade fastställts, att Wallenberg inte fanns i Sovjetunionen, och att han var okänd för sovjetiska myndigheter.

Mellan 1947 och 1951 ingick inte till utrikesdepartementet några väsentliga nya fakta i Wallenberg-ärendet. Att Wallenberg hade omhändertagits av den ryska armén var ju klarlagt, men om han sedan hade råkat i fångenskap, likviderats, omkommit eller tappats bort visste man inte med säkerhet. Det fanns vissa indicier på att han hölls i fångenskap, men andra möjligheter kunde inte uteslutas. I varje fall intog den ryska regeringen en helt negativ ståndpunkt. Först då ett större antal utländska fångar började hemsändas från Sovjetunionen, framkom nya uppgifter om Wallenberg. Vid årsskiftet 1951/52 hade utrikesdepartementet fått vissa utsagor av italienska medborgare, som återvänt från sovjetisk fångenskap. En av dessa utsagor hade sådant innehåll, att det framstod som absolut trovärdigt. Kärnpunkten i denna utsaga var att Wallenberg hölls i fängsligt förvar i Moskva. Med anledning härav gjordes en ny demarche den 11 februari 1952, varvid bl. a. hemställdes, att Sovjetunionens regering skulle vidta de för Wallenbergs snara återförande till Sverige erforderliga åtgärderna. Notan besvarades efter påminnelse från svensk sida med att sovjetmyndigheterna icke förfogade över några tilläggsuppgifter om Raoul Wallenbergs öde utöver dem som meddelats i det tidigare nämnda svaret från Vysjinskij i augusti 1947.

Denna notväxling inledde en lång serie svenska demarcher, framförda antingen av utrikesministern till ryske ambassadören i Stockholm eller av svenske ambassadören i Moskva till det ryska utrikesministeriet. Sedan februari 1952 har utrikesdepartementet växlat 15 skriftliga och gjort 34 muntliga demarcher och påminnelser. Därvid har med skärpa framhållits den vikt ärendet Wallenberg har för det svenska folket och för de svensk-ryska förbindelserna.

En vändpunkt i ärendet inträffade i april 1956 i samband med statsminister Erlanders och inrikesminister Hedlunds besök i Moskva. De svenska regeringsmedlemmarna hade tillfälle att till bl. a. herrar Bulgandin, Chrustjov och Molotov lämna en utförlig redogörelse för de svenska synpunkterna. Vid slutet av samtalen lovade den ryska regeringens representanter, att en omfattande utredning rörande Wallenbergs öde skulle företagas, varpå utredningens resultat skulle meddelas den svenska regeringen.

Då den nya serien demarcher började 1952, hade utrikesdepartementet, som jag nyss nämnt, vissa utsagor, som visade, att Raoul Wallenberg under längre tid hållits fången i Moskva, närmare bestämt i fängelset Lefortovskaja. Parallellt med demarcherna fortsatte insam-

landet av bevismaterial i ett antal länder. Arbetet var av olika skäl besvärligt. Hänsyn måste tagas till många människors personliga säkerhet. Många oriktiga uppgifter lämnades av personer, som antingen handlade i god tro eller hade bedrägligt syfte. Alla spår måste följas tills deras värde kunde säkert bedömas. Så småningom erhöles ett stort antal samstämmiga utsagor från av varandra oberoende personer. De flesta av dem hade kommit i kontakt med Raoul Wallenberg genom knackningar i fångelseväggar och vattenledningsrör eller hört berättas om honom av medfångar, som hade haft sådana förbindelser. Utrikesdepartementet kom också hösten 1955 i kontakt med en man, som hade varit cellkamrat med Wallenberg i Ljubljanskaja-fängelset i början av 1945. Vi skall nu återge ett avsnitt av denna utsaga, som avgavs 1955 och då inspelades på band. Utsagan är avgiven på tyska språket av Gustav Richter och skall strax översättas. (Beträffande innehållet i denna utsaga hänvisas till bilaga B: 1.)

Så talade Gustav Richter.

Under senhösten 1955 och de första månaderna 1956 bearbetades materialet och vederbörande uppgiftslämnare undertecknade sina utsagor. Därefter tillkallades justitieråden Eklund och Lind för att taga del av utsagorna jämte visst annat material. Justitierådens granskning ledde till ett skriftligt uttalande, som överlämnades av utrikesministern till ambassadör Rodionov den 10 mars 1956. Uttalandet innehöll bl. a. en passus om att det enligt justitierådens mening »ej föreligger något tvivel om att Raoul Wallenberg, efter det han i mitten av januari 1945 ställts under effektivt ryskt förvar, senare befunnit sig som fånge i Sovjetunionen, och att det åberopade materialet enligt svensk rätt innefattar bindande bevisning därom».

En biprodukt av utredningen var, att bevis framkom för att Wallenbergs chaufför Langfelder, som tillfångatogs i Budapest samtidigt med Wallenberg, också hade hållits fången i Moskva. Han har emellertid inte förvarats tillsammans med Wallenberg efter ankomsten till Moskva. Vid statsministerns besök i Moskva överlämnades en del av bevismaterialet till den sovjetryska regeringen.

Wallenbergs tillfångatagande och den negativa ryska hållningen till de svenska aktionerna har även för personer, som ingående har sysslat med ärendet, i många avseenden tett sig gåtfullt. För allmänheten måste frågan självfallet te sig ännu gåtfullare. Jag vill begränsa mig till att något belysa anledningen till att Wallenberg blev fånge. På denna punkt finns visst material. Den svenska regeringen hade 1944 lämnat meddelande till den sovjetryska regeringen om vilken svensk legationspersonal, som fanns i Budapest. Det synes tydligt, att den sovjetryska militära ledningen i Budapest hade fått instruktioner att taga hand om den

svenska beskickningens medlemmar. Dessa instruktioner följdes, även om det samtidigt mot den svenska personalen riktades beskyllningar för bristande neutralitet. Man bör minnas, att den ryska säkerhetspolitiken då i högre grad än nu var en stat i staten. Den svenska hänvändelsen rörande legationspersonalen hade via ryska utrikesministeriet vidarebefordrats till de militära myndigheterna, men den ryska säkerhetspolisen hade makt att operera på egen hand. Efter hemkomsten har dåvarande attachén i Budapest Berg lämnat en redogörelse för vad som hände de första veckorna efter Budapests erövring. Jag citerar Berg:

»Det gjordes upprepade försök att upptaga kontakt med de sovjetryska myndigheterna för att utverka skydd för de andra beskickningsmedlemmarna eller vakt för beskickningslokalerna i Gyopar Utca, att erhålla skydd och lättnader för svenska företag. I samtliga fall hade dessa försök ett rent negativt resultat eller ledde i bästa fall till ett löfte, som sedan aldrig infriades. I stället riktades från sovjetrysk sida grava anklagelser mot beskickningen, att beskickningen bedrivit spionagerverksamhet, att beskickningen utställt falska dokument, att beskickningen utställt skyddspapper för ungerska icke judiska medborgare, att beskickningen icke hade kontroll över den humanitära verksamheten vid beskickningen och Svenska röda korset, samt att beskickningen icke tillräckligt aktivt tillvaratagit Sovjetunionens intressen i Ungern. Ett flertal av beskickningens icke svenska anställda arresterades och förhöordes ingående angående beskickningens och de svenska herrarnas arbete, våra privatförhållanden m. m. Särskilt utpekades Wallenberg och jag såsom tyska spionchefer, då ryssarna hade svårt att förstå arten av arbetet vid den humanitära avdelningen och B-avdelningen.»

Så långt attachén Berg.

Av flera utsagor ingående i det svenska utredningsmaterialet framgår, att Wallenberg hade varit misstänkt för spioneri. Inga konkreta uppgifter föreligger om de fakta, varpå de ryska misstankarna grundades. På svensk sida står det klart, att dessa misstankar var helt grundlösa. Det förefaller emellertid sannolikt, att de varit anledningen till att Wallenberg blev den ryska säkerhetspolisens fånge.

En fråga, som svenska folket säkerligen ställer, är om det varit möjligt att genom ytterligare intensitet i efterspaningarna och demarcherna på ett tidigt stadium uppnå Wallenbergs hemsändande eller åtminstone ett klarläggande från den ryska regeringens sida. Min personliga uppfattning är, att under Stalins tid föga utsikter fanns att från Sovjetunionen återfå en fånge, som anklagades för spioneri. Inga länder, inte ens stormakterna, har haft framgång i sådana företag. Det är bevisat, att i slutet av juli 1947 de ryska fängelsemyndigheterna förhörde ett antal fångar, som kände till Wallenbergs och Langfelders fångenskap.

Dessa fångar isolerades eller placerades tillsammans. Avsikten var uppenbarligen att hindra, att kunskap om Wallenberg spred sig till större grupper med fångar. Wallenberg betraktades tydligen som ett särskilt viktigt fall.

En utländsk medborgare i ett ryskt fångelse eller koncentrationsläger hade under många år efter kriget mycket liten eller ingen utsikt att få resa hem. Detta gällde inte minst fångar, som ur en eller annan synpunkt var viktiga. Det var först med regimskiftet efter Stalins död och den allmänna omläggningen av politiken ifråga om utländska fångar, som utsikterna började te sig åtminstone något ljusare att kunna nå klarhet om vissa intressanta fångars öde. Detta är den *allmänna* synpunkt man kan anlägga.

I går har, som tidigare meddelats i dagsnyheterna, vice utrikesminister Gromyko överlämnat den sovjetryska regeringens svar i Wallenberg-ärendet till ambassadör Sohlman. I svaret säges, att omfattande undersökningar utförts på basis av det från svensk sida överlämnade materialet. Därvid har påträffats ett dokument, undertecknat av chefen för sjukvårdstjänsten i Ljubljanskaja-fängelset Smoltsov, enligt vilket Wallenberg skulle ha avlidit den 17 juli 1947. Smoltsov hade meddelat detta till chefen för den ryska säkerhetstjänsten Abakumov, som beaktat avrättad i samband med upprepningarna inom säkerhetspolisen efter Stalins död. Abakumov hade, sägs det, lämnat det ryska utrikesministeriet oriktiga upplysningar. Därmed skulle alltså en förklaring ha givits, varför det ryska utrikesministeriet tidigare förnekat, att Wallenberg över huvud taget funnits i Sovjetunionen.

Det är i och för sig en märklig och ovanlig händelse, att den sovjetryska regeringen på ryska myndigheter lägger ansvaret i ett fall som detta och framför sitt beklagande. Hållfastheten i det svenska bevismaterial, som styrkte att Wallenberg hållits fångslad i Sovjetunionen, har därmed medgivits. Det ryska svaret bygger på ett enda dokument, som man anser sig ha grund betrakta som berörande Wallenberg. Man anser sig böra dra slutsatsen, att Wallenberg avlidit. De ryska formuleringarna är inte helt kategoriska. Denna försiktighet i formuleringen kan vara naturlig, om all annan dokumentation undanröjts, vilket man får anse vara enda möjliga förklaring till den uppgivna dokumentbristen på rysk sida.

Då det ryska materialet är så knappt, ligger väl den tanken nära, att den på materialet baserade slutsatsen är behäftad med någon osäkerhet. För det svenska utrikesdepartementets vidkommande blir det därför nödvändigt att även i fortsättningen pröva alla existerande eller nya spår i Wallenberg-affären.

För det svenska folket utgör det ryska beskedet ett tragiskt budskap. Raoul Wallenberg gav ett lysande exempel på uppoffrande personlighet i kamp för mänskliga värden, som vi svenskar kände det som en särskild plikt att värna med hänsyn till vår förmånsställning under krigsåren. Våra tankar går till Raoul Wallenbergs anhöriga, främs till hans hårt prövade moder. Till henne vill vi uttrycka både vår tack och samhet över vad hennes son utträttat i fosterlandets tjänst och vårt djupa deltagande inför det nya slag som drabbat henne.

Sammanfattande redogörelse för skriftväxlingen mellan svenska och sovjetryska myndigheter rörande den svenske beskickningssekreteraren Raoul Wallenberg

II

Vid årsskiftet 1951/52 förelåg ett antal utsagor av från sovjetrysk fångenskap återvända italienska medborgare om Wallenbergs fångenskap i Sovjetunionen. Med anledning härav hemställde svenska regeringen i en note den 11 februari 1952 bl. a. att: »Sovjetunionens regering vidtager de för Wallenbergs snara återförande till Sverige erforderliga åtgärder» (bil. A:B).

Denna note besvarades den 16 april 1952 med att »sovjetmyndigheterna inte förfoga över några tilläggsuppgifter om Raoul Wallenbergs öde utom det, som redan meddelats i A. J. Vysjinskijs brev till herr Sohlman av den 18 augusti 1947» (bil. A:C).

Detta negativa svar bemöttes den 23 maj 1952 i en note till Sovjetunionens ambassadör (bil. A:D). För att särskilt understryka den vikt man på svensk sida tillmätte denna note överlämnades densamma även till vice utrikesminister Zorin i Moskva den 26 maj 1952.

De båda framställningarna i Stockholm och Moskva besvarades den 5 augusti 1953 med att ambassadör Rodionov meddelade (bil. A:E), att tidigare lämnade uppgifter i denna fråga bekräftades och att alla försök att förbinda frågan om Wallenbergs öde med hans förmenta vistelse i Sovjetunionen vore helt grundlösa.

Under sommaren 1954 hade utrikesdepartementet erhållit ytterligare utsagor, vilka styrkte de tidigare om Wallenbergs vistelse i sovjetrysk fångenskap. Med anledning härav överlämnades den 29 september 1954 i Moskva ett utförligt memorandum (bil. A:F) om de svenska efterforskningarna av Wallenberg etc.

Sedan den österrikiske förbundskanslern i april 1955 utverkat frigivandet av i sovjetrysk fångenskap kvarvarande österrikiska medborgare, inledde utrikesdepartementet ingående efterforskningar i Österrike efter personer, som kunde tänkas ha haft förbindelse med Wallenberg, ävensom efter sådana personer, som utrikesdepartementet av tidigare utsagor kände till att de skulle ha kännedom om Wallenbergs vistelse i

sovjetrysk fångenskap. Dessa undersökningar ledde till positivt resultat i flera fall, och det framgick att, förutom dessa personer, i Sovjetunionen kvarvarande tyska medborgare även varit i förbindelse med Wallenberg. Då efter förbundskansler Adenauers besök i Moskva i september 1955 även de i Sovjetunionen kvarvarande tyska medborgarna frigavs, fortsattes undersökningarna under hösten 1955 i Förbundsrepubliken Tyskland. Även i detta fall ledde efterforskningarna till positivt resultat. Det var detta utredningsarbete som utrikesminister Undén åsyftade, när han som svar på en fråga av professor Ohlin gjorde ett uttalande i riksdagsdebatten den 2 november 1955 (bil. A:G).

Efter hand som detta material inkom till utrikesdepartementet, och då dess överväldigande samstämmighet och beviskraft var uppenbar redan innan materialet hunnit systematiskt detaljbearbetas, ansåg utrikesdepartementet det nödvändigt att omedelbart informera sovjetryska vederbörande om det nya bevismaterialet, vilket skedde i ett muntligt meddelande den 8 november 1955, som framfördes av utrikesministern till ambassadör Rodionov (bil. A:H).

Efter det att under senhösten 1955 och de första månaderna 1956 det nya materialet om Wallenberg hunnit bearbetas, och vederbörande uppgiftslämnare undertecknat respektive utsaga samt förklarat sig beredd att när som helst under edlig förpliktelse bekräfta sina uppgifter, tillkallade utrikesdepartementet justitieråden Eklund och Lind, vilka, som nämnts i inledningen, fick taga del av dessa utsagor jämte visst annat material. Justitierådens granskning av materialet ledde till ett skriftligt uttalande, vilket överlämnades av utrikesministern till ambassadören Rodionov den 10 mars 1956 med en den 9 mars 1956 dagtecknad note (bil. A:I), vari bl. a. redogjordes för de noggranna undersökningarna samt förklarades, att den svenska regeringen med anledning av dessa ansåge »att alla förutsättningar föreligga för att kunna uppspara Raoul Wallenberg och återsända honom till Sverige».

Under mars månad 1956 pågick förberedelserna för statsminister Erlanders och inrikesminister Hedlunds besök i Sovjetunionen, varvid det beslöts, att de svenska regeringsledamöterna skulle upptaga frågan om Wallenberg med de sovjetryska ledarna. Den 19 mars 1956 överlämnades emellertid av biträdande chefen för skandinaviska avdelningen i Sovjetunionens utrikesministerium Gribanov till t. f. chargé d'affaires Petri i Moskva en note (bil. A:J), vari det bl. a. sades att »utrikesministeriet finner nödvändigt bekräfta, att de förklaringar, som tidigare lämnats företrädare för svenska regeringen av ledande personer i sovjetregeringen, att Wallenberg icke finns på Sovjetunionens territorium, äro uttömmande och slutgiltiga. Utrikesministeriet har intet att tillägga till de ovan anförda förklaringarna.»

Sedan det meddelats den sovjetryska regeringen att statsminister Erlander och inrikesminister Hedlund under besöket i Moskva vid månadsskiftet mars/april 1956 önskat upptaga Wallenberg-frågan, skedd de så redan vid det inledande samtalet med de sovjetryska ledarna. Förhandlingarna ledde som bekant till att den sovjetryska regeringen tillmötesgick det svenska kravet på en förnyad undersökning på basis av det material som överlämnades (bil. A:K).

Den 14 juli 1956 meddelade ambassadör Rodionov utrikesdepartementet, att besked om resultatet av de sovjetryska myndigheternas undersökningar beträffande Raoul Wallenberg kommit att lämnas snarast möjligt, vilket utrikesdepartementet offentliggjorde i ett pressmeddelande den 14 juli 1956 (bil. A:L).

Den 26 september 1956 instruerades t. f. chargé d'affaires Petri att snarast göra en ny påminnelse hos det sovjetryska utrikesministeriet och därvid överlämna ett memorandum (bil. A:M).

Den 13 november 1956 instruerades ambassadören Sohlman att snarast göra en ny påminnelse hos det sovjetryska utrikesministeriet och därvid överlämna ett memorandum (bil. A:N).

Den 6 februari 1957 överlämnade vice utrikesminister Gromyko till ambassadören Sohlman i Moskva ett memorandum huvudsakligen inriktat på att påminna om Wallenberg-frågan med anledning av ett påträffat dokument i Ljubljanskaja-fängelset i Moskva ansett att det finns grund betrakta detta som hänförelse sig till Raoul Wallenberg, dels att av dokumentets innehåll den slutsatsen bör dras, att Wallenberg avled i Ljubljanskaja-fängelset i juli 1947 (bil. A:O).

Den 7 februari 1957 utfärdade den svenska regeringen en deklaration med anledning av Sovjetunionens memorandum den 6 februari 1957 (bil. A:P).

Den 19 februari 1957 överlämnade ambassadör Sohlman en note till vice utrikesminister Zacharov i Moskva, vilken utgör svar på Sovjetunionens memorandum den 6 februari 1957 (bil. A:Q).

Bilaga A omfattar sålunda följande dokument:

- A. Utrikesministerens svar den 22 maj 1951 på interpellation i andra kammaren av Fru Ingrid Gärde-Widemar.
- B. Note överlämnad av utrikesministeren till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 11 februari 1952.
- C. Note från Sovjetunionens ambassad i Stockholm till utrikesdepartementet den 16 april 1952.
- D. Note överlämnad av utrikesministeren till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 23 maj 1952.

E. Muntligt meddelande, vilket med överlämnande av nedteckning framfördes av Sovjetunionens ambassadör Rodionov till kabinettssekreteraren Lundberg den 5 augusti 1953.

F. Memorandum överlämnat av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister Zorin i Moskva den 29 september 1954.

G. Uttalande av utrikesministeren i riksdagsdebatten den 2 november 1955.

H. Muntligt meddelande, vilket med överlämnande av nedteckning framfördes av utrikesministeren till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 8 november 1955.

I. Note överlämnad av utrikesministeren till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 10 mars 1956.

J. Note överlämnad av bitr. chefen för skandinaviska avdelningen i Sovjetunionens utrikesministerium Gribanov till t. f. chargé d'affaires Petri i Moskva den 19 mars 1956.

K. Gemensam svensk-sovjetisk kommuniké den 3 april 1956 utfärdad i samband med statsminister Erlanders och statsrådet Hedlunds besök i Moskva.

L. Pressmeddelande från utrikesdepartementet den 14 juli 1956.

M. Memorandum överlämnat av t. f. chargé d'affaires Petri till vice utrikesminister Zacharov i Moskva den 27 september 1956.

N. Memorandum överlämnat av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister Zacharov i Moskva den 17 november 1956.

O. Memorandum överlämnat av vice utrikesminister Gromyko till ambassadören Sohlman i Moskva den 6 februari 1957.

P. Den svenska regeringens deklaration den 7 februari 1957.

Q. Note överlämnad av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister Zacharov den 19 februari 1957.

Ni tillhör en storkapitalistisk familj i Sverige.' Wallenberg anklagades för att ha bedrivit spioneri. Förhöret varade ungefär en till en och en halv timme.»

I övrigt berättar Richter bl. a. följande från sin tid tillsammans med Wallenberg (bil. B: 1):

»Wallenberg och jag blev mycket snart vänner. Under den månad, som vi tillbringade tillsammans i Ljubljanskaja-fängelset, var han vid gott mod och på mycket gott humör.

Wallenberg berättade för mig, att han hade skickats till Budapest för att bistå de ungerska judarna med svenska skyddspass. Han hade haft stora svårigheter med de tyska myndigheterna (företrädare för den hemliga statspolisen) i Budapest. Så snart de sovjetiska trupperna hade trängt fram till staden, hade Wallenberg anmält sig hos de sovjetiska militärmyndigheterna. Man hade skickat honom från den ena instansen till den andra tillsammans med hans chaufför, Langfelder, och slutligen hade de blivit häktade (verhaftet). De fördes båda per järnväg över Rumänien till Moskva, där de blev inspärrade i Ljubljanskaja-fängelset. Vid ankomsten till fängelset blev Wallenberg och Langfelder skilda åt.»

Wallenberg och Richter satt tillsammans fram till den 1 mars 1945. Richter säger (bil. B: 1):

»Den 1 mars 1945 överfördes jag från cell 123 till cell 91 i sjätte våningen i Ljubljanskaja-fängelset. Scheuer blev ensam kvar med Wallenberg i cell 123.»

I och med Richters förflyttning förlorade denne kontakten med Wallenberg.

Den 18 mars 1945 flyttades Langfelder bort från Ljubljanskaja-fängelset, där han alltsedan sin ankomst dit suttit tillsammans med Willi Roedel¹ och Jan Loyda. I Langfelders ställe kom Wallenberg. Bakgrunden till denna uppgift om Wallenbergs förflyttning är följande:

I november 1946 ägde i läger 27/II i Krasnogorsk ett samtal rum mellan ovannämnde Jan Loyda och den ävenledes tidigare nämnde Erhard Hille. I sin utsaga återger Hille Loydas berättelse angående Wallenberg på följande sätt (bil. B: 12):

»Efter det att Langfelder den 18 mars 1945 fördes bort från cellen kom Wallenberg dit i hans ställe.»

Fram till mitten av maj satt Wallenberg tillsammans med Jan Loyda och Willi Roedel. Vid denna tidpunkt överfördes han tillsammans med Roedel till Lefortovskaja-fängelset.

Hille återger Loydas berättelse om förflyttningen från Ljubljanskaja-fängelset till Lefortovskaja-fängelset på följande sätt (bil. B: 12):

»I mitten av maj 1945 blev alla tre bortförda från Ljubljanskaja-fängelset i en fångvagn. Genom en springa i vagnen hade Loyda sett, hur Wallenberg

¹ Stavningen Willy (Willi) Roedel förekommer i vissa utsagor.

Sammanfattande redogörelse för Raoul Wallenbergs vistelse i Ljubljanskaja- och Lefortovskaja-fängelserna i Moskva

III

Gustav Richter satt under tiden den 31 januari 1945—1 mars 1945 tillsammans med Wallenberg. Richter säger bl. a. (bil. B: 1):

»Den 17 januari 1945 överfördes jag till Ljubljanskaja-fängelset, cell 123. I denna cell satt då en österrikare, löjtnant Scheuer. Den 31 januari 1945 infördes Raoul Wallenberg, legationssekreterare vid svenska beskickningen i Budapest.»

Tidpunkten för Wallenbergs ankomst till Ljubljanskaja-fängelset, den 31 januari 1945, sammanfaller icke på dagen med den tidpunkt som Erhard Hille anger. Hille, som under tiden 22 mars 1945—6 april 1945 satt tillsammans med Langfelder, förlägger Wallenbergs och Langfelders ankomst till Ljubljanskaja-fängelset en vecka senare, d. v. s. till den 6 februari 1945. Hille återger Langfelders berättelse här om på följande sätt (bil. B: 12):

»Senare fördes Wallenberg och Langfelder per järnväg över Rumänien till Moskva, där de — såvitt jag kan erinra mig — den 6 februari 1945 infördes i Ljubljanskaja-fängelset. Där blev de skilda från varandra.»

Beträffande de händelser, som inträffade under den månad Richter satt tillsammans med Wallenberg, berättar Richter vidare (bil. B: 1):

»Någon gång i början av februari 1945 upprättade Wallenberg en skrivelse på tyska, vilken riktades till fängelsedirektören och i vilken han protesterade mot behandlingen och mot sin häktning (Verhaftung). Wallenberg begärde också att i sin egenskap av svensk medborgare och diplomat få träda i förbindelse med den svenska beskickningen i Moskva. Denna inläga överlämnades av Wallenberg till den tjänstgörande fältväbeln (Starji) i Ljubljanskaja-fängelsets bottenvåning.»

Vid denna tid genogick Wallenberg av allt att döma sitt första egentliga förhör. Richter berättar härom (bil. B: 1):

»Under den tid Wallenberg tillbringade tillsammans med mig i Ljubljanskaja-fängelset, blev han blott förd till förhör en gång. Den kommissarie, som ledde förhöret, hade därvid bl. a. sagt till honom: 'Ni är oss ju bekant.

varon av en svensk diplomat i fängelset blev jag så överraskad, att jag bad Roedel än en gång bekräfta sitt meddelande för att undvika varje missförstånd. Roedel upprepade sitt meddelande. Senare frågade jag vid upprepade tillfällen, »vad gör svensken» eller »är svensken fortfarande där», vilket Roedel varje gång helt entydigt besvarade.»

Karl Supprians cellkamrat Claudio de Mohrs utsaga lyder bl. a. (bil. B: 3):

»Cell 151 förblev tom några dagar. En natt i slutet av april hörde vi, att man förde in två nya fångar dit. Man förhörde dem mycket ofta. Till en början upprättade vi icke kontakt med dem. Mycket tidigt en morgon hörde jag, att våra grannar i cell 151 kommunicerade länge genom knackningar med en annan cell. Vi uppfattade senare hälften av meddelandet, och vi kunde förstå, att en av fångarna på tyska berättade, att han blivit tillfångatagen av ryssarna i Budapest i januari månad 1945. Sedan försökte vi i vår tur att komma i direkt förbindelse med fångarna i 151, och på detta sätt fick vi veta att den ene av våra grannar var det tyska legationsrådet Willy Roedel och den andre herr Raoul Wallenberg från svenska legationen i Budapest. Vi blev till den grad förvånade över att en svensk diplomat tagits till fånga, att vi flera gånger begärde bekräftelser, vilka gavs oss och vilka av oss vidarebefordrades till herrar Mohrmann och Pörzgen. Kontakten med herr Wallenberg och Roedel upprätthölls regelbundet under mycket lång tid. Jag hade det bestämda intrycket av och jag är alltiämt övertygad om att Wallenberg och Roedel befann sig i granncellen i samma våning. Eftersom min säng var placerad vid vägen mellan cellerna 152 och 151, är jag övertygad om att knackningarna åstadkoms nästan i nivå med min säng.

Efter flera månader blev det ett avbrott i förbindelserna med våra grannar, men en dag fick vi kontakt med cellen ovanför cell 151, och vi konstaterade att densamma beboddes av herrar Wallenberg och Roedel. Roedel bekräftade själv för oss att han hade flyttats dit upp. Sedan fortsatte kontakten med cellen ovanför och de andra angränsande cellerna mer eller mindre intensivt, såväl på tyska (genom Supprian) som på franska (genom mig), ända till min förflyttning från cell 152. Under denna tid mottog vi inget meddelande om någon förflyttning av herr Wallenberg och herr Roedel.»

Bernhard Rensinghoff säger i sin utsaga bl. a. (bil. B: 11):

»Bredvid dessa, d. v. s. ovanför cell 151, befann sig Willy Roedel, legationsråd vid tyska beskickningen i Bukarest, och den svenske diplomaten Wallenberg. Förbindelsen mellan mig och de båda i cellen ovanför blev mycket livlig. Dagligen utbyttes meddelanden mellan cellerna. Såväl Roedel som Wallenberg var ivriga »knackare». Wallenberg berättade för mig på detta sätt om sin verksamhet i Budapest och om sitt tillfångatagande. Som sin adress uppgav herr Wallenberg Stockholm. Vår cellkamrat Josias von Rantzau berättade för oss om familjen Wallenberg, som han kände till sedan den tid han varit verksam i Stockholm.»

Ernst Wallenstein säger härom (bil. B: 6):

»I våningen ovanför, d. v. s. i fjärde våningen, hade vi förbindelse med den svenske diplomaten Wallenberg och legationsrådet Roedel från tyska beskickningen i Bukarest. Den cell, i vilken Bergemann, Styhler och Rösstel satt.

och Roedel blev avlastade vid Lefortovskaja-fängelset. Loyda fördes därefter själv till Butyrskaja-fängelset.»

Bakgrunden till den fortsatta redogörelsen för Wallenbergs vistelse i Lefortovskaja-fängelset är redovisad i avdelning V. Av särskilt intresse synes det avsnitt som berör knackningsförbindelserna vara, samt det som visar koncentrationen av tillfångatagna utländska diplomater från Bukarest och Sofia till den del av fängelset, där Wallenberg placerades. Som ett komplement till denna allmänna beskrivning över förhållandena i Lefortovskaja-fängelset lämnas här nedan en redogörelse över fångarnas placering i den del av fängelset, där Wallenberg hölls fängslad.

Cellraden 205—201 låg i huvudflygelns fjärde våning och cellraden 153—149 rakt under i dess tredje våning. (Jämför skiss över Lefortovskaja-fängelset (sid. 38—39). Det framgår av utsagorna bl. a., att i var och en av cellerna 153, 152, 150 och 149 i tredje våningen åtminstone någon av fångarna suttit i sina respektive celler oavbrutet under åren 1945—47. Detta innebär att de genom bl. a. det väl utvecklade knackningssystemet kunnat erhålla en god bild av förhållandena i denna del av fängelset.

Följande av de nämnda cellerna upprätthöll en kontinuerlig förbindelse med Wallenberg och Roedel: nr 152, 150 och 149. Fr. o. m. hösten 1946 stod också cell 202 i förtöjande kontakt med Wallenberg och Roedel.

I cell 152 satt bl. a. Karl Supprian. Den del av Karl Supprians utsaga som berör Wallenbergs vistelse i Lefortovskaja-fängelset lyder (bil. B: 2):

»Efter ungefär ett kvarts års tid i Lefortovskaja-fängelset lärde jag mig att »knacka». På detta sätt upprättade jag från min cell 151 (efter den 18 april 1945 nr 152) förbindelse med bl. a. följande personer i granncellerna:

I 3:e våningen: ...

I 4:e våningen: Endast efter den 18. 4. 45 (från min cell nr 152) Wallenberg och Roedel.

(Beträffande Roedel hade jag redan före den 18. 4. indirekt erfart, att han befann sig i Lefortovskaja-fängelset.)

Under den följande tiden fram till 1947 hade jag förtöjande knackningskontakt med det för mig från Bukarest väl bekanta legationsrådet av 1:a klassen vid tyska beskickningen i Bukarest, Willy Roedel, och med hans cellkamrat, legationssekreteraren vid svenska beskickningen i Budapest, Raoul Wallenberg. I allmänhet knackade jag direkt med Roedel, men i några fall också med Wallenberg.

Roedel meddelade beträffande Wallenberg, att denne tillhörde en bekant svensk familj, och att han hade stått i spetsen för en aktion till förmån för judarna i Budapest. Wallenberg beskyldes av ryssarna för spioneri men satt »sedan år och dag utan förhör». Över den första underrättelsen om när-

skickningen i Bukarest. Dessa båda satt i cellen snett ovanför oss, i den cell, som i vår rad var den tredje från trappan räknat. Vår förbindelse med Roedel och Wallenberg kom till stånd ungefär vid årskiftet 1945/46.

Genom dessa knackningar erfor jag också sedan, att Wallenberg varit försedd med diplomatpass, och att han hade fått i uppdrag av svenska regeringen att bistå judarna i Budapest. Wallenberg häktades som misstänkt för spioneri, emedan han uppehållit sig i av ryssarna ockuperat område.»

Heinz-Helmut von Hinckeldeys utsaga om dessa förhållanden lyder (bil. B: 5):

»Så småningom kom jag också i direkt kontakt med den svenske diplomaten Wallenberg och med tyske medborgaren, legationsrådet vid tyska beskickningen i Bukarest, Willy Roedel. Dessa båda satt i en av cellerna snett ovanför cell 149, d. v. s. ovanför 150 eller möjligen 151. Cellnumren var angivna på utsidan av fängelsemurarna ovanför fönstren, så att vi kunde läsa dem vid våra dagliga promenader på fängelsets rastgårdar. Skillnaden i nummer mellan en cell i tredje våningen och motsvarande cell i fjärde våningen var 52. Wallenberg och Roedel måste därför ha suttit i cell 202 eller 203.

I regel knackade jag med Roedel. Jag hade emellertid även direkt förbindelse med Wallenberg. Mina knackningar med honom ägde rum på tyska. På så sätt utbytte vi t. ex. adresser, och Wallenberg uppgav, att bankirfirman Wallenberg i Stockholm räckte som adress till honom. Adresserna, som t. ex. Roedel på en linnelapp hade sytt in i sitt ärmfoder, upptäcktes emellertid och avslöjades. Jag erfor vidare av Wallenberg (namnet Wallenberg var mig icke obekant), att han hade tillfångatagits i Budapest, att man anklagade honom för delaktighet i judeaktionerna i Budapest, och att han som svensk diplomat upprepade gånger mycket skarpt protesterat mot sin häktning (Verhaftung). I egenskap av diplomat från en neutral stat lär Wallenberg ha fordrat att bli satt i förbindelse med en representant för svenska beskickningen i Moskva. Vid förhör lär han ha nekat att uttala sig och hänvisat till att han vore diplomat. När envoyén Zechlin fördes in i vår cell och han erfor, att Wallenberg var i en av cellerna ovanför oss, bad han oss ge honom knackningar sända hälsningar till Wallenberg, vilka återgäldades av Wallenberg. Genom Rensinghoff i cell 150 kom ett sista meddelande från Wallenberg och Roedel. Det lød: »Vi förs bort.» Tidpunkten för detta meddelande kan jag emellertid efter så lång tid icke längre med bestämdhet angiva.»

Vid en jämförelse mellan utsagorna framgår att de Mohrs utsaga på en punkt skiljer sig från de övrigas. Han säger, att Wallenberg och Roedel under de första månaderna suttit i cell 151, där de efterträtt Supprian och Wallenstein, och därefter flyttats upp till fjärde våningen i den rakt ovanför cell 151 liggande cellen.

I en gemensam utsaga redogör de båda cellkamraterna Supprian och de Mohr för denna skillnad i deras respektive utsagor (bil. B: 4):

Som ovan nämnts hade fr. o. m. hösten 1946 Willy Bergemann, som då placerades i cell 202, granncellen till Wallenbergs och Roedels cell, direkt kontakt med Wallenberg.

Bergemann säger följande i sin utsaga (bil. B: 7):

»I cell 203 satt vid denna tidpunkt en svensk konsulatstjänsteman, Wallenberg, som varit konsultsekreterare vid svenska beskickningen i Budapest, samt legationsrådet Roedel från tyska beskickningen i Bukarest. Förbindelserna med Wallenberg och Roedel upprätthölls ända tills de båda förflyttades från cell 203.

Denna förflyttning måste ha genomförts under tiden mars—maj 1947. Bland dem, som därefter infördes i cell 203, befann sig överste Horst Kischmann, den ungerske översten Hatz, generalerna Wilhelm Mohrke från Berlin och Erik Hansen från Bukarest, liksom också överstelöjtnanten Braun från Bukarest.

Wallenberg var en mycket ivrig knackare. Han talade och knackade på flytande tyska. Oss anropade han genom att knacka fem gånger i följd.

Vad jag under denna tid erfor rörande Wallenberg var, att Wallenberg den 13 januari 1945 i egenskap av »Sachbearbeiter» i judeangelägenheter begivit sig till det sovjetryska högkvarteret för att förhandla med ryssarna om bättre förhållanden för den judiska befolkningen i Budapest. Vid detta tillfälle kvarhölls Wallenberg och sändes till Moskva som misstänkt för spioneri.»

De ovan citerade utsagorna är samtliga avgivna av personer, som haft direkt kontakt med Wallenberg och Roedel. Utöver dessa finns emellertid en rad personer, vilka i andra hand fått meddelande om att den svenske diplomaten Raoul Wallenberg satt fängslad i Lefortovskajafängelset, för vilket dock icke här redogöres.

De citerade delarna av utsagorna är avsedda att ge en kronologiskt uppbyggd bild av Wallenbergs vistelse i Ljubljanskaja- och Lefortovskajafängelserna. Denna mera allmänt betonade framställning kan i skilda avseenden kompletteras. Knackningsförbindelserna, merendels byggda på det omständliga s. k. idiotsystemet (se avdelning V) och försvårade av fängelsevaktarnas kontroll, var såsom tidigare framhålits icke ägnade till långa och detaljrika meddelanden. När sådana meddelanden likväl utbyttes förelåg speciella orsaker. I Wallenbergs fall gällde det sensationen att en svensk diplomat satt i Lefortovskajafängelset. Därutöver är det bl. a. två händelser under Wallenbergs vistelse i Lefortovskajafängelset, som tilldragit sig särskild uppmärksamhet. Den ena av dessa händelser inträffade år 1946. Wallenberg lämnade då en skrivelse till Stalin, i vilken Wallenberg åberopade sin ställning som diplomat och begärde att få bli förhörd. Redan tidigare hade Wallenberg gjort framställningar om att få komma i kontakt med den svenska beskickningen i Moskva och om att överhuvud taget få sin ställning rättsligt prövad.

Beträffande skrivelsen till Stalin säger Wallenstein (bil. B: 6):

»Jag erinrar mig ännu tydligt denna tidpunkt, eftersom Wallenberg då hade för avsikt att skriva en protestskrivelse och inte var helt säker på till

vem densamma borde riktas. Genom knackningar kom vi överens om att det vore lämpligast att rikta skrivelsen till Stalin personligen, och att skrivelsen borde avfattas på franska språket. Jag föreslog Wallenberg att som tilltalsord använda »Monsieur le Président», och när Wallenberg frågade efter en hövlighetsfras, lät jag honom förstå, att den passande frasen torde vara »Agréer, Monsieur le Président, l'expression de ma très haute considération». Jag vet att Wallenberg skrev en dylik skrivelse och lät vidarebefordra den genom vaken.»

Rensinghoff säger härom (bil. B: 11):

»Under den första tiden användes våra knackningsförbindelser till stor del för att avfatta en skrivelse på franska. I denna skrivelse återopade sig Wallenberg på sin diplomatiska status och hemställde om att bli förhörd. Skrivelsen hade Wallenberg sommaren 1946 riktat till Stalin med begäran om att bli satt i tillfälle upptaga förbindelse med svenska beskickningen i Moskva. Beträffande det franska ordvalet rådfrågades bl. a. von Rantzen.

Wallenberg erhöll efter någon tid ett meddelande, i vilket avsändandet av hans ansökan bekräftades.»

Den andra händelsen inträffade i anslutning till Wallenbergs och Roedels förflyttning från cell 203.

Rensinghoff säger om detta (bil. B: 11):

»Kort före Wallenbergs och Roedels förflyttning hämtades Wallenberg till förhör. Efter förhöret knackade Wallenberg själv ner ett meddelande av ungefär följande innehåll: Kommissarien hade meddelat honom, att hans fall vore helt klart, och att han vore »ett politiskt fall». Om han ansåge sig oskyldig, vore det hans sak att bevisa detta. Det bästa beviset för att Wallenberg vore skyldig låge i det faktum, att svenska beskickningen i Moskva och svenska regeringen icke hade gjort någonting åt hans sak.

Wallenberg hade begärt av kommissarien som ledde förhöret att få komma i direkt kontakt med svenska beskickningen i Moskva eller med Röda korset eller att i varje fall skriftligen få taga kontakt med dem. Denna begäran hade kommissarien avvisat under hänvisning till »att ingen människa tar notis om er». »Om svenska regeringen eller dess beskickning hade haft något som helst intresse för er, så hade de redan för länge sedan satt sig i förbindelse med er.»

I den tidigare framställningen har av de citerade utsagorna framgått, att Wallenberg vistats i fängsligt förvar i Moskva. Det är emellertid också av intresse att få fastställt så noggranna tidpunkter som möjligt för de relaterade händelserna. I de fall då en tidsangivelse lämnats av ett ögonvittne har som regel mycket precisa uppgifter erhållits. Detta gäller sålunda i Wallenbergs fall för tiden fram till förflyttningen till Lefortovskaja-fängelset. Betydligt svårare ställer det sig att fastställa exakta tidpunkter för fängelsevistelsen i Lefortovskaja-fängelset, där utsagorna bygger på de upprättade knackningsförbindelserna. Fängelselvets enahanda gav inte många hållpunkter för minnet. De flesta

fångar synes i första hand ha grupperat sina minnesbilder kring de egna förflyttningarna från ett fängelse till ett annat och kring förflyttningarna till ny cell. I andra hand har minnesbilderna knutits till de olika cellkamraterna. Förhör och liknande avbrott i fängelserutinen är andra typer av händelser som bildat stöd för minnet, då det gäller tidsangivelser. Än svårare ställer sig en datering, som rör händelser utanför den egna cellen. Då det gäller Wallenbergs vistelse i Lefortovskaja-fängelset försvåras tidsbestämningen ytterligare av det faktum, att de av medfångarna som uppehöll en kontinuerlig kontakt med Wallenberg och Roedel satt i en och samma cell under mycket lång tid och därför har få anknytningspunkter för en mera exakt tidsbestämning. Samtliga de som i tredje våningen upprätthöll direkt kontakt med Wallenberg och Roedel satt i sina respektive celler mellan 2 och 4 år.

Den tidpunkt som i första rummet är av vikt att få fastställd är Wallenbergs och Roedels förflyttning från cell 203.

Tre av medfångarna i tredje våningen har kännat uppgifter om tidpunkten för Wallenbergs förflyttning från cell 203. Det är Karl Supprian, Claudio de Mohr och Bernhard Rensinghoff. Deras uppgifter är divergerande:

Karl Supprian säger (bil. B: 2):

»Under den följande tiden fram till 1947 hade jag fortlöpande knackningskontakt med det för mig från Bukarest väl bekanta legationsrådet av 1:a klassen vid tyska beskickningen i Bukarest, Willy Roedel, och med hans cellkamrat, legationssekreteraren vid svenska beskickningen i Budapest, Raoul Wallenberg.»

Claudio de Mohr säger (bil. B: 3):

»Under denna tid mottog vi inget meddelande om någon förflyttning av herr Wallenberg eller herr Roedel.»

Bernhard Rensinghoff slutligen säger om förflyttningen av Wallenberg och Roedel (bil. B: 11):

»Detta skedde under loppet av år 1946, såvitt jag kan erinra mig på hösten detta år.»

En mera exakt tidsuppgift lämnas av Willy Bergemann, som satt i cell 202, granncellen. Bergemann säger (bil. B: 7):

»Denna förflyttning måste ha genomförts under tiden mars—maj 1947.»

I såväl Bergemanns som Rensinghoffs utsagor omtalas vilka personer som sattes in i cell 203 efter Wallenbergs och Roedels förflyttning därifrån.

¹ Avser ungefärliga tiden april 1915—april 1948.

Den av Bergemann och Rensinghoff omnämnde Mohnke lämnar följande utsaga (bil. B: 10):

»När jag den 15 maj 1947 infördes i Lefortovskaja-fängelset, inspärades jag i cell 203, vilken ligger i fjärde våningen. I denna cell satt redan den tyske översten Kitschmann och den ungerske översten Hatz. Dessa hade i januari eller februari 1947 kommit in i denna cell.

De, med vilka jag vid skilda tidpunkter delat cell 203 var:

Överste Kitschmann, tidigare tysk militärattaché i Finland, 15 maj—juli 1947; Överste Hatz, ungersk militärattaché i Turkiet och Bulgarien, 15 maj—juni 1947;

Överste Max Braun, biträde till tyske militärattachén i Rumänien, början av augusti—december 1947, samt General Erik Hansen, tysk general i Rumänien, början av september 1947—sommaren 1948.»

Kitschmann, som också satt i cell 203, säger beträffande den tidpunkt, då han förflyttades till denna cell (bil. B: 8):

»Den 28 februari 1947 överfördes jag på nytt till Lefortovskaja-fängelset, denna gång till en cell i fjärde våningen.

I denna cell insattes samtidigt den ungerske översten Hatz. Några månader senare, i juni, kom den tyske generalmajoren i Waffen SS Mohnke in i cellen.»

En exaktare tidsbestämning med avseende på Wallenbergs och Rødels förflyttning från cell 203 i Lefortovskaja-fängelset enbart grundad på de av Bergemann, Supprian, de Mohr och Rensinghoff lämnade uppgifterna, skulle vara ytterst svår för att icke säga omöjlig. I och med att det kunnat fastställas vilka personer som sattes i cell 203 efter Wallenberg och Rødel och vidare också vid vilken tid detta skedde, har det dock blivit möjligt komma fram till en ganska noggrann tidpunkt för förflyttningen. Denna måste med största sannolikhet ha skett någon gång i februari 1947.

En vidare granskning av utsagorna främst ur kronologisk synpunkt ger vid handen vissa punkter, vilka synes vara att särskilt beakta. Enligt utsagorna har nämligen ett totalt fångar kortare eller längre period suttit i vederbörande fängelse tillsammans med Wallenberg och/eller dennes medarbetare och chaufför från Budapest, ungraren Langfelder. Dessa fångar fördes i slutet av juli månad 1947 till förhör. Dessa förhör gällde huvudsakligen respektive fångars kännedom om Wallenbergs verksamhet i Budapest och om dennes och Langfelders tillfångatagande. Efter förhören isolerades de förhörda under viss tid i ensamceller.

Följande personer har såsom framgår av utsagorna suttit tillsammans med Wallenberg och Langfelder i Ljubljanskaja-fängelset och Lefortovskaja-fängelset:

Tillsammans med Wallenberg:

Otto Scheuer
Gustav Richter
Hans Loyda
Willi Rødel

Tillsammans med Langfelder:

Hans Loyda
Willi Rødel
Erhard Hille
Ernst Huber
Hubert Hengstenberg
Ernst Kraft
Eero Pelkonen
Horst Kitschmann

Richter, Hille, Huber och Kitschmann har återvänt från den sovjetiska fångenskapen. Av dessa är det endast Hille som under fångenskapen ej förhörts angående Wallenberg. Såsom framgår av Hilles utsaga (bil B: 12) har den i rysk fångenskap avlidne tyske amiralen Kraft med största sannolikhet också förhörts angående Wallenberg och Langfelder. Hille vistades vid tidpunkten för förhören i Krasnogorsk, medan de övriga satt i Moskva-fångelserna Ljubljanskaja och Lefortovskaja. Såväl Huber som Pelkonen har emellertid senare berättat för Hille om förhören. Tidpunkten för dessa uppges av Richter vara den 27 juli. Kitschmann säger den 27 eller 28 juli. Huber säger i slutet av juli månad 1947.

De skilda utsagorna sammanfaller i fråga om tidpunkten på ett otvetydigt sätt. Någon gång i slutet av juli — sannolikt den 27 juli — torde de här nämnda förhören ha hållits. Det får antagas, att förberedelserna till den av vice utrikesminister Vysjinskij den 18 augusti dagtecknade skrivelsen (bil. A: A) pågick just vid denna tid.

Även i fråga om gången i de skilda förhören råder största överensstämmelse. Detta gäller också behandlingen efter förhören.

Om sitt förhör berättar Gustav Richter (bil. B: 1):

»Den 27 juli 1947 vid 10-tiden på kvällen hämtades jag till förhör i Lefortovskaja-fängelset. Detta förhör leddes av en överste från inrikesministeriet (NKVD). Vid hans sida stod en tolk med överstelöjtnants rang, som talade bra tyska. Jag utfrågades om vilka personer jag delat cell med under min

fångenskap. Jag räknade upp namnen och nämnde, därvid även namnet Wallenberg. Man frågade mig då för vilka personer jag hade berättat något om Wallenberg. Jag svarade, att jag talat om Wallenberg med mina cellkamrater, tyske generalkonsuln i Brasov (Rumänien) Wilhelm Rodde, och Franz Langer, f. d. adjutant hos Dr. Ley (ledare för den tyska arbetsfronten). Jag måste därvid också redogöra för vad Wallenberg hade berättat för mig. Likaså talade jag om fallet Wallenberg även med amiral Werner Tillesen, som kom in i cellen efter Franz Langer.

Efter förhöret fördes jag in i en annan cell, där jag utan att alls få gå ut tillbringade 14 dagar ensam. Därefter placerades jag i cell 72 och sedan på grund av reparationer i fängelset i cell 79. Ända till den 23 februari 1948 måste jag uppehålla mig ensam i dessa celler.»

Ernst Huber berättar följande om förhöret (bil. B: 13):

»En kväll klockan 6 i slutet av juli 1947 hämtades jag på nytt till förhör. Jag fördes emellertid inte till den vanliga förhörslokalen utan till ett rum i tredje våningen. Förhørsledaren var en ung, blond jätte, som var civilklädd. Tolken hade majors rang. Förhørsledaren frågade mig först tillsammans med vilka personer jag hade suttit i Ljubljanskaja-fängelset. Efter det att jag nämnt dessa tillfrågades jag tillsammans med vilka personer jag suttit i Lefortovskaja-fängelset. Jag nämnde några namn, varpå förhørsledaren irriterat frågade, om jag icke hade träffat ytterligare någon. Jag nämnde då Langfelders namn. Förhørsledaren övergick då genast till att fråga vad jag visste om Langfelder. Jag svarade bl. a., att Langfelder varit chaufför hos en svensk legationsskreterare i Budapest. Fortsättningen av förhöret gällde Wallenberg och vad Langfelder hade berättat för mig om honom. Efter förhöret inspärades jag i en cell av det slag som fångar insattes i efter ett förhör i väntan på vidare åtgärder. Senare fördes jag till en ensamcell i Ljubljanskaja-fängelsets tredje våning. I dylika ensamceller satt jag till den 27 april 1948.»

Erhard Hille återger i sin utsaga (bil. B: 12) Hubers berättelse om förhöret på ett sätt som helt överensstämmer med Hubers ovanstående utsaga.

Erhard Hille återger även i sin utsaga (bil. B: 12) den skildring Pelkonen lämnat honom av förhöret på följande sätt:

»Den 27 juli 1947 hämtades först Krafft och en kvart senare också Pelkonen till förhör. Pelkonen förhördes av två höga NKVD-funktionärer. De hade frågat honom vad Langfelder hade berättat för honom om den svenske legationsskreteraren och om Pelkonen. Kände till dennes namn. Pelkonen hade svarat, att han inte kände till den svenske legationsskreterarens namn. Efter förhöret hade Pelkonen kommit till en ensamcell i Lefortovskaja-fängelsets bottenvåning.»

Horst Kitschmann uppger i sin utsaga (bil. B: 8) om förhöret:

»Fram emot klockan 11 på kvällen den 27 eller 28 juli 1947 hämtades jag till förhör. Förhørsledaren var en överste. I förhöret deltog dessutom en underavdelningschef med majors rang. Båda var från inrikesministeriet. Man frågade mig med vilka fångar jag hade delat cell under min fångenskap. Då

jag nämnde namnet Langfelder, frågade förhørsledaren vad denne hade berättat för mig. Jag återgav då i huvudsak vad Langfelder hade berättat för mig om Wallenberg och deras gemensamma upplevelser. Förhørsledaren fordrade därefter att få veta för vilka personer jag i min tur hade berättat om Langfelder och Wallenberg. Jag nämnde därvid följande personer: Scheuer, Weidling, Kuhn, Voss, Hatz och Mohnke.

Efter förhöret fördes jag in i en separat cell. Som straff för att jag hade berättat för mina cellkamrater om Langfelder och Wallenberg, måste jag tillbringa tiden fram till den 23 februari 1948 i olika ensamceller i Lefortovskaja-fängelset.»

Förhören torde i första hand ha haft till syfte att utröna hur mycket dessa fångar kände till om Wallenberg och Langfelder. Det måste efter förhören ha stått klart för förhørsledaren, att de förhörda haft god kännedom om Wallenbergs verksamhet i Budapest samt om dennes och Langfelders upplevelser efter tillfångatagandet. Den behandling, som de förhörda fick genomgå efter förhören, ger vid handen, att de sovjetiska myndigheterna önskade så långt det var möjligt förhindra ytterligare spridning av kännedomen om den svenske diplomaten.

De åtgärder som i första hand vidtogs var att var och en av de förhörda sattes i ensamcell i cirka ett halvt års tid.

Under deras fortsatta fängelsetid finner man en bestämd tendens från de sovjetiska myndigheternas sida att isolera denna lilla krets bestående av f. d. cellkamrater till Wallenberg och Langfelder. De sammanfördes i stor utsträckning i grupper om två eller tre. Så t. ex. satt Gustav Richter och Horst Kitschmann under flera år tillsammans, och detsamma gäller Hille och Pelkonen, vilka en kortare tid hade Hubers som cellkamrat. Den schweiziske medborgaren Hofstetter, som under tiden juli 1947—januari 1949 i Lefortovskaja-fängelset och under tiden januari 1949—januari 1952 i Butyrskaja-fängelset satt tillsammans med Loyda, fördes — i full konsekvens med de ovan nämnda isoleringssträvandena — sedan han skilts från Loyda till den cell, där Hille och Pelkonen satt.

Av intresse är också att notera, att Hille och Loyda, som vid tidpunkten för förhören i juli 1947 var i Krasnogorsk, återfördes till Moskva och därefter, såsom framgår av utsagorna, inrangerades i gruppen av f. d. cellkamrater till Wallenberg och Langfelder.

De i bil. B återgivna utsagorna, som legat till grund för sammanfattningarna i denna avdelning (III) och följande (IV), har gjorts av följande personer:

1. Gustav Richter
2. Karl Supprian
3. Claudio de Mohr
4. Claudio de Mohr o. Karl Supprian

5. Heinz-Helmut von Hinckeldey
6. Ernst Wallenstein
7. Willy Bergemann
8. Horst Kitschmann
9. Anton Mohrmann
10. Wilhelm Mohnke
11. Bernhard Rensinghoff
12. Erhard Hille
13. Ernst Huber
14. Franz-Eccard von Bentivegni
15. Rudolf ten Hompel
16. Joachim Vorwerk
17. Gotthold Starke
18. Hans Erich Voss
19. Hans Hofstetter

IV

Sammanfattande redogörelse för Wilmos Langfelders vistelse i Ljubljanskaja- och Lefortovskaja-fängelserna i Moskva

Efter det att Langfelder vid ankomsten till Ljubljanskaja-fängelset skilts från Wallenberg fördes han till en cell i fängelset, där Willi Roedel och Jan Loyda satt.

Hille, som suttit tillsammans med såväl Langfelder som Loyda, säger i sin utsaga (bil. B: 12):

»Langfelder fördes in i en cell, i vilken han fram till den 18 mars 1945 satt tillsammans med legationsrådet av 1. klassen Roedel från tyska beskickningen i Bukarest och en tjeck. Under vistelsen i Ljubljanskaja-fängelset hördes Langfelder två gånger rörande omständigheterna i samband med tillfångatagandet.»

Den 18 mars fördes Langfelder från Ljubljanskaja-fängelset till Lefortovskaja-fängelset. Hille säger härom (bil. B: 12):

»Den 18 mars 1945 överfördes Langfelder till Lefortovskaja-fängelset, där han de tre första dagarna satt ensam. Därefter kom han till cell 105, i vilken jag befann mig sedan den 6 mars 1945.»

Hille lämnar i övrigt följande uppgifter angående Langfelder (bil. B: 12):

»Den 22 mars 1945 infördes den ungerske medborgaren Wilmos Langfelder från Budapest i cellen. Langfelder hade rödblont hår, runt ansikte och var ca 170 cm lång. Han var född år 1912 eller 1913 och var av judisk börd. Langfelder var diplomingenjör. Hans familj ägde en maskinfabrik i Budapest, vilken under kriget övertogs av Göring-koncernen (Reichswerke Hermann Göring). Huvuddelägare var farmodern¹, som vid denna tid ännu levde. Langfelder arbetade likväl inte i familjeföretaget utan var verksam som konstruktör och som konstruktör, tills nazisterna övertog makten. I september—oktober 1944 började Langfelder arbeta som den svenske legationssekreteraren Wallenbergs chaufför i Budapest. Om sina upplevelser berättade han följande:

Efter det att Budapest omringats av de sovjetiska trupperna, försökte Wallenberg åtföljd av Langfelder att i början av januari 1945 komma i kontakt med det ryska överkommandot för att försöka utverka, att beskickningskvarteret inte skulle beskötas längre, då skottsäkra skyddsrum helt saknades. De staber, med vilka Wallenberg kom i förbindelse, förklarade sig inte vara i stånd att ge en sådan order och rådde honom att vända sig direkt till marskalk Malinovskij. Wallenberg och Langfelder blev därefter emellertid häktade av en NKVD-major. Detta skedde tre eller fyra dagar efter det att Wallenberg hade anmält sig hos den första sovjetiska staben.

Senare fördes Wallenberg och Langfelder per järnväg över Rumänien till

¹ Grossmutter.

Moskva, där de — såvitt jag kan erinra mig — den 6 februari 1945 infördes i Ljubljanskaja-fängelset. Där blev de skilda från varandra. Langfelder hade därefter inte sett Wallenberg.»

Hille och Langfelder satt tillsammans i cell 105 fram till den 6 april 1945, då Hille överfördes till Butyrskaja-fängelset. Hille säger (bil. B: 12):

»Langfelder och jag satt tillsammans fram till den 6 april 1945, då jag överfördes till Butyrskaja-fängelset, cell nr 287. Jag har sedan dess inte återsett Langfelder. Under loppet av de följande åren sammanträffade jag dock med andra fångar, vilka hade varit Langfelders cellkamrater.»

Fram till mitten av april 1945 satt Langfelder ensam i cell 105. Vid denna tidpunkt infördes den tyske (österrikiske) medborgaren Ernst Huber i cellen. Huber säger beträffande Langfelders person följande i sin utsaga (bil. B: 13):

»I mitten av april 1945 kom jag till en ny cell.¹ I denna cell befann sig redan ingenjör Langfelder från Budapest. Langfelder var omkring 170 cm lång, hade ett smalt ansikte, rödblont hår, blågrå ögon och en böjd näsa. Vid denna tid bar han ett pipskäg (Kristusskäg). Det visade sig, att Langfelder och jag hade gemensamma bekanta. En tant (på moderns eller faders sida) till Langfelder var gift med en medlem av en judisk familj vid namn Eschkenasy; denna person kände jag väl från Craiova.»

Även i övrigt lämnar Huber en detaljrik redogörelse. Huber säger sålunda vidare (bil. B: 13):

»Langfelder berättade följande för mig om orsaken till sin häktning. Den svenska beskickningen i Budapest hade företrätt de sovjetryska intressena i Ungern. Därutöver hade från beskickningens sida initiativ tagits till en stort upplagd aktion för att rädda judarna ur det judiska ghetton i Budapest från pilkorsorganisationens förföljelser genom att svenska skyddspass utfärdades. Ledare för denna aktion var legationssekreterare Raoul Wallenberg. Langfelder, som själv var av judisk börd, räddades från förföljelsen genom att han anställdes som Wallenbergs chaufför.

Efter det att de sovjetryska trupperna besatt Budapest önskade Wallenberg komma i kontakt med den sovjetryska överkommendanten för att utverka skydd för judarna. Wallenberg och Langfelder för iväg ensamma i en bil. Skottlossning pågick ännu för fullt på gatorna, så de kunde endast långsamt komma framåt och de måste här och där gömma sig i olika hus. Senare blev de hejade av några sovjetryska soldater, vilka tvingade dem stiga ur bilen. Till och med bildäcken skars sönder. Wallenberg legitimerade sig och fordrade att bli förd till överkommendanten. De blev i stället överlämnade till NKVD och satt inspärrade en kortare tid i ett provisoriskt NKVD-fängelse i Budapest. De fördes därefter under bevakning av en rysk officer och fyra soldater per järnväg genom Rumänien till Moskva. Bl. a. fick de under ett uppehåll på stationen i Jasi tillåtelse att stiga av tåget en stund och besöka restaurant Luther. I Budapest såväl som i Moskva förklarade man för

¹ Lefortovskaja-fängelset.

dem, att de inte skulle betrakta sig som fångar utan de var blott tagna i skyddshäkte. I Moskva hade man bl. a. visat dem den underjordiska järnvägen, och de hade gått till fots till Ljubljanskaja-fängelset. Där hade man skilt Wallenberg och Langfelder från varandra. Sedan dess hade Langfelder inte sett Wallenberg.

Langfelder fördes in i en cell, där redan en tysk legationssekreterare Roedel från Bukarest befann sig.

Man anklagade Langfelder för spionage för amerikansk — eller möjligen engelsk — räkning. I dessa anklagelser innefattades också Wallenberg.»

Langfelder berättade också för Huber om sin förflyttning från Ljubljanskaja-fängelset till Lefortovskaja-fängelset och om tiden fram till mitten av april 1945, då Huber och Langfelder blev cellkamrater.

Huber säger (bil. B: 13):

»Någon tid senare överfördes Langfelder till Lefortovskaja-fängelset, där han till en början var inspärrad tillsammans med en tysk journalist vid namn Erhard Hille. Efter någon tid fördes denne Hille bort och jag kom i hans ställe. Detta var omkring den 15 april 1945.»

I några dagar satt Langfelder och Huber ensamma, därefter infördes en tysk löjtnant Hengstenberg.

Huber fortsätter sin utsaga (bil. B: 13):

»Under tre eller fyra dagar var Langfelder och jag ensamma. Därefter kom en tysk löjtnant Hengstenberg, vars fader, såvitt jag kan erinra mig, hade varit tysk konsul i Moskva. På natten mellan den 30 april och den 1 maj överfördes Hengstenberg och jag från Lefortovskaja-fängelset till Butyrskaja-fängelset. Där skildes vi från varandra i början av augusti.»

Kitschmann, som kom till Lefortovskaja-fängelset, cell 39 eller 40, den 22 juni 1945, berättar om Langfelder följande (bil. B: 8):

»Under senare hälften av juli månad överflyttades jag till cell 105 i samma fängelse. I denna cell befann sig redan tyske amiralen Krafft och ungerske medborgaren Langfelder.

Langfelder var en kraftigt byggd man, ungefär 172 cm lång, hade rödblont hår, som han bar tillbakakammat, blå ögon och en något böjd näsa. Hans ålder torde vid denna tidpunkt ha varit ungefär 30—35 år.

Vad beträffar Langfelders adress erinrar jag mig att en tant till honom ägde ett av de största kvarnföretagen i Budapest, vilket sköttes i namnet Langfelders regi.

Genom Langfelder fick jag för första gången höra talas om den svenske diplomaten Wallenberg.

Wallenberg och Langfelder för före Budapests fall de sovjetryska trupperna till mötes. När de fått kontakt med dessa fördes de till en sovjetrisk stab i en by, där de behandlades vänligt. Men när de ville fara tillbaka till Budapest, kvarhölls de mot sina protester och behandlades som fångar. Senare fördes de till Moskva.

Langfelder befann sig ännu i november 1945 i cell 105 och insattes någon gång i början av december i en annan cell.»

V

Beskrivning av Lefortovskaja-fängelset etc.

(Baserad på uppgifter av Heinz-Helmut von Hinkeldey m. fl. och avseende förhållanden under tiden 1945—1948)

Lefortovskaja-fängelset utgöres av en K-format byggnad av putsat tegel i fyra våningar (se skisser sid. 38—39). Dess huvuddel ligger i anslutning till en kringbyggd gård. De övriga byggnaderna kring denna gård är i tre våningar och innehåller förhålls- och domstolslokaler. En flygel innehållande fängelsets administrativa del samt vissa bostadsutrymmen ligger i anslutning till den sida av fängelset, som vetter mot gatan.

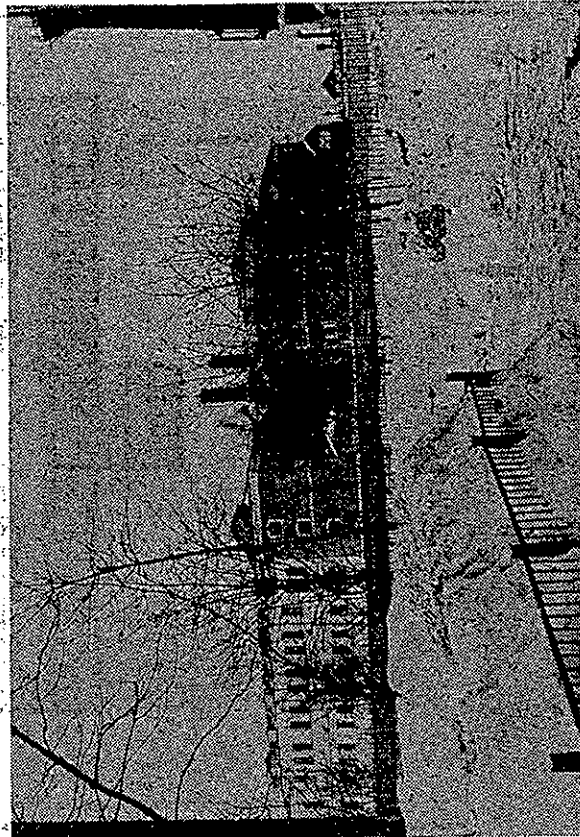
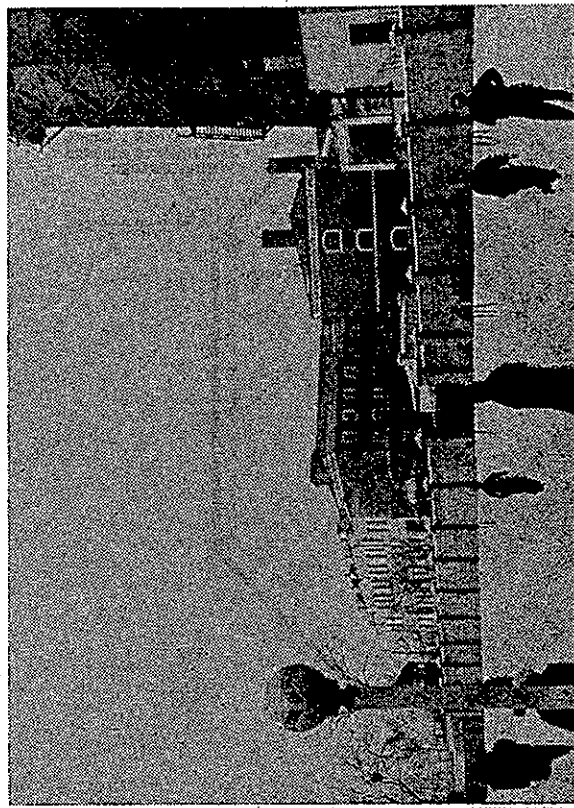
Lefortovskaja-fängelset är av s. k. gallerityp. Cellerna vetter ut mot ett cirka 5 m brett schakt, som sträcker sig genom de fyra våningarna. En person, som befinner sig i punkt A (se skisserna), kan från denna plats iakttaga samtliga celledörrar. Utanför cellerna sträcker sig en ungefär 70—80 cm bred brygga. Ett kraftigt ståltrådsnät bildar ett skydd ut mot schaktet. På varje våningsplan fanns fyra vakter, d. v. s. en i varje flygel, samt en uppsyningsman. I punkt A hade den s. k. flaggmannen sin plats. När en fånge skulle förflyttas från eller till sin cell, måste respektive fängvaktare först erhålla klartecken från flaggmannen innan förflyttningen fick ske. Till följd av detta system fick fångarna aldrig tillfälle att se andra fångar än cellkamraterna.

Våningarna är förbundna med varandra genom tre trappor. Dessutom finns en mathiss.

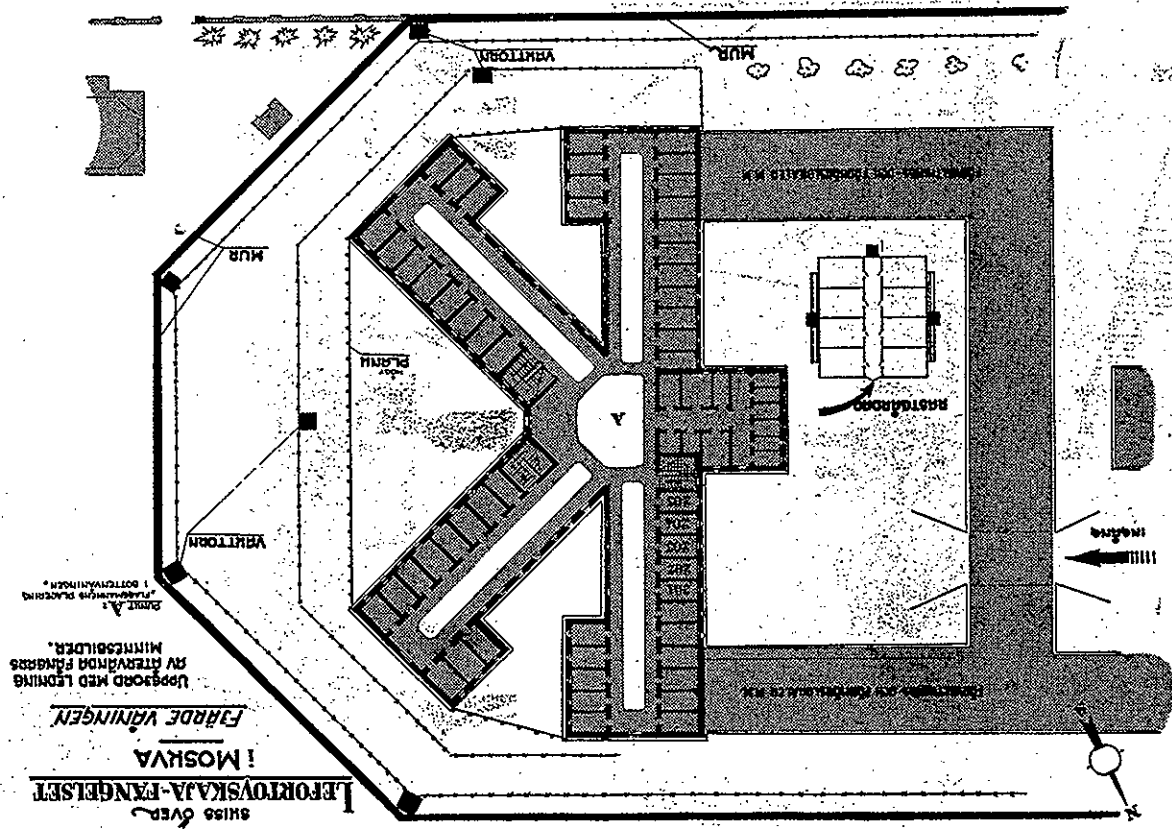
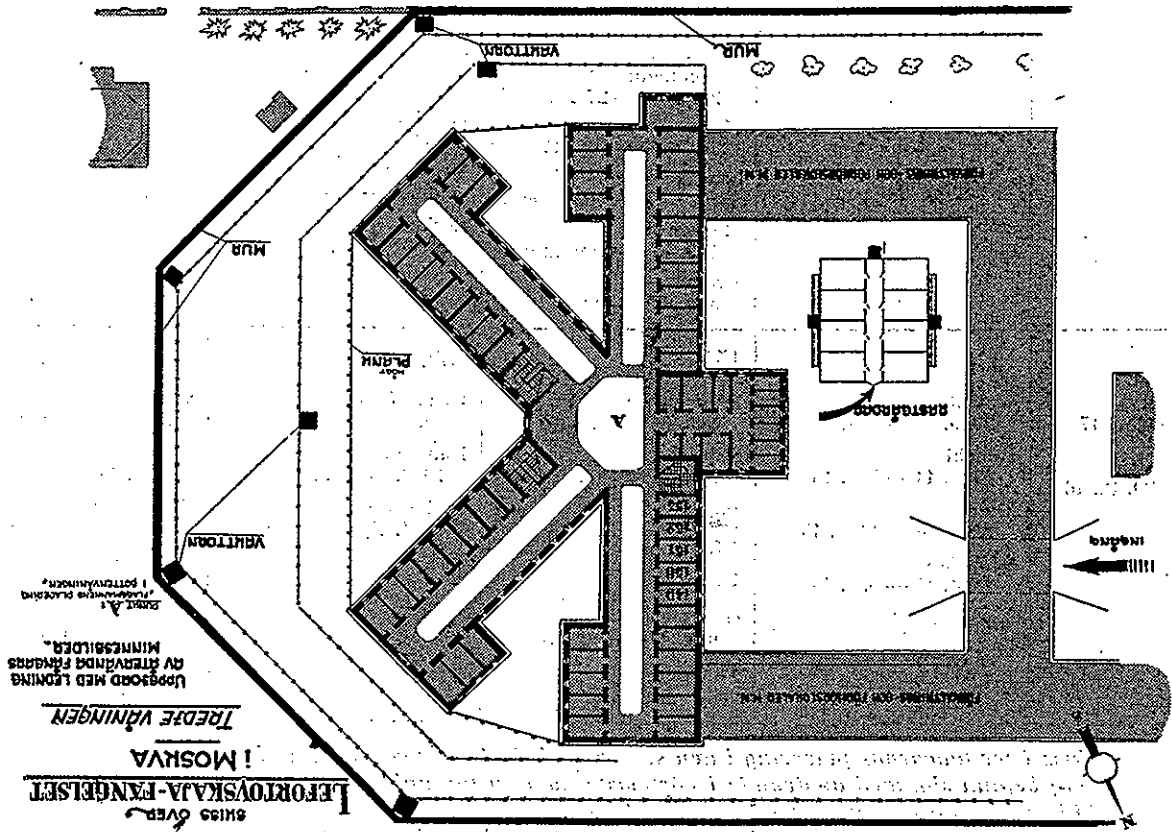
I en utbyggnad mitt på fängelsebyggnadens huvuddel finns i bottenvåningen utrymmen för fängelsets hantverkare, frisör, fotograf och bibliotek. I andra våningen finns apotek, läkare- och tandläkaremottagning samt sjukceller. Fängelsebadet ligger i källarvåningen.

Lefortovskaja-fängelset har en kapacitet på drygt 600 fångar. Det genomsnittliga antalet fångar var emellertid som regel lägre. I varje cell placerades vanligtvis tre fångar.

En på båda sidor plåtslagen dörr leder in till cellen. I dörren finns ett titthål i ögonhöjd, försett med tjockt glas och en utifrån stängbar

Fotografier över Lefortovskaja-fängelset.

205.	Wallenberg Roedl Kitschmann 28.2.47 — 27/28.7.47 Hatz 28.2.47 — juni 47 Mohnke 15.5.47 — sommaren 48 Hansen 1.9.47 — sommaren 48 Braun aug. 47 — dec. 47	153. Mohrmann 22.9.44 — mars 47 Pörzgen 22.9.44 — 29.12.46 Gallty
204.	Wallenberg Roedl Kitschmann 28.2.47 — 27/28.7.47 Hatz 28.2.47 — juni 47 Mohnke 15.5.47 — sommaren 48 Hansen 1.9.47 — sommaren 48 Braun aug. 47 — dec. 47	152. de Mohr 22.9.44 — 5.4.48 Ronchi 22.9.44 — 5.4.48 Simen 22.9.44 — 11.1.45 Suprian 18.4.45 — 5.4.48
203.	Wallenberg Roedl Kitschmann 28.2.47 — 27/28.7.47 Hatz 28.2.47 — juni 47 Mohnke 15.5.47 — sommaren 48 Hansen 1.9.47 — sommaren 48 Braun aug. 47 — dec. 47	151. Wallenstein okt. 44 — 18.4.45 Suprian 21.9.44 — 18.4.45 Fuchs 18.4.45 — 21.3.48
202.	Wallenberg Roedl Kitschmann 28.2.47 — 27/28.7.47 Hatz 28.2.47 — juni 47 Mohnke 15.5.47 — sommaren 48 Hansen 1.9.47 — sommaren 48 Braun aug. 47 — dec. 47	150. Rensinghoff 19.9.44 — 21.3.48 Rantzau 19.9.44 — 21.3.48 Wallenstein 18.4.45 — 21.3.48
201.	Wallenberg Roedl Kitschmann 28.2.47 — 27/28.7.47 Hatz 28.2.47 — juni 47 Mohnke 15.5.47 — sommaren 48 Hansen 1.9.47 — sommaren 48 Braun aug. 47 — dec. 47	149. v. Hinckeldey 21.9.44 — mars 48 Laarmann sept. 44 — mars 48 Waschkan sept. 44 — juni 45 Plekenbroek juni — juli 45 Zechlin 28.7. — 10.9.45 Dietl 20.4.47 — mars 48

Skiss över fångarnas placering i den sektor av Lejfortovskaja-fängelset, där Wallenberg befann sig, med angivande i görilgaste mån av tidpunkten för förflyttningar. Tills grund för skissen har icke endast legat det i bilaga B redovisade materialet, (Vissa av de Mohrs uppgifter har icke redovisats.)

lucka för inlämning av mat. Vakten tillfäddé varannan eller var tredje minut genom fithålet för att kontrollera vad som försiggick i cellen. Cellernas storlek är c:a 3 x 2,4 m. Till vänster eller till höger om dörren finns toalett samt tvättställ med rinnande vatten. En säng är placerad på vardera långsidan och en vid fönstret. Fönstret är gallerförsedd och desutom försedd med lådliknande plåskydd, varför ljuset endast kan komma in upptrån. Mitt i rummet står ett litet bord. Såväl ytterväggen som mellanväggarna är kraftiga. Cellaket är välv.

I dagsprogrammet ingick 20 minuters promenad i en av de åtta små rastgårdarna på fängelsegården. Dessa är c:a 5 x 3,5 m stora och omgivna av ett c:a 3 m högt plank. Fram till 1945 låg rastgårdarna inom den triangelformade gård, som bildas av fängelsets i vinkel byggda flyglar. Därefter flyttades rastgårdarna till fängelsegården. Ryskspråkiga böcker kunde lånas på fängelsebiblioteket. Tidningar var däremot förbjudna. Det var också förbjudet för fångarna att inneha skrivmaterial. Var fjortonde dag kunde fångarna begära få tillgång till papper, penna och bläck, om de önskade framföra något önskemål eller krav till fängelseledningen. Därefter var det förbjudet för fångarna att ömtala andra fångar eller omöjliga förhållanden i fängelset. Knacknings- och övriga förbindelser mellan cellerna.

Trots de stränga bestämmelserna i fängelset beträffande allt som kunde tänkas användas för kommunikation, gavs det vissa möjligheter att skaffa informationer. I första hand riktade sig intresset mot dem som delade samma öde i den närmaste omgivningen. Det kommunikationsmedel, som huvudsakligen kom till användning, var den s. k. fängelsetelegrafen. Denna försiggick efter skilda system. Vanligast var det s. k. idlotsystemet, d. v. s. 1 knackning = A, 2 = B, 3 = C o. s. v.

En variant av detta system var 5 x 5 systemet, vanligen kallat »kvadratsystemet». Knackning medelst detta system tillgick så, att för varje bokstav slogs först ett antal slag markerande raden, och därefter ett antal markerande kolumnen. (Ex.: för »L» slogs först tre slag och efter en kort intervall ytterligare två slag.)

1	A	B	C	D	E
2	F	G	H	I	J
3	K	L	M	N	O
4	P	Q	R	S	T
5	U	V	X	Y	Z

Endast i undantagsfall kom morsesystemet till användning.

Knackningarna var givetvis förbjudna och stor försiktighet måste iakttagas. Som »knackningsinstrument» lämpade sig t. ex. skaffet på en tandborste utmärkt. För att camouflera knackandet kunde en fånge sätta sig i sängen med ryggen mot väggen och en bok i knäet. Den från celldörren räknat bortre handen skötte knackningen. Armen var ej instucken i ärmen. Denna låg emellertid arrangerad som om så vore fallat. Tittade vaktens genom tithålet, kunde han alltså ej se något misstänkt.

Tegelväggarna och de välvda taken i Lefortovskaja-fängelsets celler är väl ägnade för fängelse-telegrafi. Ytterväggen är cirka 60 cm tjock, väggen mellan cellerna cirka 25—30 cm och väggen som vetter mot galleriet cirka 45—50 cm.

Ett annat kommunikationsmedel utgjorde vattenledningarna. Dessa var särskilt sommartid på grund av otillräckligt vattentryck ofta tomma i den övre våningen. Öppnades då vattenkranarna kunde fångarna tala med den av granncellerna, som hade gemensam vattenledning, med den egna cellen. I övrigt var vattenledningarna — med eller utan vatten — goda ljudledare. Genom att använda ett trattliknande föremål, vilket sattes mot ledningen, kunde en fånge »telefonera» med granncellens fångar.

I badet, som förekom var tionde dag, begagnade fångarna tillfället att ropa sina namn till varandra, och någon gång gick det också att utbyta några ord.

Knackningsmedeländenas innehåll rörde i regel aktuella förhållanden inom fångelse, t. ex. om någon förts till förhör. Kom någon ny fånge ville man veta dennes namn, var han tillfångatagits eller häktats, anledningen till häktningen o. s. v. Fångarna utbytte också adresser för att den som först kom hem skulle kunna meddela anförvarnarna.

Det förekom att s. k. cellspioner »inplanterades» i cellerna. För att så långt som möjligt undvika, att dessa framprovocerade knackningsmedeländan använde fångarna sig i många fall efter hand som knackningstekniken utbildade sig av särskilda anrops- och mottagningstekniker för de olika cellerna.

Fick fångarna möjlighet att under en längre tid stanna i samma del av fångelse nådde de med hjälp av »fängelse-telegrafen» långt, då det gällde att kartlägga, vilka som satt i grannskapet. Parades dessutom denna omständighet med det förhållandet, att fångarna redan tidigare kände varandra eller i varje fall kände till varandra, underlättades helt naturligt kommunikationerna cellerna emellan.

Av en tillfällighet förelåg dessa båda faktorer i den del av Lefortovskaja-fängelset, där Wallenberg placerades på våren 1945.

De tyska och italienska beskickningsmedlemmarna från Bukarest och Sofia.

Efter hand som de ryska trupperna vid offensiven i Europa trängde fram, samlades de tillfångatagna till en början i tillfälliga läger. Vissa viktigare kategorier fångar, bl. a. högre officerare och beskickningspersonal, sändes efter en eller annan veckas internering med specialtransporter, i regel per flyg, till Moskva.

I Moskva kom i huvudsak tre fångelser till användning, Lefortovskaja, Butyrskaja och Ljubjanskaja. En del av den tyska och italienska beskickningspersonalen fördes till Lefortovskaja-fängelset och insattes där i tredje våningen.

Under första halvåret 1945 satt sålunda representanter från Bukarest (B) och Sofia (S), fördelade på följande sätt i cellerna 149—153 i tredje våningen.

153	152	151	150	149	148
S	S	B	B	B	
S	S	B	B	B	

Sedan en viss omflyttning skett stabiliserades förhållandena i denna del av Lefortovskaja-fängelset. Senare delen av 1945 och c:a 1 1/2 år framåt återfanns Bukarest- (B) och Sofia- (S) representanter i följande celler i tredje och fjärde våningarna:

205	204	203	202	201
		B	B	
153	152	151	150	149
S	S		B	B
S	S		B	B
	B		B	

En sammanställning av utsagorna från de fångar som under tiden 1945—47 suttit i denna del av Lefortovskaja ger sålunda en ganska fullständig bild.

Skriftväxling mellan svenska och sovjetryska myndigheter om Raoul Wallenberg jämte viss annan dokumentation från och med den 22 maj 1951

BILAGA A

A

Utrikesministerns svar den 22 maj 1951 på interpellation i andra kammaren av fru Ingrid Gärde-Widemar

Ledamoten av denna kammare, fru Ingrid Gärde-Widemar, har med kammarens tillstånd till mig riktat frågan, huruvida jag är i tillfälle att lämna en fullständig redogörelse för hur efterforskningarna efter Raoul Wallenberg bedrivits och beträffande vilka åtgärder, som vidtagits för att så snabbt och effektivt som möjligt söka rädda honom.

Interpellanten anför, att under den senaste tidens offentliga diskussion gjorts gällande å ena sidan, att utrikesdepartementet redan tidigt erhållit underrättelser om att Wallenberg befunnit sig i livet men att departementet icke visat erforderlig energi för att skapa klarhet över hans försvinnande och bringa honom undsättning, medan det å andra sidan uppgivits, att utrikesdepartementet icke erhållit dessa underrättelser och därför icke kunnat visa större aktivitet än som skett för att bringa Wallenberg hjälp.

Det får i fråga om Wallenbergs försvinnande anses styrkt, att han den 17 januari 1945 avreste från Pest i sällskap med tre ryska militärpersoner. Dagen innan, den 16 januari, meddelade det ryska utrikesdepartementet den svenska beskickningen i Moskva, att Wallenberg påträffats och att åtgärder till skydd för honom och hans egendom hade vidtagits av de sovjetryska militärmyndigheterna. Det dröjde däremot ända till den 19 februari, innan en väg underrättelse ingick till UD om minister Danielssons och övriga legationsmedlemmars öde. Först den 23 mars ingick meddelande, att vissa av dessa personer anlänt till Rumänien. Verkliga förhållandet var sålunda under de första månaderna av 1945, att utrikesdepartementet hyste den största oro för de beskick-

ningsmedlemmars öden, om vilka intet var känt, medan man saknade anledning till oro beträffande Raoul Wallenberg, som de ryska militärmyndigheterna sade sig ha tagit under sitt beskydd.

När den övriga legationspersonalens uppehållsort blev känd, medan ännu ingen närmare underrättelse erhöles om Wallenberg, började utrikesdepartementet den långa raden hänvänelser till de ryska myndigheterna i syfte att klargöra Wallenbergs uppehållsort och få honom återförd till Sverige.

Då interpellanten särskilt intresserat sig för frågan om vad Sveriges representation i Moskva utträttat eller kunnat uträtta för att söka undsätta Raoul Wallenberg får jag här återge en av envoyén Sjöborg med ledning av utrikesdepartementets akter upprättad sammanställning över skrift- och telegramväxlingen mellan departementet och, huvudsakligen, vår beskickning i Moskva rörande démarcherna i detta ärende.

»9. 2. 45 telegraferade UD till besk. i Moskva att man inom departementet var mycket orolig angående Budapest-svenskarnas öde. Beskickningen anmodades söka inhämta upplysningar.

13. 2. 45 svarade Söderblom att han skriftligen och muntligen vid flera tillfällen erinrat det ryska UD om Budapest-svenskarna.

17. 2. 45 telegraferade UD till besk. i Moskva, att densamma, om förbindelse kunde erhållas med W-g, skulle framföra besked att instruktioner komme att lämnas honom när envoyén Danielsson anträdades.

Samma dag — 17. 2. 45 — telegraferade UD till besk. i Moskva att, enär man hyste stor ångslan angående Danielssons och övriga Budapest-beskr:s medlemmars öden, beskickningen borde hos ryska vederbörande begära efterforskningar.

Samma dag — 17. 2. 45 — telegraferade UD till konsulatet i Wien,

att W-g vore i säkerhet sedan en månad tillbaka men att varje underrättelse beträffande de övriga saknades.

19. 2. 45 telegraferade Söderblom, att han verkställt den 17. 2. 45 beordrade démarchen hos ryska vederbörande.

8. 3. 45 telegraferade UD till besk. i Moskva att W-g vore efterlängtat här. När kunde han hitväntas?

10. 3. 45 telegraferade besk. i Bukarest, att, enligt uppgift, Danielsson skulle ha arresterats omkring 20. 2. 45. I anledning härav beordrades Söderblom 11. 3. 45 att i det ryska UD begära efterforskningar efter Danielsson. 12. 3. 45 telegraferade S. att han bett Dekanosov påskynda efterforskningen, då inga omedelbara autentiska underrättelser från Danielsson erhöles.

12. 3. 45 telegraferade Söderblom att besk. i Bukarest i telegram 7. 3. 45 meddelat att W-g vore försvunnen sedan 17. 1. 45 då han sade sig ämnat avresa i bil.

16. 3. 45 underrättades UD om att i den ungerska Kossuth-radion 8. 3. 45 tillkännagivits att W-g, som försvunnit 17. 1. 45, sannolikt mördats av Gestapo-agenter.

17. 3. 45 instruerades Söderblom att i det ryska UD energiskt begära besked om var Danielsson, Anger och W-g befunnit sig.

21. 3. 45 telegraferade Söderblom att fru Kollontay lovat påskynda efterforskningarna efter Budapest-svenskarna.

23. 3. 45 emottog UD från besk. i Bukarest underrättelse att Daniels-son jämte flera av Budapest-besks medlemmar anlänt till Rumänien.

27. 3. 45 telegraferade UD till besk. i Moskva, att det i anslutning till meddelandet om Danielssons m. fl. ankomst till Rumänien vore särskilt angeläget erhålla upplysningar om W-g.

21. 4. 45 telegraferade UD till besk. i Moskva definitiv instruktion att uppsöka Dekanosov och, under återopande av dennes meddelande 16. 1. 45, hemställa att vederbörande ryska militärmyndigheter, under vars skydd W-g ställts, måtte anmodas verkställa noggrann undersökning angående dennes vidare öden.

25. 4. 45 telegraferade Söderblom att han åter påmint om saken hos Dekanosov och att denne utlovat skyndsam undersökning; 26. 4. 45 skrev S. att han under de gångna månaderna vid upprepade tillfällen gjort démarcher muntligen och skriftligen.

28. 4. 45 överlämnades till fru Kollontay en skriftlig hänvändelse från bankdirektör Marcus W-g, med begäran om hjälp vid efterforskningarna.

19. 5. 45 telegraferade Söderblom att han nästföregående dag ånyo påmint hos Dekanosov.

5. 6. 45 gjorde militärattachén i Moskva en hänvändelse till de militära myndigheterna.

6. 7. 45 skrev Söderblom att han på uppgiven grund — ryktet om att W-g skulle i »säker» förklädnad vistas i Buda — ansåge sig icke böra tillsviada företaga något i saken.

12. 7. 45 skrev Sahlin i UD till Söderblom att vad som Söderblom anfört i brevet 6. 7. 45 icke borde enligt Sahlins mening föranleda Söderblom till passivitet. I brev 14. 8. 45 förklarade sig emellertid Söderblom fortfarande anse att det i dåvarande läge knappast vore lämpligt att bedriva saken från Moskva.

31. 10. 45 instruerades S. att hemställa om upplysning om resultatet av efterforskningarna efter W-g; 3. 11. 45 verkställde S. denna démarché genom avlämnande av en *note* (återgiven här nedan).

30. 11. 45 gjorde S. en förnyad framställning. Abramov svarade att militärmyndigheterna ånyo beordrats vidtaga undersökning, men att besked från dem ännu ej ingått.

3. 1. 46 skrev Söderblom att han haft ingående samtal med Abramov och Kollontay; 10. 3. 46 skrev han att han gjort en ny hänvändelse till ryssarna och givit dem vissa upplysningar bl. a. rörande namnen på tre ryska militärpersoner, som uppgivits ha setts tillsammans med W-g den 17. 1. 45 i Pest.

30. 4. 46 skrev han att, sedan han efter 8. 3. 46 som vanligt vid olika tillfällen talat med Abramov och fru Kollontay, så hade han nu ånyo påmint om saken.

15. 6. 46 upptog S. ärendet med Stalin, som lovade att det skulle uppklaras.

24. 7. 46 påminde S. om saken i det ryska UD.

28. 11. 46 instruerades besk. i Moskva att göra en ny démarché. Den- na fullgjordes 12. 12. 46 av Barck-Holst som därvid lämnade Sysojev en

uppteckning (återgiven här nedan). 13. 12. 46 talade Barck-Holst om saken med Losovski och 13. 1. 47 med Novikov.

30. 1. 47 upptog Hägglöf ärendet med Novikov, som svarade att, oak- tat de mest energiska efterforskningar bedrivits av generalstab, militär- polis, säkerhetspolis och andra myndigheter, man ännu icke funnit nå- got spår efter W-g.

9. 4. 47 talade excellensen Undén om saken med ryske ministern i Stockholm. Denne lovade att skriva härom till Moskva.

27. 5. 47 meddelade UD Sohlman att han kunde göra en förnyad dé- marche.

12. 6. 47 begärde Sohlman hos Malik ett snabbt svar.

16. 7. 47 påminde Sohlman Vetrov härom.

18. 8. 47 svarade det ryska UD med en *note* (återgiven här nedan).

Madame Kollontays samtal med fru Günther, vilket interpellanten åberopar och som enligt uppgift förevarit några månader efter Wallen- bergs försvinnande, innehöll samma besked som den tidigare officiella ryska noten. Utrikesdepartementet handlade redan utifrån uppfattning- en, att Wallenberg tagits i förvar av de ryska myndigheterna. De av interpellanten återgivna uppgifterna, att utrikesdepartementet visade bristande aktivitet därför att underrättelser saknades om att Wallen- berg var i livet, ge sålunda en felaktig bild av utrikesdepartementets si- tuation.

Den omständigheten, att ett flertal personer lämnat berättelser, av- sedda att giva indicier på att Wallenberg kan ha dödats eller omkom- mit, saknar avgörande betydelse. Hittills har nämligen intet bevis före- tetts för att Wallenberg skulle vara död. Utrikesdepartementet har där- för hela tiden arbetat med hypotesen, att Wallenberg kan vara i livet.

Tidigare har i olika sammanhang, bl. a. i två interpellationssvar läm- nats redogörelser för de olika åtgärder och démarcher som UD företa- git i Wallenberg-affären. Då en viss polemik förekommit ifråga om démarchernas avfattning, får jag ordagrant återge de två senaste svens- ka noterna till den sovjetryska regeringen samt det ryska svaret.

Note från svenska beskickningen i Moskva till ryska utrikesministe- riet, dagtecknad den 3. 11. 45.

»I skrivelse den 16 januari 1945 till svenske ministern hade Vice Folk- kommissarien för Utrikes Ärendena Dekanosov ålskvårheten medde- la, att svenske undersåten, sekreteraren vid svenska beskickningen i Ungern Raoul Wallenberg, anträffats i Budapest, och att åtgärder till skydd av honom och hans egendom vidtagits av de sovjetiska militär- myndigheterna. Då därefter inga underrättelser erhållits angående Wal- lenbergs öde, vände sig svenske ministern i skrivelse den 24 april till herr Dekanosov med hemställan, att instruktioner måtte lämnas till de sovjetiska militärmyndigheterna, under vilkas skydd Wallenberg be- fann sig efter hans anträffande i januari i år, att vidtaga skyndsamma

att Wallenberg icke finnes i Sovjetunionen och att han är okänd för oss.

Det är riktigt att Sovjetunionens utrikesministerium den 14 januari 1945 erhöi ett kort meddelande, grundat på indirekta uppgifter från en av befälhavarna vid en truppstyrka, som deltog i striderna i Budapest, om att Wallenberg skulle ha påträffats på Benzurgatan.

Det var vid den tidpunkten omöjligt att verifiera meddelandet, enär efter detta striderna om staden, vilka voro förbittrade, fortsatte ytterligare ungefär en månad, och den Sovjetiska Armén fick herravälde över staden först den 12 februari 1945.

Senare ha, i syfte att verifiera meddelandet av den 14 januari 1945 angående Wallenberg, noggranna undersökningar och efterforskningar efter Wallenberg verkställts, vilka emellertid icke lett till positiva resultat, och den sovjetiske officer, som lämnat meddelandet om Wallenberg, har icke återfunnits. I lägren för krigsfångar och internerade har Wallenberg icke heller påträffats.

Det var med stöd av ovanstående som medlemmen av Sovjetunionens utrikesministeriums kollegium, K. V. Novikov, redan den 30 januari 1947 vid samtal med svenska sändebudet Herr Hägglöf förklarade, att vederbörande sovjetiska myndigheter under avsevärd tid sysslat med ärendet Wallenberg, men att deras försök att finna honom icke krönts med framgång. Härvid framhöll K. V. Novikov, att man naturligtvis icke finge lämna ur sikte, att Wallenberg befann sig inom ett område, där sovjetiska trupper funnos, under en period av häftiga strider i Ungern, då alla slags tillfälligheter kunde inträffa — Wallenberg kunde på eget bevåg avlägsna sig från de sovjetiska truppernas område, fientliga flyganfall kunde förekomma, Wallenberg kunde omkomma genom fientlig beskjutning o. s. v.

Alla ytterligare åtgärder, som vidtagits efter den 30 januari innevarande år för undersökning av meddelandet angående Wallenberg och för efterforskning av honom, ha icke krönts med framgång. Det återstår endast att förmoda, att Wallenberg under striderna i staden Budapest omkommit eller blivit tillfångatagen av Szalasis anhängare.

I det jag bringar ovanstående till Eder kännedom, ber jag Eder, Herr Envoyé, mottaga försäkringar om min utmärkta högaktning.»

Syftet med de svenska dëmarcherna, nämligen att svenska regeringen önskade få veta Wallenbergs uppehållsort och få honom återförd till Sverige, har självfallet stått fullt klart för de sovjetiska myndigheterna. Det är helt orimligt att antaga, att det sovjetiska svaret kunnat få ett positivt innehåll, därest de svenska dëmarcherna varit annorlunda formulerade.

På senare tid har envoyén Sjöborg inom utrikesdepartementet varit sysselsatt med viss bearbetning av material i Wallenberg-affären. Arbetet har avsett en systematisering av den vidlyftiga dokumentationen och en värdering av vissa tänkbara handlingsmöjligheter. Envoyén Sjöborgs granskning, som nu slutförts, innebär ingen avslutande fas utan endast ett avsnitt i departementets arbete med frågan. Jag kan

åtgärder för efterforskning av Wallenberg och meddela alla förefintliga uppgifter i detta avseende.

I enlighet med mottagna instruktioner har Kungl. Svenska Beskickningen åran hemställa att genom Folkkommisariatets för Utrikes Ärendena ålskvärda förmedling erhålla meddelande om resultatet av efterforskningarna. Från svensk sida tillmätas denna fråga särskild vikt med hänsyn till att Wallenberg var legationsmedlem. En utförmående redogörelse för resultatet av efterforskningarna skulle å svensk sida mycket uppskattas.

Kungl. Svenska Beskickningen begagnar tillfället att försäkra Folkkommisariatet för Utrikes Ärendena om sin högaktning och uttalar på förhand sitt tack till Folkkommisariatet för dess åtgärder i denna fråga.»

Uppteckning överlämnad den 12. 12. 46 av chargé d'affaires Barck-Holst till Herr Sysojev i ryska utrikesministeriet.

»I en till dåvarande svenske ministern i Moskva, herr Staffan Söderblom riktad skrivelse av den 16 januari 1945 hade Vice Ministern för Utrikes Ärendena, herr Dekanosov, ålskvärheten meddela, att svenske undersåten, sekreterären vid svenska beskickningen i Ungern, Raoul Wallenberg, anträffats vid Benczyrgatan i den av sovjettrupperna erövrade delen av Budapest samt att åtgärder till skydd av herr Wallenberg och hans egendom vidtagits av de sovjetiska militärmyndigheterna. Flerfaldiga förfrågningar hava sedermera framställts från denna beskickning rörande Wallenberg utan att dock någon om helst upplysning lämnats från vederbörande sovjetmyndigheter angående resultatet av efterforskningarna efter Wallenberg.

Den 15 juni 1946 mottog generalissimus Stalin i audiens minister Söderblom och utlovade på dennes hemställan att låta efterforska Raoul Wallenberg.

Då nu efter snart två år från det Raoul Wallenberg togs i beskydd av de sovjetiska militärmyndigheterna ännu ingen upplysning lämnats om honom, har fallet Wallenberg väckt uppmärksamhet inom svensk allmän opinion. Med anledning av i svenska riksdagen framställd förfrågan rörande Wallenberg, har Statsministern lämnat redogörelse för efterforskningsåtgärderna på sätt framgår av i översättning närslutna protomemoria.

Med framförande av denna förnyade anhållan i saken understrykes, att svenska regeringen anser sig hava rätt att förvänta ett bestämt besked beträffande resultatet av de undersökningar, som vid upprepade tillfällen utlovats av de sovjetiska myndigheterna.»

Note från vice utrikesminister Vysjinskij till envoyén Sohlman, dagtecknad Moskva den 18. 8. 1947.

»I samband med att Ni vid samtal med biträdande utrikesminister J. A. Malik den 12 juni innevarande år berörde frågan om Raoul Wallenbergs vistelseort har jag verkställt förfrågningar hos vederbörande myndigheter. Som resultat av noggrann undersökning har, fastställt,

emellertid icke taga på mitt ansvar att skada den sak vi alla är intresserade av genom ett offentliggörande av den sjöborgska utredningen eller av vittnesmål och andra detaljer i ärendet.

Interpellanten frågar om samarbetet mellan å ena sidan utrikesdepartementet och å andra sidan Raoul Wallenberg anhöriga och den s. k. Wallenberg-aktionen. Det har säkerligen icke undgått interpellanten, att från sistnämnda håll vid åtskilliga tillfällen amper kritik anförts mot utrikesdepartementets sätt att handlägga ärendet. Jag önskar emellertid icke ingå på någon diskussion härav, då jag icke kan finna, att ytterligare polemik i något avseende kan gagna det syfte, som är gemensamt för utrikesdepartementet, Wallenbergs anhöriga och den s. k. Wallenberg-aktionen, nämligen att söka tillvarata de möjligheter, som alltiämt kunna föreligga att påträffa Wallenberg och återföra honom till Sverige.

Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 11 februari 1952

Vice utrikeskommisarien Dekanosov meddelade i en skrivelse den 16 januari 1945 dåvarande svenske ministern i Sovjetunionen S. Söderblom följande:

»Enligt meddelande från Budapest har i den av sovjettrupperna erövrade delen av staden vid Benczurgatan påträffats svenske undersåten herr Raoul Wallenberg, som uppgav sig vara den sekreterare vid svenska beskickningen i Ungern, varom Ni underrättat mig i Edert brev av den 31 december förra året. Enligt uppgift av herr R. Wallenberg befinna sig övriga medlemmar av svenska beskickningen i stadens västra del. Åtgärder till skydd av herr R. Wallenberg och dennes egendom hava vidtagits av de sovjetiska militärmyndigheterna.»

Några månader senare inbjöd dåvarande sovjetryska ambassadören Madame Kollontay dåvarande utrikesminister Günthers maka till sitt hem och meddelade henne bland annat, att Wallenberg fanns i livet i Sovjetunionen och behandlades väl. En liknande försäkran har enligt uppgift redan i februari 1945 lämnats hans moder fru Maj von Dardel av Madame Kollontay.

Såsom torde vara Sovjetunionens Ambassad bekant, riktade det svenska sändebudet i Moskva efter mottagandet av skrivelsen den 16 januari 1945 på uppdrag av sin regering ett flertal såväl skriftliga som muntliga framställningar till Sovjetunionens regering i syfte att få veta Wallenbergs uppehållsort och få honom återförd till Sverige. Till svar på dessa framställningar meddelade Sovjetunionens dåvarande vice ut-

rikesminister A. Vysjinskij i ett brev den 18 augusti 1947 till Sveriges minister i Moskva R. Sohlman, att efter den 14 januari 1945 »noggranna undersökningar och efterforskningar efter Wallenberg verkställts, vilka emellertid icke lett till positiva resultat» samt att »alla ytterligare åtgärder, som vidtagits efter den 30 januari innevarande år för undersökning av meddelandet angående Wallenberg och för efterforskning av honom, ha icke krönits med framgång».

Efter mottagandet av vice utrikesminister Vysjinskij's skrivelse ha de svenska myndigheterna fortsatt sina efterforskningar i syfte att vinna klarhet om Wallenbergs öde. Därvid ha undersökts uppgifter, som tytt på att Wallenberg skulle ha dödats i Budapest, uppgifter att han skulle finnas utänför Sovjetunionens område och uppgifter att han skulle finnas inom Sovjetunionen. Trots det negativa svar, som Sovjetunionens regering på sistnämnda punkt avgivit, ha nämligen de svenska myndigheterna med hänsyn till förhållandena efter kriget icke velat utesluta möjligheten, att Wallenberg kunde finnas inom Sovjetunionen utan att hans uppehållsort och identitet vid de omfattande undersökningar, som Sovjetunionens regering företagit, kunnat fastställas. De av de svenska myndigheterna bedrivna efterforskningarna ha utförts med den största noggrannhet och under sträng prövning av materialets trovärdighet. Materialet har under senaste året avsevärt ökat. Det föreligger ett antal utsagor, som styrka, att Wallenberg fr. o. m. år 1945 befunnit sig i fängsligt förvar i Moskva, tidvis i Lefortovskajafängelset.

Med utgångspunkt från att Wallenberg sålunda funnits inom Moskva-området, torde det vid en förnyad undersökning vara möjligt för Sovjetunionens regering att fastställa Wallenbergs uppehållsort och öde.

Svenska regeringen anholder med stöd av det anförda, att Sovjetunionens regering vidtager de för Wallenbergs snara återförande till Sverige erforderliga åtgärderna.

Svenska regeringen vill slutligen understryka, att den fäster stor vikt vid detta ärende, vars lyckliga lösning skulle på ett värdefullt sätt stärka de goda förbindelserna mellan Sovjetunionen och Sverige.

C

Note från Sovjetunionens ambassad i Stockholm till utrikesdepartementet den 16 april 1952

Med hänvisning till Kungl. Utrikesdepartementets note av den 11 februari 1952 meddelar Socialistiska Sovjetrepublikernas Unions Ambassad att de kompetenta sovjetmyndigheterna, enligt den av Ambassad

Översättning.

saden erhållna informationen, inte förfogar över några tilläggsuppgifter om Raoul Wallenbergs öde utom det, som redan meddelades i A. J. Vysjinskijs brev till Herr Sohlman av den 18 augusti 1947.

D

Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 23 maj 1952

I en den 11 februari 1952 av Utrikesminister Undén till Sovjetunionens Ambassadör Rodionov överlämnad verbalnote har svenska regeringen anhängit, att Sovjetunionens regering måtte vidtaga de för Raoul Wallenbergs snara återförande till Sverige erforderliga åtgärderna. Vidare har svenska regeringen i noten understrukit, att den fäster stor vikt vid detta ärende.

Såsom framgår av noten ha de svenska myndigheterna efter mottagandet av det svar, som Sovjetunionens regering lämnat i augusti 1947, icke velat med hänsyn till förhållandena efter kriget utesluta möjligheten, att Wallenberg kunde finnas inom Sovjetunionen, utan att hans uppehållsort och identitet kunnat fastställas. Resultatet av de svenska myndigheternas noggranna undersökningar har också blivit, att ett antal utsagor nu föreligga, som styrka, att Wallenberg från och med år 1945 befunnit sig i fängsligt förvar i Moskva-området, tidvis i Lefortovskaja-fängelset.

Vid sitt samtal den 11 februari med Sovjetunionens Ambassadör i samband med notens överlämnande framhöll Utrikesminister Undén bland annat, att han personligen tagit del av det viktigaste materialet och icke kunde tvivla på dess bevisvärde. Utrikesministern bad också Ambassadören särskilt framföra till Utrikesminister Vysjinskij notens ovan berörda uttalande om den vikt svenska regeringen fäster vid detta ärende.

Det är därför med förvåning svenska regeringen mottagit Sovjetunionens Ambassads svar den 16 april 1952, vari framhålles, att de kompetenta sovjetmyndigheterna icke förfoga över några tilläggsuppgifter om Raoul Wallenbergs öde utöver vad som redan meddelats i brev från dåvarande vice utrikesminister A. J. Vysjinskij den 18 augusti 1947 till envoyén Sohlman. Enligt detta brev skulle Wallenbergs öde vara okänt för de sovjetiska myndigheterna.

Vad speciellt frågan om Wallenbergs försvinnande i Budapest i början av år 1945 beträffar, kan det icke råda något som helst tvivel om att han omhändertagits av sovjetiska myndigheter. Vissa av svenska beskickningens medlemmar och andra personer ha i samband med och under de närmaste månaderna efter Budas intagande av den sovjetiska

armén kallats till förhör av sovjetiska instanser. Av förhören har framgått att sovjetiska vederbörande ansett sig vara i besittning av visst material, som skulle visa, att Wallenberg under sin verksamhet som tjänsteman vid svenska beskickningen i Budapest utfärdat falska pass eller andra legitimationshandlingar åt personer, som stodo den dåvarande ungerska regimen nära, och att han misstänkts för bedrivande av illegal underrättelseverksamhet. Svenska regeringen vill på det bestämdaste framhålla, att dylika misstankar mot Wallenberg måste anses helt obefogade. Om pass och andra legitimationshandlingar i några fall påträffats i orätta händer, kan detta icke läggas Wallenberg till last, utan sådana fall får förklaras genom illegala tillgrepp eller falskningar utförda av andra personer under de kaotiska förhållandena, som rådde i Budapest under stadens belägring av den sovjetiska armén. Wallenbergs strävan var att bispringa den av de dåvarande makthavarna i Ungern hårt undertryckta och förföljda judiska befolkningen och andra politiskt förföljda.

Med hänvisning till de uppgifter om Wallenbergs omhändertagande i Sovjetunionen, som äro i svenska regeringens besittning, önskar svenska regeringen rikta frågan till Sovjetunionens regering, huruvida densamma — i händelse den får del av de närmare uppgifter rörande Wallenbergs öde efter 1945, som framkommit under de svenska myndigheternas ingående undersökningar — är beredd att utföra de undersökningar, vartill dessa uppgifter giva anledning.

Avslutningsvis vill svenska regeringen ånyo framhålla, att den fäster stor vikt vid en tillfredsställande lösning av denna fråga.

E

Muntligt meddelande, vilket med överlämnande av nedteckning framfördes av Sovjetunionens ambassadör Rodionov till kabinetssekreteraren Lundberg den 5 augusti 1953

Översättning.

I samband med att Ni under Edert samtal med mig den 3 juni åter berörde frågan om den svenske diplomaten Wallenbergs öde, vilken som bekant försvunnit spårlost under gafustriderna i Budapest i början av 1945, samt ålades i samband med de hänvänelser herr Sohlman nyligen gjort i denna fråga i sovjetiska utrikesministeriet, har jag erhållit i uppdrag att meddela Eder följande.

Såsom redan meddelats i sovjetiska utrikesministeriets och sovjetiska ambassadörens i Sverige noter ävensom under samtal med medlemmar av svenska ambassaden i Sovjetunionen, ha de kompetenta sovjetorganen genomfört noggranna undersökningar och efterforskningar

angående R. Wallenberg, genom vilka det fastställts att Wallenberg icke varit eller är i Sovjetunionen och att han är oss okänd. Om man tar i beaktande att R. Wallenberg spårlost försvann i Budapest vid den tid då förbittrade strider fördes där, kan man endast antaga att han endera händelsevis omkom under tiden för gatustriderna eller föll i händerna på Szalasi's anhängare.

Under tiden har under loppet av några år frågan om Raoul Wallenberg på det mest oblyga sätt utnyttjats för mot förhållandet till Sovjetunionen fiendliga ändamål. Med just sådana ändamål utbredda på senare tid några svenska tidningar smädliga uppdiktade artiklar om Wallenberg föregivande att de bygga på uppgifter från något slags vittne.

Sovjetiska ambassaden är befullmäktigad att bekräfta tidigare av oss lämnade uppgifter i denna fråga och meddela, att alla försök att förbinda frågan om Wallenbergs öde med hans förmenta vistelse i Sovjetunionen äro helt grundlösa.

F

Memorandum överlämnat av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister Zorin i Moskva den 29 september 1954

Raoul Wallenberg tog den 13 januari 1945 kontakt med den kommanderande ryske generalen i Pest för att med det ryska befälet dryfta problem, som mötte den svenska beskickningen i samband med de ryska truppernas inryckning i Budapest. Den 16 januari meddelade det ryska utrikesministeriet, att Wallenberg befann sig under de ryska truppernas beskydd. Den 17 januari tog Wallenberg avsked från sin personal i den av ryssarna befriade delen av Pest och begav sig jämte sin chaufför Vilmos Langfelder under eskort av ryska officerare mot Debrecen för att söka kontakt med marskalk Malinovskij. Sedan dess har Wallenberg varit försvunnen. Vid olika tillfällen har från rysk sida meddelats, att Wallenberg icke befunnit sig eller befinner sig i Sovjetunionen.

Vid den utredning, som utrikesdepartementet företagit, har framkommit fullständiga bevis för att Wallenberg efter sitt försvinnande i Budapest hållits i fängsligt förvar i Sovjetunionen.

Uppgifter om Wallenbergs öde började inströmma till utrikesdepartementet strax efter hans försvinnande och fortsätter alltjämt att inkomma. Dessa uppgifter har noga kontrollerats även i vissa fall, då man från början haft anledning ställa sig misstänksam mot uppgifterna. Det har visat sig, att de allra flesta uppgifterna varit antingen osannolika, bevisligen oriktiga eller omöjliga att bedöma. Anledningarna till att så många sådana opålitliga uppgifter inkommit är

av skiftande slag. Wallenberg var en i Budapest känd man, och efter hans försvinnande uppstod en mytbildning. Tidningskrivverierna kring hans person har stimulerat åtskilliga fantasifulla personer att lämna uppgifter. Vissa uppgiftslämnare har sökt göra sig intressanta eller uppnå personliga fördelar genom att lämna uppgifter, medan andra icke strävat att nå egen fördel genom sitt vittnesmål men varit offer för personförväxlingar och andra misstag. Alla sådana opålitliga vittnesmål har bortgallrats.

För att ett vittnesmål skall av utrikesdepartementet godtagas såsom fullt tillförlitligt kräves, att det skall vara spontant avgivet utan påverkan av ledfrågor eller av vad som skrivits i tidningar eller av rykten, att vittnesmålet innehåller uppgifter, som icke kunnat erhållas på annat sätt än genom kontakt med Wallenberg eller hans närmaste omgivning i fängelset samt att vittnesuppgifterna kan styrkas genom uppgifter från andra, trovärdiga, av övriga vittnen oberoende källor. Vid sidan av sådana fullt bestyrkta vittnesmål föreligger vittnesmål, som bär alla kännetecken på trovärdighet men som icke kunnat direkt verifieras av oberoende källor.

Såsom kriterium på trovärdighet har icke godtagits sådana omständigheter, som att ett vittne rent subjektivt gjort ett allmänt trovärdigt intryck, utan endast objektivt konstaterbara fakta.

Av vittnenas uppgifter framgår, att Wallenberg och Langfelder, sedan de fängslats i januari 1945, fördes till Moskva, där de i början av februari insattes i fängelse. De skildes från varandra. Wallenberg överfördes senare under våren till Lefortovskafängelset. Han insattes där först i en cell i tredje våningen och flyttades senare upp till en cell i fjärde våningen, belägen ungefär ovanför den cell, där han först suttit. Uppgifterna om Wallenbergs vistelse i Lefortovskaja har styrkts av sex vittnen. Dessa vittnen har icke känt till varandras vittnesmål, som lämnats helt oberoende av varandra och som varit på väsentliga punkter samstämmiga. De har visat sig känna till detaljer beträffande såväl Wallenberg som Langfelder, vilka de icke kunnat erhålla kännedom om på annat sätt än genom direkt eller indirekt kontakt med dessa personer under deras vistelse i ryska fängelser.

Efter den svenska dëmarchen i juni 1947 och innan det ryska svaret lämnades den 18 augusti 1947 samt någon tid därefter företog de ryska fängelsemyndigheterna vissa åtgärder, som hade samband med fallet Wallenberg. Bl. a. förhördes ett antal fångar, som haft kontakt med Wallenberg eller Langfelder, beträffande sin kännedom om dessa personer. Det framgår klart, såväl av förhören som av andra omständigheter att vissa höga polisofficerare väl kände till Wallenbergs och Langfelders fångenskap.

Utöver de sex vittnen, som ovan åberopats, föreligger över 20 trovärdiga vittnesmål, som styrker Wallenbergs vistelse i rysk fångenskap vid olika tidpunkter. Det sagda torde emellertid vara fullt tillräckligt för att giva ledtråd för efterforskningar.

Under utredningens tidigaste skede föreföll Wallenbergs kvarhållande i Sovjetunionen helt obegripligt. Det har emellertid varit nödvändigt uppställa en hypotes rörande orsakerna till hans kvarhållande. Åtskilliga omständigheter pekar på att förklaringen ligger däri, att den ryska polisen misstänkte Wallenberg för att i Budapest ha uppträtt som spion. Sådana misstankar ursäktar icke kränkandet av Wallenbergs diplomatiska immunitet men kan likväl ha utgjort det faktiska motivet för hans kvarhållande. De omständigheter, som föranlett uppställandet av denna hypotes, skall här redovisas.

Det blev under utredningen snart känt att den ryska polisen till olika vittnen uttalade anklagelser mot Wallenberg för spionage både för tysk och amerikansk räkning. Såväl anställda vid den svenska beskickningen i Budapest som andra personer i Wallenbergs omgivning hade av rysk polis underkastats förhör rörande Wallenbergs verksamhet, varvid dessa misstankar uttalats. Senare har från rysk fångenskap återvändande personer berättat, att olika fångar, som i fångelser i Moskva-området kommit i kontakt med Wallenberg och Langfelder, förbjöts om samma förhållanden. Det är att märka, att dessa hänvändande fångar icke haft någon kunskap om de förstnämnda förhör med personer i Budapest. Flera av varandra oberoende vittnesmål av ensartat innehåll föreligger således på denna punkt.

Utrikesdepartementet har sökt utröna, huruvida det förelegat omständigheter, som kunnat föranleda, att sådana misstankar uppkommit inom den ryska polisen. Inga konkreta uppgifter föreligger om de fakta, varpå misstankarna i verkligheten grundats. Det föreligger emellertid tre förhållanden, som möjligen kan ha givit upphov till de uppkomna misstankarna.

Den svenska B-avdelningen i Budapest, till vilken Wallenberg icke hörde, ehuru hans tjänster i enstaka fall kan ha tagits i anspråk, handlade på grund av uppdraget att skydda de ryska intressena även skyddet av vissa ryska krigsfångar. För identifiering hade dessa utfrågats rörande namn, hemvist, vilka militära förband de tillhört etc. Denna utfrågning kan möjligen av den ryska polisen ha uppfattats som försök att utröna militära hemligheter. Syftet med utfrågningen var icke detta, och Wallenberg hade ingenting därmed att göra.

Under sin verksamhet för att hjälpa personer, som av tyskarna utsetts för rasförföljelse — vilken verksamhet nedan skall utförligare skildras — utfärdade Wallenberg vissa provisoriska legitimationshand-

lingar, så kallade skyddspass. Så småningom hade obehöriga igångsatt förfalskning av sådana pass i stor skala. I behörig ordning utfärdade pass hade stulits eller överlåtit från de ursprungliga innehavarna. Åtskilliga falska eller illegalt utnyttjade pass hade därigenom hamnat i händerna på nazister och pilkorsare. Wallenberg kan icke göras ansvarig här för, men den ryska polisen kan möjligen, då pass påträffats hos sådana personer, ha fått den oriktiga uppfattningen, att Wallenberg skyddade fascistiska element.

Den tredje omständighet, på grund av vilken misstankar mot Wallenberg kan ha uppkommit, är mera komplicerad. Det är av yttranden från ryska polistjänstemäns sida under de ovannämnda förhören tydligt, att tnan på rysk sida icke satt tilltro till uppgifterna om Wallenbergs humanitära aktion i Budapest. Denna aktion var fullständigt unik. Den var betingad av de abnorma förhållandena under den nazistiska sönderfallsperioden i Ungern, och veterligen har ingen liknande verksamhet förekommit i något annat land. De delvis framgångsrika ansträngningar, som representanter för de svenska myndigheterna mot krigets slut vidtog för att rädda människor undan rasförföljelse i Tyskland, hade en helt annan karaktär. Det kan därför vara skäl att något redogöra för Wallenbergs verksamhet. Den följande skildringen är ordagrant hämtad ur en rapport i översiktlig form över beskickningens verksamhet. Rapporten upprättades på sin tid av förste legationssekreteraren Per Anger, vilken tjänstgjorde på beskickningen i Budapest under 1944 och fram till beskickningens upplösning i början av 1945, och har icke skrivits med tanke på Wallenbergs försvinnande.

»Det tyska maktövertagandet innebar, att legationen ställdes inför helt nya och svåra problem. Under sitt samtal med Horthy dagen före inmarschen hade Hitler bl. a. fordrat, att Ungerns judeproblem skulle lösas. Man ansåg, att Ungern hade visat en oförmåga att komma till rätta med detta problem och att en miljon judar i landet, varav cirka 300 000 i Budapest, kunde bli en farlig femte kolonn i den tyska arméns rygg.

Redan dagarna efter inmarschen började man arrestera judar i framstående ställning. De neutrala beskickningarna belägrades av massvis av judar, som anade vad som komma skulle och som bönföll om hjälp. I mottagningsrummet på svenska legationen trängdes hjälpsökande, och långt ut på gatan ringlade sig kön.

Steg för steg berövades den judiska befolkningen i landet snart sagt alla medborgerliga rättigheter. Det föreskrevs, att judarna skulle bära en gul stjärna på bröstet. Efter hand sammanfördes de i särskilda läger eller hus, utmärkta med gul stjärna, och de fick inte vistas utomhus. Deras lidanden förvärrades dagligen i ett ständigt crescendo fu-

rioso. Till slut upprättades ghetton, som var den sista etappen före deportationen till Auschwitz eller Birkenau's gaskamrar.

Våra möjligheter att hjälpa alla dem, som ställt sitt hopp till svenska legationen, var i hög grad begränsade. Sett ur snäv juridisk synpunkt kunde legationen inte ingripa för andra än svenska medborgare samt de länders medborgare, vars intressen Sverige på grund av kriget företrädde i Ungern. Något måste emellertid göras och det snabbt, ty med varje dag försämrades judarnas läge. Till en början utfärdade vi provisoriska svenska pass — egentligen ett slags resedokument som under vissa förhållanden kunde ges även till andra än svenska medborgare — för personer med speciell anknytning till Sverige i fråga om släktskap eller affärsförbindelser. De provisoriska passen erbjöd till en början inte något större skydd, men så småningom lyckades beskickningen efter förhandlingar med de ungerska myndigheterna genomdriva, att innehavarna av dylika pass behandlades som svenska medborgare och slapp bära judestjärnan. På så sätt undgick de i regel internering och deportation. Senare utfärdades intyg för judar, vilkas släktingar för dem ansökt om svenskt medborgarskap. Värdet av dessa intyg, som kom att bli förelöpare till de under Wallenbergs tid senare utfärdade s. k. skyddspassen, var vid första påseende diskutabelt. Avsikten var emellertid i första hand att vinna tid, och vi styrktes i våra fortsatta ansträngningar från personer, som vid razzior och husundersökningar lyckats klara sig undan genom uppvisande av sådana dokument.

Efter ganska kort tid hade beskickningen utfärdat inte mindre än 700 provisoriska pass och intyg. Hela beskickningen arbetade bokstavligen natt och dag under dessa månader.»

Ministern hemställde till utrikesdepartementet om personalförstärkning, och Raoul Wallenberg sändes ned med ställning såsom förste legationssekreterare. Wallenberg hade för sin räddningsaktion till sitt förfogande inte endast svenska medel utan även pengar, som ställts till förfogande av judar i Amerika genom War Refugee Board. Om Wallenbergs aktion berättar Anger bl. a.:

»Wallenbergs aktion hade med tiden byggts ut undan för undan. Ett flertal kontor hade upprättats i olika delar av staden, och hans stab uppgick till cirka 400 personer. Wallenberg lyckades hos de ungerska myndigheterna genomdriva, att de anställda judarna blev befriade från att bära den gula stjärnan. På avdelningen utställdes skyddspassen, d. v. s. legitimationshandlingar försedda med ministerns underskrift, vari helt framt förklarades, att innehavaren och hans egendom stod under svenska beskickningens beskydd till dess avresa till Sverige kunde ske. Svenska regeringen hade nämligen förklarat sig beredd att

mottaga samtliga judar, som var försedda med skyddspass. Från ungerska regeringens sida utlovades, att innehavarna inte skulle deporteras. De fick bo i särskilda hus, som beskickningen hyrt i Pest, de s. k. svenskhusen. Antalet skyddspass, godkända av de ungerska myndigheterna, uppgick till 5 000. Sedermera fördes i hemlighet utan myndigheternas vetskap fler och fler judar till dessa hus. Det totala antalet på detta sätt räddade judar var snart uppe i mer än det dubbla, eller cirka 10 000—15 000 människor.

Även vissa andra utländska beskickningar tog exempel av svenskarna och började utfärda legitimationshandlingar av liknande slag som skyddspassen. De lyckades i samråd med Wallenbergs avdelning hos myndigheterna utverka att ytterligare ett antal bostadshus ställdes till förfogande för judar, som innehade dessa dokument. Under svensk ledning organiserades livsmedelsförsörjningen till de utländska husen och särskilda sjukhus upprättades.»

Det anförda torde tillräckligt tydligt ange arten av Wallenbergs verksamhet. Den ryska polisen har emellertid haft svårt att tro på berättelserna om Wallenbergs verksamhet. Den har trots, att Wallenberg måste ha haft några andra, hemliga syften. Den omständigheten, att amerikanska judar delvis finansierat hjälpaktionen för de ungerska judarna, har av den ryska polisen uppfattats som bevis för att Wallenberg »spionerat» för amerikansk räkning.

Så har den fruktansvärda tragedien inträffat, att Wallenberg, som långa tider dagligen riskerade att mördas av nazister och pilkorsare och som gjort en hjältemodig personlig insats för att rädda människor, bland dem också icke-judiska socialister och kommunister, undan de fascistiska terroristerna, blivit misstänkt för att vara en spion och häktats.

G

Uttalande av utrikesministern i riksdagsdebatten den 2 november 1955

I anledning av herr Ohlins fråga om Raoul Wallenberg vill jag — utan att nu gå närmare in på saken — framhålla, att ett intensivt utredningsarbete utföres inom utrikesdepartementet under ständig kontakt med de anhöriga och att på grundval härav åtskilligt bevismateriel kunnat erhållas. En del av de uppgifter som i samband med de tyska krigsfångarnas hemsändande från Sovjetunionen publicerats i pressen hade vi sålunda redan tidigare kännedom om. Jag tog upp denna sak med medlemmar av sovjetregeringen under mitt besök i Moskva 1954 och därefter tillställde vi det sovjetryska utrikesministeriet det material vi då hade. Senare har vid ytterligare ett par tillfällen framställning gjorts till ledande personer inom sovjetregeringen.

Svaren på tidigare framställningar har varit att Wallenberg inte funnits i Sovjetunionen. Vid de senaste démarcherna har dock från sovjetrisk sida uttryckligen tillfogats att, om Wallenberg anträffades, han skulle återsändas till Sverige. Vi betraktar detta som ett löfte och kommer att även i fortsättningen påminna om det och kräva att mystieriet Wallenberg antligen uppklärs på det enda sätt som hela vårt folk hoppas och väntar.

Mer anser jag det inte lämpligt att för närvarande säga i denna sak.

H

Muntligt meddelande, vilket med överlämnande av nedteckning framfördes av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 8 november 1955

Jag har bitt Eder besöka mig för att till Eder överlämna ett utdrag ur mitt uttalande i riksdagen häromdagen, nämligen det avsnitt där jag berörde fallet Raoul Wallenberg.

Såväl premiärminister Bulganin som president Vorosjilov har förklarat, att Wallenberg, om han påträffas, skall överlämnas till svenska myndigheter. Jag ber Eder ännu en gång framföra till sovjetiska regeringen den oro denna affär sedan tio år förorsakar oss.

Vi äro i besittning av överväldigande bevis om att Wallenberg förts till Sovjetunionen och satts i fängelse anklagad för spioneri. Sedan årtal håller Utrikesdepartementet på med att samla och jämföra det upptäckt material som inkommit från alla håll beträffande Wallenbergs öde. Frigivningen av tyska, österrikiska och andra krigsfångar under dessa sista veckor har försett oss med nya bevis men också gjort den svenska allmänna opinionen ännu mera ofälig.

Ehuru de nya upplysningarna ännu inte tillräckligt genomgått och sammanställts för att framläggas för vare sig den sovjetiska regeringen eller den svenska allmänheten, har jag redan nu velat fästa den sovjetiska regeringens uppmärksamhet på angelägenheten av denna affär ur såväl humanitära som också politiska synpunkter.

I

Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 10 mars 1956

Den 8 november 1955 meddelade Utrikesminister Undén Sovjetunionens ambassadör i Stockholm, att den svenska regeringen förfogar över

överväldigande bevis om att den svenske medborgaren, legationssekreteraren vid Kungl. Maj:ts beskickning i Budapest Raoul Wallenberg förts till Sovjetunionen och där insatts i fängelse anklagad för spioneri.

Detta meddelande utgjorde ett led i de sedan mer än 10 år till Sovjetunionens regering från den svenska regeringen riktade talrika démarcherna i avsikt att klarlägga Raoul Wallenbergs öde efter det han togs i sovjetiskt förvar i Budapest i mitten av januari 1945.

Tidigare har sålunda i Moskva den 29 september 1954 av ambassadör Sohlman överlämnats ett utförligt memorandum, i vilket bland annat redogjorts för vilka krav den svenska regeringen ställt på de utsagor angående Raoul Wallenbergs vistelse i Sovjetunionen för att dessa skola kunna godtagas såsom fullt tillförlitliga.

Efter det ovan nämnda meddelandet den 8 november 1955, i vilket ävenledes uttalades, att det svenska Utrikesdepartementet på senare tid av från sovjetrisk fångenskap återvända personer erhållit ytterligare bevis om Raoul Wallenbergs vistelse i Sovjetunionen, har detta material minutöst granskats och jämförts. Vidare har ytterligare ett stort antal vittnesmål inkommit och genomgått samma noggranna behandling. Allt detta bevismaterial fyller de uppställda kraven på full tillförlitlighet.

Ett stort antal av utsagorna om Raoul Wallenbergs omhändertagande av ryska myndigheter i Budapest och hans senare vistelse såsom fånge i Sovjetunionen ha under edlig förpliktelse undertecknats av vederbörande uppgiftslämnare och legaliserats av notarius publicus. Dessa utsagor ha därefter ingående granskats av juridiska experter och ett intyg om att enligt svensk rätt full bevisning föreligger om Raoul Wallenbergs omhändertagande av sovjetiska myndigheter i Budapest och om hans fångenskap i Sovjetunionen bifogas.

Den svenska regeringen fäster de största förhoppningar vid Presidentens i Sovjetunionens Högsta Råds Presidium Vorosjilov och Premiärminister Bulganins tidigare gjorda uttalanden om att Raoul Wallenberg skulle hemsändas till Sverige därest han påträffades i Sovjetunionen.

Med anledning av vad som ovan anförts anser den svenska regeringen en att alla förutsättningar föreligga för att kunna uppsåra Raoul Wallenberg och att återsända honom till Sverige.

Slutligen önskar den svenska regeringen fästa Sovjetunionens regeringens uppmärksamhet på den utomordentligt stora vikt som regeringen och den svenska allmänna opinionen fäster vid detta ärende och vill betona, att en tillfredsställande positiv lösning av denna fråga endast kan bidra till att stärka de goda relationerna mellan de båda länderna. Det torde därför vara ett gemensamt stort intresse för de båda län-

dernas regeringar att ömsesidigt bistå varandra i denna fråga och räknar därför den svenska regeringen med Sovjetunionens regerings helhjärtade och fulla insats vid lösandet av detta trängande problem.

Bilaga till bil. A: I.

Undertecknade, förutvarande ledamöter av Högsta Domstolen i Sverige, hava hos svenska utrikesdepartementet tagit del av ett större antal upptecknade utsagor angående den svenske medborgaren legationssekreteraren vid Kungl. Maj:ts beskickning i Budapest Raoul Wallenberg samt vissa andra handlingar som äga samband därmed. De som avgivit utsagorna äro italienska, schweiziska, tyska, ungerska och österrikiska medborgare samt statslösa personer. De flesta av dem hava tidigare befunnit sig i sovjetrisk fångenskap.

Utsagorna hava avgivits inför medlemmar av den svenska utrikesförvaltningen och den svenska statspolisens och äro, då omständigheterna vid avgivandet det medgivit, legaliserade av notarius publicus.

Av utrikesdepartementets instruktioner till de personer, som inhämtat uppgifter och av dessas promemorior öfver de förda samtalen samt av de undertecknade utsagorna framgår att innehållet i utsagorna icke rönt påverkan av frågor eller annat som kunnat vara ägnat att förvanska berättarnas egen minnesbild av de händelser de själva upplevat och skildrat.

Uppgifterna grunda sig på dels personlig kontakt (gemensam cellvistelse) med Raoul Wallenberg, dels kontakt med honom genom meddelanden i fångelser och dels på berättelser, lämnade till uppgiftsgivarna av fångar vilka haft personlig eller annan kontakt med Wallenberg. Utsagorna äro för övrigt rika på detaljer av den art att kännedom därom icke gärna kunnat vinnas på annat sätt än nu nämnts.

Dessa uppgifter från olika håll och avseende skilda tidpunkter äro — ändock att de givits oberoende av varandra — i väsentliga avseenden överensstämmande, och de särskilda utsagorna stödja varandra.

På grund av vad i ärendet förekommit få vi uttala, att det enligt vår mening ej föreligger något tvivel om att Raoul Wallenberg, efter det han i mitten av januari 1945 ställts under effektivt ryskt förvar, senare befunnit sig som fånge i Sovjetunionen, och att det återopade materialet enligt svensk rätt innefattar bindande bevisning därom.

Stockholm den 2 mars 1956.

Rudolf Eklund

f. d. Justitieråd

Erik Lind

f. d. Justitieråd

Note överlämnad av bitr. chefen för skandinaviska avdelningen i Sovjetunionens utrikesministerium Gribanov till t. f. chargé d'affaires Petri i Moskva den 19 mars 1956

Översättning.

DSRU:s Utrikesministerium betygar Svenska Ambassaden sin aktning och har, med bekräftande av mottagandet av svenska regeringens note av den 9 mars i år rörande svenske undersåten Raoul Wallenberg, äran förklara följande.

I samband med svenska myndigheters upprepade hänvänelser rörande R. Wallenbergs öde har från sovjetisk sida meddelats, att det såsom resultat av en genom vederbörande sovjetiska organ utförd kontroll fastställts, att Wallenberg icke befinner sig på Sovjetunionens territorium.

Vad beträffar de i svenska regeringens nämnda note förekommande hänvisningarna till några slags vittnesmål om Wallenberg från krigsförbrytare, som i förtid befriats från ytterligare avtjänande av straff i Sovjetunionen, är det — vilket är fullkomligt uppenbart — omöjligt att såsom tillfyllestgörande och på något vis trovärdiga godtaga dessa vittnesmål, vilka strida mot fakta framkomna som resultat av en av vederbörande sovjetiska organ verkställd noggrann undersökning.

Utrikesministeriet finner nödvändigt bekräfta, att de förklaringar som tidigare lämnats företrädare för svenska regeringen av ledande personer i sovjetregeringen att Wallenberg icke finns på Sovjetunionens territorium, äro uttömmande och slutgiltiga. Utrikesministeriet har intet att tillägga till de ovan anförda förklaringarna.

K

Gemensam svensk-sovjetisk kommuniké den 3 april 1956 utfärdad i samband med statsminister Erlanders och statsrådet

Hedlunds besök i Moskva

På inbjudan av sovjetregeringen har från den 29 mars till den 5 april Sveriges statsminister Tage Erlander vistats i Moskva.

Statsminister T. Erlander jämte inrikesminister G. Hedlund som följer honom har i Moskva fört förhandlingar med ordföranden i DSRU:s Ministerråd N. A. Bulganin, medlemmen av DSRU:s Högsta Råds presidium förste sekreteraren i Sovjetunionens kommunistiska partis centralkommitté N. S. Hrusjtjov, förste vice ordföranden i DSRU:s ministerråd, utrikesminister V. M. Molotov samt andra ledande personer i Sovjetunionen.

I dessa samtal har från svensk sida även deltagit Sveriges utomordentliga och befullmäktigade ambassadör R. Sohlman, chefen för svenska utrikesdepartementets politiska avdelning ambassadör G. Jarring, ambassadrådet vid svenska ambassaden i DSRU L. Petri, statsministerns personlige sekreterare U. Palme, andre sekreteraren i svenska utrikesdepartementet G. Lorentzon samt pressattachén S. Frychius.

Från sovjetisk sida deltog i samtalen även DSRU:s utrikeshandelsminister I. G. Kabanov, DSRU:s kulturminister N. A. Mihajlov, DSRU:s vice utrikesminister V. S. Semjonov, DSRU:s utomordentliga och befullmäktigade ambassadör i Sverige K. K. Rodionov, chefen för skandinaviska avdelningen i DSRU:s utrikesministerium M. V. Gribanov, ambassadrådet vid DSRU:s ambassad i Sverige N. M. Lunkov samt ambassadrådet A. M. Aleksandrov.

Under samtalen hade de deltagande representanterna för de bägge länderna tillfälle till ett öppet och nyttigt meningsutbyte, främst i fråga om de svensk-sovjetiska förbindelserna men också angående allmänna internationella spörsmål, som berör båda parternas intressen. Samtalen fördes i den anda av vänskapligt och gott grannskapsförhållande som präglar förbindelserna mellan Sverige och Sovjetunionen.

Det konstaterades, att de båda länderna äga intresse av en ytterligare ökning av det inbördes handelsutbytet. Det år 1954 ingångna sjöräddningsavtalet med dess senare utvidgning nämndes som ett exempel på gott samarbete mellan de båda länderna i praktiska former. En i dagarna avslutad svensk-sovjetisk luftfartsoverenskommelse möjliggör upptagandet inom en nära framtid av direkt lufttrafik mellan Stockholm och Moskva.

Parterna har bekräftat den uppnådda överenskommelsen om att upptaga förhandlingar om reglering, i enlighet med den svensk-sovjetiska överenskommelsen av 1941, av vissa återstående ömsesidiga fordringar i samband med de baltiska republikernas uppgående i Sovjetunionen. En svensk delegation kommer att inom en nära framtid avresa till Moskva för att upptaga sådana förhandlingar.

Under överläggningarna konstaterades vidare, att de vetenskapliga och kulturella kontakterna, som av båda länderna tillmätts stor betydelse, under senare tid vidgats på ett glädjande sätt. Man var enig om att besök av konstnärliga ensembler och studiedelegationer och tekniska expertgrupper inom olika områden, idrottsutbyte och turism i hög grad kunde stärka förbindelserna och öka den ömsesidiga förståelsen mellan de båda folken. Det överenskoms, att de statliga organ i de båda länderna, som omhänderhar de kulturella kontakterna med utlandet, på lämpligt sätt skall främja en utvidgning av utbytet på dessa områden.

Under diskussionen om de kulturella och vetenskapliga kontakterna enades man om att bl. a. följande konkreta projekt inom en nära framtid borde förverkligas. Utbyte av kvalificerade forskare, framför allt inom de medicinska, naturvetenskapliga och tekniska vetenskapsgrerna, varvid det mottagande landet borde bестrida kostnaderna för studievistelsen; tillträde för forskare till arkiv och bibliotek i respektive länder; vidgat utbyte av litteratur och publikationer mellan vetenskapliga och kulturella institutioner i de båda länderna. Från svensk sida framfördes önskemål om att sända en expertdelegation för studier av den högre undervisningens organisation i Sovjetunionen. Från sovjetisk sida uttrycktes intresset för att på motsvarande sätt studera den tekniska utbildningen i Sverige. Närmare överenskommelse om dessa utbytestesprojekt skall träffas på diplomatisk väg.

Från svensk sida underströks den stora vikt som frågan om den i Budapest vid krigets slut försvunne svenske diplomaten Raoul Wallenbergs öde hade för den svenska sidan. Under samtalen överlämnades från svensk sida ett till dess förfogande stående material angående Wallenberg med hemställan att sovjetiska vederbörande måtte granska och pröva detta material. På sovjetisk sida förklarade man sig beredd här till. Samtidigt uttalades att Wallenberg, om han befunnit sig i Sovjetunionen, givetvis skulle få hemresa. Meddelande rörande resultatet av undersökningen komme att lämnas på diplomatisk väg.

Eventuella ansökningar av i Sovjetunionen bosatta svenska och f. d. svenska medborgare om utresetillstånd till Sverige för dem och deras familjemedlemmar komme att prövas i välvillig anda under förutsättning att vederbörande själva önskar avresa. På samma sätt kommer de svenska myndigheterna icke att resa några hinder för utresa till Sovjetunionen för de sovjetiska eller f. d. sovjetiska medborgare och deras familjemedlemmar, som uttrycka en önskan om att avresa dit.

Under meningsutbytet om det internationella läget hänvisade de svenska stats- och inrikesministrarna till att Sverige fullföljer sin traditionella alliansfria politik i fred, syftande till att upprätthålla neutraliteten i händelse av krig inom ramen för de förpliktelser, som medlemskapet i FN medför och att enligt svensk uppfattning denna utrikespolitik är icke endast i Sveriges intresse utan också ägnad att främja fredliga och vänskapliga förbindelser i denna del av Europa. Från sovjetisk sida förklarades, att Sovjetunionen kommer att liksom hittills respektera denna Sveriges alliansfria och fredliga politik.

Vidare underströk vardera parten sina respektive länders intresse av att söka medverka till ytterligare internationell avspänning och till utveckling av det fredliga samarbetet mellan folken på grundvalen av

principerna i FN:s stadga och som bl. a. innefattar respekt för medlemsstaternas oavhängighet och suveränitet, non-aggression samt icke-inblandning i inre angelägenheter.

Båda parter uttryckte sin beredvillighet att stödja fortsatta strävanden, att i FN få till stånd praktiska resultat såväl i fråga om en allmän nedrustning och minskning av stridskrafternas numerär samt förbud mot och kontroll av atomvapnen som en utvägning av det internationella samarbetet för fredligt utnyttjande av atomenergin.

Det meningsutbyte, som ägt rum, har medfört en djupare förståelse för vardera sidans åsikter i de under samtalen berörda frågorna och kommer att medverka till ett stärkande av det goda grannskapsförhållandet mellan Sverige och Sovjetunionen.

Efter vistelsen i Moskva kommer svenske statsministern T. Erlander och maka, inrikesminister Hedlund och maka jämte övriga personer som åtföljt dem under några dagar att göra en resa i Sovjetunionen, varunder de bl. a. besöker Suhumi, Tbilisi, Jerevan, Kiev och Leningrad.

(u) Tage Erlander

(u) N. Bulganin

L

Pressmeddelande från utrikesdepartementet den 14 juli 1956

Sovjetambassaden i Stockholm har idag framfört till UD, att man å sovjetisk sida kommer att snarast möjligt lämna besked om resultatet av de sovjetiska myndigheternas undersökningar beträffande Raoul Wallenberg. Dessa myndigheter håller enligt ambassadens meddelande på med en detaljerad granskning av det från svensk sida överlämnade materialet. Från utrikesdepartementets sida har understrukits liksom skett tidigare betydelsen av ett snabbt svar.

M

Memorandum överlämnat av t. f. chargé d'affaires Petri till vice utrikesminister Zacharov i Moskva den 27 september 1956

Vid statsminister Erlanders och statsrådet Hedlunds besök i Moskva vid månadsckiftet mars-april 1956 överlämnades till utrikesminister Molotov ett utförligt material rörande den svenske legationssekreteraren Wallenberg. Från sovjetisk sida förklarades, att detta material noggrant skulle studeras och att resultatet av denna prövning därefter

skulle meddelas den svenska regeringen. I anledning av en hemställan från sovjetambassaden i Stockholm den 4 maj 1956 överlämnade det svenska utrikesdepartementet den 12 maj till ambassaden visst kompletterande material. Den 14 juli meddelade ambassaden utrikesdepartementet, att ett svar snarast möjligt komme att lämnas i Wallenberg-ärendet.

Nära ett halvår har sålunda nu gått, sedan sovjetregeringen lovade inleda sina nya efterforskningar. Svenska regeringen konstaterar, att den icke på denna tid, varunder upprepade påminnelser gjorts till sovjetiska vederbörande, mottagit någon upplysning om undersökningarnas resultat. Den önskar i anledning härav ånyo understryka den utomordentliga vikt, som den fäster vid detta ärende. Det har såväl hos svenska regeringen som hos den svenska allmänheten framkallat stor besvikelse, att sovjetregeringen icke ens sett sig i tillfälle lämna några informationer om vad som hittills framkommit genom undersökningarna.

N

Memorandum överlämnat av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister Zacharov i Moskva den 17 november 1956

Det är nu över sju månader sedan sovjetregeringen i samband med statsminister Erlanders och statsrådet Hedlunds besök i Sovjetunionen utfäste sig att efterforska legationssekreteraren Raoul Wallenberg på grundval av det material, som överlämnats från svensk sida. Resultatet skulle meddelas på diplomatisk väg. Det utlovades även vid regeringsdelegationens besök, att Wallenberg, om han befunnne sig i Sovjetunionen, givetvis skulle få hemresa.

Den 14 juli 1956 meddelade ambassadör Rodionov på uppdrag av sin regering utrikesdepartementet, att besked snarast möjligt skulle lämnas om de sovjetiska myndigheternas undersökningar.

Då Sveriges t. f. chargé d'affaires den 27 september 1956 överlämnade en aide-mémoire i saken till vice utrikesminister Zacharov uttryckte denne en förmodan om att ett svar skulle kunna lämnas under oktober månad.

Svenska regeringen finner det oförståeligt, att de sovjetiska myndigheternas undersökningar ännu ej kunnat avslutas och meddelande om resultatet lämnas. Den vill ånyo uttrycka sin stora besvikelse över att de vid de svenska regeringsmedlemmarnas besök gjorda utfästelserna ännu icke infriats, och den anser sig i avvaktan på det slutliga svaret ha rätt begära ett skyndsamt besked om orsaken till dröjsmålet.

Memorandum överlämnat av vice utrikesminister Gromyko till
ambassadören Sohlman i Moskva den 6 februari 1957.

Översättning.

I anslutning till svenska regeringens begäran uppdrog sovjetregeringen åt vederbörande sovjetiska organ att granska och pröva det material rörande Raoul Wallenberg, som mottagits från svensk sida vid de sovjetisk-svenska överläggningarna i Moskva i mars-april 1956 och även i maj 1956.

Vid granskningen och prövningen av detta material ha de sovjetiska myndigheterna företagit en noggrann undersökning av arkiven för fängeregistrering och undersökningsfrågor i syfte att finna eventuella upplysningar om Wallenberg. Likaså ha förhör hållits med många personer, som skulle kunna ha någon förbindelse med de omständigheter, som nämnts i det från svensk sida mottagna materialet.

Emellertid har man som resultat av dessa åtgärder icke lyckats påträffa några som helst uppgifter om Wallenbergs uppehåll i Sovjetunionen. Det har härvid framkommit att ingen av de förhörda kände till någon person med namnet Wallenberg.

I samband härmed ha vederbörande sovjetiska myndigheter vidtagit en prövning sida för sida av arkivdokument från alla biträdesavdelningar i vissa fängelser. Som resultat av en dylik prövning har i arkivdokument från sjukvårdstjänsten i Ljubljanskaja-fängelset påträffats ett dokument, som det finns grund betrakta såsom hänförande sig till Raoul Wallenberg. Detta dokument har formen av en handskrivna rapport — riktad till förutvarande ministern för stats säkerheten i Sovjetunionen Abakumov och skriven av chefen för sjukvårdstjänsten vid detta fängelse A. L. Smoltsov — av följande innehåll:

»Jag rapporterar att den för Eder bekante fången Wallenberg i natt plötsligt avled i cellen, förmodligen till följd av en uppkommen myokardinfarkt.

I anslutning till av Eder givna instruktioner att personligen ha tillsyn över Wallenberg utber jag mig anvisning om vem som skall få i uppdrag att verkställa obduktion i syfte att fastställa dödsorsaken.

17.7.1947.

Chef för fängelsets sanitetsavdelning
Överste i medicinska tjänsten — Smoltsov»

På denna rapport finns följande anteckning av Smoltsovs hand: »Har personligen underrättat ministern. Order har givits om likets kremering utan obduktion. 17.7. Smoltsov.»

Man har icke lyckats finna några som helst andra upplysningar i

form av dokument eller vittnesmål, så mycket mera som ovannämnde A. L. Smoltsov avled den 7 maj 1953.

På grund av vad ovan anförts bör den slutsatsen dragas, att Wallenberg avled i juli 1947.

Raoul Wallenberg arresterades tydligen jämte andra personer i området för sovjetiska trupper krigshandlingar. Samtidigt kan anses otvivelaktigt, att Wallenbergs senare kvarhållande i fängsligt förvar och likaså de oriktiga uppgifter om honom, som av vissa förutvarande ledare för säkerhetsorganen lämnats till Sovjetunionens utrikesministerium under en följd av år, var ett resultat av Abakumovs brottliga verksamhet. Till följd av de av honom begångna grova brotten blev, som bekant, Abakumov, vilken bedrivit verksamhet som inneburit brott mot Sovjetunionens lagar och vilken strävat efter att vålla Sovjetunionen all slags skada, dömd och arkebuserad i enlighet med dom av Sovjetunionens Högsta Domstol.

Sovjetregeringen framför sitt uppriktiga beklagande i anledning av vad som förekommit och uttalar sin djupa medkänsla till svenska regeringen samt till Raoul Wallenbergs släktingar.

P

Den svenska regeringens deklaration den 7 februari 1957

Sovjetregeringen har av sina utredningar dragit slutsatsen, att Wallenberg avled i ryskt fängelse i juli 1947. Ansvaret för hans kvarhållande i fängelse och för de oriktiga upplysningar, som tidigare lämnats, läggs på de ryska säkerhetsorganen, och sovjetregeringen uttalar sitt uppriktiga beklagande av vad som inträffat.

Beträffande svaret kan konstateras, att man å rysk sida nu medger, att Wallenberg varit fängslad i Sovjetunionen. Sätillvida stämmer svaret överens med det svenska bevismaterialet. Det måste emellertid starkt beklagas, att svaret innehåller så knapphändiga uppgifter. Ingenting säges om motiven för Wallenbergs fängslande eller om hans öde åren därefter. Vi förväntar att, om något nytt material framkommer i Sovjetunionen, vi omedelbart skall få del därav.

För Raoul Wallenbergs moder och släktingar, som under så många år fått leva i en fruktansvärd osäkerhet, måste det ryska beskedet innebära ännu ett hårt slag. De har vår djupa medkänsla.

Q

Note överlämnad av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister
Zacharov den 19 februari 1957

I sitt memorandum den 6 februari 1957 har Sovjetunionens regering förklarat, att av dess utredningar rörande den svenske beskicknings-

sekreteraren Raoul Wallenberg den slutsatsen bör dragas, att Wallenberg avled i ett fängelse i Moskva natten till den 17 juli 1947. Ansvaret för den svenske diplomatens kvarhållande i fängelse och för de oriktiga uppgifter, som alltsedan den 18 augusti 1947 under en lång följd av år lämnats den svenska regeringen, lägges på de sovjetiska säkerhetsorganen och Sovjetunionens regering uttalar sitt uppriktiga beklagande av vad som har inträffat. Tillika meddelas, att den person i säkerhetstjänstens ledning, som varit den närmast ansvarige för övergreppet mot Wallenberg, har för grova brott dömts till döden och avrättats.

Svensk opinion är med rätta upprörd över vad som förekommit i denna sak. Om den sovjetiska säkerhetstjänsten kunnat handla så egenmäktigt, att den gjort ett neutralt lands diplomatiska tjänsteman till fånge och hållit honom i fängelse under 2 1/2 år utan att rapportera därom till sovjetregeringen eller till utrikesministeriet, så är detta i och för sig ett förhållande för vilket sovjetregeringen icke kan avlasta sig ansvaret. Genom sitt beklagande har sovjetregeringen också erkänt sitt ansvar. Härtill kommer att så länge Wallenberg var internerad i ett fängelse i Moskva, sovjetregeringen icke kan ha varit ur stånd att i anledning av de många démarcherna från svensk sida skaffa sig tillförlitliga upplysningar i saken, ifall den hade verkställt de noggranna undersökningar, som den försäkrat svenska regeringen upprepade gånger att den företagit.

Det får i detta sammanhang erinras om att ambassadören Sohlman senast dagen före den som uppgivits för Raoul Wallenbergs död, i Sovjetunionens utrikesministerium påminde om Wallenberg. Dessförinnan hade omkring tjugo svenska påminnelser gjorts i denna fråga i Moskva, efter det vice utrikesminister Dekanosov den 16 januari 1945 skriftligen meddelat den svenska beskickningen i Moskva, att Wallenberg påträffats och ställts under sovjettryskt beskydd.

Den svenska regeringen har svårt att tro, att all annan dokumentation rörande Wallenbergs vistelse i sovjetiska fängelser än den rapport, som omnämnas i sovjetregeringens memorandum, skulle vara helt utplånad. Den förväntar därför att, om ytterligare material framkommer i Sovjetunionen, som kan klarlägga vad som hänt Wallenberg, detta delgives det svenska utrikesdepartementet. Å sin sida förbehåller sig den svenska regeringen att ställa till förfogande det ytterligare material rörande Wallenberg, som av den svenska regeringen bedömes vara av betydelse för fortsatta undersökningar i Sovjetunionen.

BILAGA B.

Utsagor av från sovjettrysk fångenskap återvända personer av olika nationalitet, vilka kunnat lämna upplysningar om Raoul Wallenbergs och Wilmos Langenfelders fångenskap i Sovjetunionen

1

Översättning.

Undertecknad, Gustav Richter, boende Ludwigshafen a/Rhein, Herderstrasse 14, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var vid slutet av kriget polisattaché vid tyska beskickningen i Bukarest.

Den 23 augusti 1944 tillfångatogs jag i Bukarest och efter en kortare internering därstädes fördes jag med flyg över Tecuci vid Moldau till Moskva, dit jag anlände den 7 september 1944. Vid framkomsten till Moskva infördes jag i Lefortovskaja-fängelset, cell 142, i tredje våningen, tillsammans med den tyske överstelöjtnanten Max Braun och den tyske generalkonsuln i Bukarest Dr. Dr. Schellhorn.

Den 17 januari 1945 överfördes jag till Ljubljanskaja-fängelset, cell 123. I denna cell satt då en österrikare, löjtnant Scheuer. Den 31 januari 1945 infördes Raoul Wallenberg, legationssekreterare vid svenska beskickningen i Budapest.

Wallenberg och jag blev mycket snart vänner. Under den månad, som vi tillbringade tillsammans i Ljubljanskaja-fängelset, var han vid gott mod och på mycket gott humör.

Wallenberg berättade för mig, att han hade skickats till Budapest för att bistå de ungerska judarna med svenska skyddspass. Han hade haft stora svårigheter med de tyska myndigheterna (företrädare för den hemliga statspolis) i Budapest. Så snart de sovjetryska trupperna hade trängt fram till staden, hade Wallenberg annämt sig hos de sovjetryska militärmyndigheterna. Man hade skickat honom från den ena instansen till den andra tillsammans med hans chaufför, Langfelder, och slutligen hade de blivit häktade (verhaftet). De fördes båda per järn-

väg över Rumänien till Moskva, där de blev inspärrade i Ljubljanskaja-fängelset. Vid ankomsten till fängelset blev Wallenberg och Langfelder skilda åt.

Om sina familjeförhållanden talade Wallenberg inte så mycket men nämnde dock sin mor och tant. Han sade flera gånger, »vad skall då mina anhöriga säga, när de får veta, att jag sitter i fängelse». Han var mycket mån om sitt rykte. Jag tröstade honom med motiveringen att detta under de givna förhållandena alls inte vore någon skam. Wallenberg berättade också för mig, att han tillhörde en bekant bankfamilj i Sverige och hade studerat arkitektur i Amerika och till yrket vore arkitekt. Vid ett samtal över Rumänien frågade jag Wallenberg, om en i Bukarest under det senaste kriget bosatt affärsman med samma namn, vilken också var svensk medborgare, vore släkt med honom, vilket Raoul Wallenberg bekräftade. Wallenberg talade perfekt engelska och tyska. Under den tid vi var cellkamrater utbytte vi adresser, och jag erinrar mig ännu helt tydligt, att jag av honom erhöll en lapp med hans egenhändigt skrivna namn, på vilken lapp Utrikesdepartementet i Stockholm angavs såsom hans adress. Denna lapp framtogs mig vid en visitation.

Någon gång i början av februari 1945 upprättade Wallenberg en skrivelse på tyska, vilken riktades till fängelsedirektören och i vilken han protesterade mot behandlingen och mot sin häktning (Verhaftung). Wallenberg begärde också att i sin egenskap av svensk medborgare och diplomat få träda i förbindelse med den svenska beskickningen i Moskva. Denna inläga överlämnades av Wallenberg till den tjänstgörande fältväbeln (Starji) i Ljubljanskaja-fängelsets bottenvåning.

Under den tid Wallenberg tillbringade tillsammans med mig i Ljubljanskaja-fängelset, blev han blott förd till förhör en gång. Den kommissarie, som ledde förhöret, hade därvid bl. a. sagt till honom: »Ni är oss ju bekant. Ni tillhör en storkapitalistisk familj i Sverige.» Wallenberg anklagades för att ha bedrivit spioneri. Förhöret varade ungefär en till en och en halv timme.

Den 1 mars 1945 överfördes jag från cell 123 till cell 91 i sjätte våningen i Ljubljanskaja-fängelset. Scheuer blev ensam kvar med Wallenberg i cell 123. Från den 17 juni 1945 till februari 1948 satt jag i olika celler i Lefortovskaja-fängelset.

Den 27 juli 1947 vid 10-tiden på kvällen hämtades jag till förhör i Lefortovskaja-fängelset. Detta förhör leddes av en överste från inrikesministeriet (NKVD). Vid hans sida stod en tolk med överstelöjtnants rang, som talade bra tyska. Jag utfrågades om vilka personer jag delat cell med under min fängenskap. Jag räknade upp namnen och nämnde därvid även namnet Wallenberg. Man frågade mig då för vilka personer

jag hade berättat något om Wallenberg. Jag svarade, att jag talat om Wallenberg med mina cellkamrater, tyske generalkonsuln i Brasov (Rumänien) Wilhelm Rodde, och Franz Langer, f. d. adjutant hos Dr. Ley (ledare för den tyska arbetsfronten). Jag måste därvid också redogöra för vad Wallenberg hade berättat för mig. Likaså talade jag om fallet Wallenberg även med amiral Werner Tillessen, som kom in i cellen efter Franz Langer.

Efter förhöret fördes jag in i en annan cell, där jag utan att alls få gå ut tillbringade 14 dagar ensam. Därefter placerades jag i cell 72 och sedan på grund av reparationer i fängelset i cell 79. Ända till den 23 februari 1948 måste jag uppehålla mig ensam i dessa celler.

Den 23 februari 1948 infördes de tyska medborgarna överste Horst Kitschmann och amiral Werner Tillessen i cell 79 i Lefortovskaja-fängelset. Överste Kitschmann, vilken suttit tillsammans med Langfelder, Wallenbergs chaufför, berättade bl. a. att han, liksom jag, också förts till förhör på kvällen den 27 juli 1947. Genom överste Kitschmann erfor jag vidare, att jämte honom även generalkonsul Rodde befann sig i cellen, och genom amiral Tillessen, att den 27 juli 1947 ömedelbart efter mig även generalkonsul Rodde hämtats ur cellen till förhör.

I slutet av mars 1950 överfördes jag tillsammans med Kitschmann och Tillessen från Lefortovskaja-fängelset till Butyrskaja-fängelset. I juli 1951 insattes jag i Ljubljanskaja-fängelset, där jag blev dömd i januari 1952. Därefter fördes jag tillbaka till Butyrskaja-fängelset och kom därifrån i mitten av mars 1952 till fängelsesjukhuset i Vladimir, där jag åter placerades tillsammans med överste Kitschmann. Vi satt tillsammans i Corpus II. Lasarettavdelningen omfattade cirka 60 celler.

Ludwigshafen a/Rhein den 27 januari 1956.

(u) Gustav Richter

2

Översättning.

Undertecknad, Karl Supprian, f. n. boende Hamburg-Grossflottbek, Schwindstrasse 18, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget generalsekreterare vid tyska vetenskapliga institutet i Bukarest, vilket var anknutet till tyska beskickningen. Den 23 augusti 1944 internerades jag av de rumänska myndigheterna, blev en kort tid därefter tagen tillfång av de sovjetiska trupperna i Bukarest och efter en kortare fängenskap i Bukarest och Greceanca

förd till Moskva med flyg. Jag insattes i Lefortovskaja-fängelset den 21 september 1944, där jag förblev till den 14 oktober 1948, och därefter överfördes jag till Vladimir-fängelset. I Lefortovskaja-fängelset placerades jag först i tredje våningen tillsammans med pressattachén vid tyska beskickningen i Bukarest, Dr. Kurt Welkisch, därefter med medarbetaren vid tyska beskickningens i Bukarest informationsavdelning, Ernst Wallenstein. Den 18 april 1945, några dagar före min födelsedag, vilken infaller den 20 april, flyttades jag så över till cellen bredvid, där de båda italienska diplomaterna pressattaché de Mohr och kanslisten Ronchi från italienska beskickningen i Sofia befann sig.

Efter ungefär ett kvarts års tid i Lefortovskaja-fängelset lärde jag mig att »knacka». På detta sätt upprättade jag från min cell 151 (efter den 18 april 1945 nr 152) förbindelse med bl. a. följande personer i granncellerna:

1. I tredje våningen:
  - a) till den 18. 4. 45 (från min cell nr 151) med fångarna i den ena granncellen (nr 150):
Rensinghoff och Rantzau;
  - med fångarna i den andra granncellen (nr 152):
de Mohr, Ronchi och Simen (den sistnämnde till en dag under första hälften av januari 1945);
  - b) efter den 18. 4. 45 (från min cell nr 152) med fångarna i granncellen (nr 153):

Mohrmann, Pörzgen och Galfy.

(I den andra granncellen nr 151 befann sig i varje fall tidvis en person som icke var tysk, förmodligen en japan, med vilken det icke var möjligt att göra sig förstådd medelst knackningar, med undantag av den varje dag återkommande hälsningen på engelska: Good morning.)

2. I fjärde våningen:

Endast efter den 18. 4. 45 (från min cell nr 152):

Wallenberg och Roedel.

(Beträffande Roedel hade jag redan före den 18. 4 indirekt erfart, att han befann sig i Lefortovskaja-fängelset.)

Under den följande tiden fram till 1947 hade jag fortlöpande knackningskontakt med det för mig från Bukarest väl bekanta legationsrådet av 1:a klassen vid tyska beskickningen i Bukarest, Willy Roedel, och med hans cellkamrat, legationssekreteraren vid svenska beskickningen i Budapest, Raoul Wallenberg. I allmänhet knackade jag direkt med Roedel, men i några fall också med Wallenberg.

Roedel meddelade beträffande Wallenberg, att denne tillhörde en bekant svensk familj, och att han hade stått i spetsen för en aktion till förmån för judarna i Budapest. Wallenberg beskylldes av ryssarna för

spioneri men satt »sedan år och dag utan förhör». Över den första underrättelsen om närvaron av en svensk diplomat i fängelset blev jag så överraskad, att jag bad Roedel än en gång bekräfta sitt meddelande för att undvika varje missförstånd. Roedel upprepade sitt meddelande. Senare frågade jag vid upprepade tillfällen, »vad gör svensken» eller »är svensken fortfarande där», vilket Roedel varje gång helt entydigt besvarade.

Köln den 21 januari 1956.

(u) Karl Supprian

3

Översättning.

Undertecknad, Claudio de Mohr, Dr., kulturråd vid italienska ambassaden i Madrid, avger följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Den 18 september 1944 blev jag tillfångatagen av sovjetiska trupper vid gränsen mellan Bulgarien och Turkiet och förd först till Debreceen och efter några dagar därifrån direkt till Moskva med flyg. Jag anlände dit den 22 september 1944 och inspärades omedelbart i fängelset Lefort (Lefortovskaja), cell nr 152, tillsammans med herr Simen och herr Ronchi, båda två från italienska beskickningen i Sofia. Jag förblev i samma cell ända till i april 1948. Herr Ronchi blev kvar med mig hela tiden, under det att herr Simen flyttades bort den 11 januari 1945.

Den 7 november 1944 lyckades vi efter några fåfänga försök upprätta förbindelse med granncellen nr 153, vilken beboddes av herr Mohrmann, herr Pörzgen och en ungrare, herr Galfy. Vi hade också regelbunden förbindelse med cell 151, i vilken vid denna tidpunkt herr Supprian och herr Wallenstein befann sig. Denna cell utrymdes den 18 april 1945, och herr Supprian kom in i vår cell, under det att herr Wallenstein överflyttades till cell nr 150.

Cell 151 förblev tom några dagar. En natt i slutet av april hörde vi, att man förde in två nya fångar dit. Man förhörde dem mycket ofta. Till en början upprättade vi icke kontakt med dem. Mycket tidigt en morgon hörde jag, att våra grannar i cell 151 kommunicerade länge genom knackningar med en annan cell. Vi uppfattade senare hälften av meddelandet, och vi kunde förstå, att en av fångarna på tyska berättade, att han blivit tillfångatagen av ryssarna i Budapest i januari månad 1945. Sedan försökte vi i vår tur att komma i direkt förbindelse med fångarna i 151, och på detta sätt fick vi veta, att den ene av våra grannar var det tyska legationsrådet Willy Roedel och den andre herr Raoul Wallenberg från svenska legationen i Budapest. Vi blev till den grad förvånade över att en svensk diplomat tagits tillfånga, att vi flera gång-

er begärde bekräftelser, vilka gavs oss och vilka av oss vidarebefordrades till herrar Mohrmann och Pörzgen. Kontakten med herrar Wallenberg och Roedel upprätthölls regelbundet under mycket lång tid. Jag hade det bestämda intrycket av och jag är alltjämt övertygad om att Wallenberg och Roedel befann sig i granncellen i samma våning. Efter som min säng var placerad vid vägen mellan cellerna 152 och 151, är jag övertygad om att knackningarna åstadkoms nästan i nivå med min säng.

Efter flera månader blev det ett avbrott i förbindelserna med våra grannar, men en dag fick vi kontakt med cellen ovanför cell 151, och vi konstaterade att densamma beboddes av herrar Wallenberg och Roedel. Roedel bekräftade själv för oss att han hade flyttats dit upp. Sedan fortsatte kontakten med cellen ovanför och de andra angränsande cellerna mer eller mindre intensivt, såväl på tyska (genom Supprian) som på franska (genom mig); ända till min förflyttning från cell 152. Under denna tid mottog vi inget meddelande om någon förflyttning av herr Wallenberg och herr Roedel. Sedan jag i april 1948 flyttats över till cell 144 i samma våning, förblev jag där, alltjämt tillsammans med herr Supprian och herr Ronchi, ända till den 29 juli 1948.

Därefter placerades jag en våning högre upp i cell 185, där jag sammanträffade med herr Bergemann och överste Schildknecht. Vid samtal med herr Bergemann nämnde denne, att han hade haft förbindelse med Wallenberg, när han, Bergemann, befann sig i en annan cell i samma våning som 185.

Efter april månad 1948 hade jag inte längre någon kontakt med vare sig herr Roedel eller herr Wallenberg.

Köln den 21 januari 1956.

(u) Claudio de Mohr

4

Översättning.

Undertecknade, Claudio de Mohr, doktor, kulturråd vid italienska ambassaden i Madrid, och Karl Supprian, boende Hamburg-Grossfloßbek, Schwindstrasse 18, sammanträffade i dag på svenska legationen i Köln och hade tillfälle att diskutera vissa detaljer i sina utsagor, särskilt frågan om att erfara om herrar Wallenberg och Roedel, innan de placerades i cell 203, befann sig i en cell i en våning lägre i Lefortovskaja-fängelset i Moskva (troligen cell 151).

Herr de Mohr vidhåller, att Wallenberg och Roedel befunnit sig i cell 151. Han har ett exakt minne av att han hört herrar Wallenbergs och Roedels knackningsmeddelanden i nivå med sin säng, liksom också ett exakt minne av såväl avbrottet i förbindelsen med herrar Wallen-

berg och Roedel som, sedan kontakten återupptagits, meddelandet från herr Roedel, att herrar Wallenberg och Roedel flyttats till våningen ovanför.

Då herr Supprian under sin vistelse i Lefortovskaja-fängelset inte hört talas om någon förflyttning av herr Wallenberg eller herr Roedel från en våning till en annan, delar han inte herr de Mohrs uppfattning i detta avseende. Han erkänner för övrigt exaktheten och noggrannheten i alla andra detaljer i herr de Mohrs utsaga, och han anser att densamma, liksom de andra utsagorna han fått kännedom om, fastställer det odiskutabla faktum, att herr Wallenberg vistats i Lefortovskaja-fängelset.

Köln den 21 januari 1956.

(u) Claudio de Mohr

(u) Karl Supprian

Undertecknad, Heinz-Helmut von Hinkeldey, boende Wiesbaden, Biebricher Allee 31, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Vid tiden för mitt tillfångatagande i Bukarest den 1 september 1944 var jag tysk generalstabsmajor, i vilken egenskap jag tjänstgjorde hos den rumänske generalen Garbea. Efter en kortare internering utanför Bukarest fördes jag med flyg till Moskva, dit jag anlände den 21 september 1944. Jag insattes där i Lefortovskaja-fängelset, cell 149 i tredje våningen. Med undantag för kortare uppehåll på sjukhus satt jag i denna cell ända till i mars 1948. Mina cellkamrater under denna tid var nedanstående tyska medborgare:

Telegrafinspektör Albert Laarmann, september 1944—mars 1948

(död 1949)

Sonderführer Günther Waschkau, september 1944—juni 1945

General Piekenbrock och Envoyé Zechlin (satt i nu nämnd ordning

efter varandra i cellen under månaderna juli—september 1945,

vardera cirka sex veckor).

Därefter blev Laarmann och jag ensamma kvar i cellen till den 20

april 1947, vid vilken tidpunkt tyske medborgaren, översten vid gene-

ralstaben Albert Dietl infördes i cellen.

Min säng stod utmed den vägg, som gränsade till cell 150. Genom

knackningar hade jag efter någon tid fått kontakt med denna cell. I

denna cell satt de tyska medborgarna

Ekonomiske rådgivaren (Wirtschaftsberater) Bernhard Rensinghoff

Legationsrådet Josias von Rantzau och

Vetenskaplige medarbetaren (Wissenschaftlicher Hilfsarbeiter) Ernst Wallenstein.

Så småningom kom jag också i direkt kontakt med den svenske diplomaten Wallenberg och med tyske medborgaren, legationsrådet vid tyska beskickningen i Bukarest, Willy Roedel. Dessa båda satt i en av cellerna snett ovanför cell 149, d. v. s. ovanför 150 eller möjligen 151. Cellnumren var angivna på utsidan av fängelsemurarna ovanför fönstren, så att vi kunde läsa dem vid våra dagliga promenader på fängelsets rastgårdar. Skillnaden i nummer mellan en cell i tredje våningen och motsvarande cell i fjärde våningen var 52. Wallenberg och Roedel måste därför ha suttit i cell 202 eller 203.

I regel knackade jag med Roedel. Jag hade emellertid även direkt förbindelse med Wallenberg. Mina knackningar med honom ägde rum på tyska. På så sätt utbytte vi t. ex. adresser, och Wallenberg uppgav, att bankfirman Wallenberg i Stockholm räckte som adress till honom. Adresserna, som t. ex. Roedel på en linneapp hade sytt in i sitt ärmfoder, upptäcktes emellertid och avlägsnades. Jag erfor vidare av Wallenberg (nannet Wallenberg var mig icke obekant), att han hade tillfångatagit i Budapest, att man anklagade honom för delaktighet i judeaktionerna i Budapest, och att han som svensk diplomat upprepade gånger mycket skarpt protesterat mot sin häktning (Verhaftung). I egenskap av diplomat från en neutral stat lär Wallenberg ha fordrat att bli satt i förbindelse med en representant för svenska beskickningen i Moskva. Vid förhör lär han ha nekat att uttala sig och hänvisat till att han vore diplomat. När envoyén Zechlin fördes in i vår cell och han erfor, att Wallenberg var i en av cellerna ovanför oss, bad han oss genom knackningar sända hälsningar till Wallenberg, vilka återgäldades av Wallenberg. Genom Rensinghoff i cell 150 kom ett sista meddelande från Wallenberg och Roedel. Det lød: »Vi förs bort». Tidpunkten för detta meddelande kan jag emellertid efter så lång tid icke längre med bestämdhet angiva.

Våra knackningsförbindelser, för vilka i allmänhet cellernas yttermurar användes, framgår för övrigt av följande skiss.

208	Wallenberg Roedel	202	201	Bergemann Röstel
151	Rensinghoff von Rantzau Wallenstein	150	149	vår egen cell
			148	Gerstenberg Ziervogel
				Haus von dem Böckemhoff von Stritzky

I fråga om Wallenberg kan jag slutligen säga, att jag aldrig förhördes eller utfrågades om honom.

p.t. Bad Tölz den 30 januari 1956.

(u) Heinz—Helmuth v. Hinckeldey

6

Undertecknad, Ernst Wallenstein, boende Frankfurt a/Main, Danckerstrasse 22, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag är född den 5 mars 1906 och var vid tiden för mitt tillfångatagande den 2 september 1944 vetenskaplig medarbetare (»wissenschaftlicher Hilfsarbeiter») vid tyska beskickningen i Bukarest.

Efter mitt tillfångatagande i Bukarest fördes jag med flyg till Moskva, där jag den 7 september 1944 insattes i Lefortovskaja-fängelset. Efter det jag tillbringat ungefär en månad tillsammans med de tyska medborgarna legationsrådet Willi Roedel och »Sozialberater» Franz Langer i en hörncell i tredje våningen, troligen cell nr 143, överfördes jag till den tredje cellen från trappan räknat i samma cellrad.

I denna cell satt jag tillsammans med tyske medborgaren, förste sekreteraren vid tyska vetenskapliga institutet i Bukarest Karl Supprian.

Efter en tid, någon gång i april 1945, överflyttades jag till fjärde cellen från trappan räknat. Som cellkamrater i den nya cellen fram till början av 1948 fick jag då de tyska medborgarna »wissenschaftlicher Hilfsarbeiter» Bernhard Rensinghoff och legationsrådet von Rantzau, båda från tyska beskickningen i Bukarest.

Därefter insattes jag tillsammans med Rensinghoff och von Rantzau i en annan cell, troligen nr 141, vilken låg i samma flygel och samma våning.

Under den tid jag tillbringade tillsammans med Rensinghoff och von Rantzau i fjärde cellen från trappan räknat, upprättade vi knackningsförbindelser med våra cellgrannar, och det lyckades oss därigenom att fastställa vilka dessa var.

I samma våning satt, från trappan räknat i första cellen:

Pörzgen och Mohrmann, båda tyska medborgare, från någon gång i oktober 1944 till omkring slutet av 1947;

i andra cellen:

Två italienare, av vilka den ene hette de Mohr, och från och med april 1945 kom Supprian, sedan vi skilts åt, in i denna cell;

i tredje cellen: Med denna cell hade vi ingen förbindelse; troligen var ryssar insparade där;

i fjärde cellen:

Det var vår egen;

i femte cellen:

Tyska medborgarna, generalstabsmajoren Heinz-Helmut von Hinkeldey, från september 1944 till juni 1948, telegrafinspektör, Laarmann och en i Bukarest häktad tysk »Sonderführer». Senare, ungefär 1947, den tyske generalen Piepenbrock.

I våningen ovanför, d. v. s. i fjärde våningen, hade vi förbindelse med den svenske diplomaten Wallenberg och legationsrådet Roedel från tyska beskickningen i Bukarest. Dessa båda satt i cellen snett ovanför oss, i den cell, som i vår rad var den tredje från trappan räknat. Vår förbindelse med Roedel och Wallenberg kom till stånd ungefär vid årsskiftet 1945/46.

Jag erinrar mig ännu tydligt denna tidpunkt, eftersom Wallenberg då hade för avsikt att skriva en protestskrivelse och inte var helt säker på till vem densamma borde riktas. Genom knackningar kom vi överens om att det vore lämpligast att rikta skrivelsen till Stalin personligen, och att skrivelsen borde avfattas på franska språket. Jag föreslog Wallenberg att som tilltalsord använda »Monsieur le Président», och när Wallenberg frågade efter en hövlighetsfras, lät jag honom förstå, att den passande frasen torde vara »Agréez, Monsieur le Président, l'expression de ma très haute considération». Jag vet att Wallenberg skrev en dylik skrivelse och lät vidarebefordra den genom vakten. Av egen erfarenhet vet jag vidare, att dylika skrivelser verkligen vidarebefordrades. Av mina egna handlingar framgick detta nämligen vid föreläsandet av hela aktmaterialet före anklagelsen, enligt den ryska föreskrift som säger, att före inledandet av processen allt aktmaterial måste läsas upp för den anklagade.

Genom dessa knackningar erfor jag också sedan, att Wallenberg varit försedd med diplomatpass, och att han hade fått i uppdrag av svenska regeringen att bistå judarna i Budapest. Wallenberg häktades som misstänkt för spioneri, emedan han uppehållit sig i av ryssarna ockuperat område.

Om herr Wallenbergs person har jag aldrig utfrågats eller förhört. p.t. Berchtesgaden den 1 februari 1956.

(u) Ernst Ludwig Wallenstein

Översättning.

Undertecknad, Willi Bergemann, f. n. boende i Kiel, Quinkestrasse 11, avger härmed följande förklaring: såsom bekräftelse på och komplettering till tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget kanslist vid tyska beskickningen i Bukarest. Den 21 september 1944 häktades jag i Timisiora och fördes till Moskva. Först insattes jag i Lefortovskaja-fängelset. Där satt jag under tiden september 1946—maj 1948 i cell 202, vilken låg i fjärde våningen. Under den första tiden var den tyske medborgaren, legations-tjänstemannen Helmut Styhler och jag ensamma där. I april 1947 infördes dit också överstelöjtnanten vid generalstaben Hans Joachim Röstel från Bukarest, vilken sedan oktober 1944 var inspärriad tillsammans med Styhler och mig, men som hade varit intagen på sjukhus sedan augusti 1946, då vi befann oss i cell 189. I december 1947 inlades Röstel återigen på sjukhus. I januari 1948 infördes i vår cell folktyksen Ernst Peter Krohner från Bukarest och i maj utbyttes Styhler mot telegrafisten vid tyska beskickningen i Sofia Paul Lorke.

Under den tid jag tillbringade i Lefortovskaja-fängelset satt jag i följande celler:

165	25 okt. 1944—1 sept. 1945
172	1 sept. 1945—28 sept. 1945
189	28 sept. 1945—sept. 1946
202	sept. 1946—maj 1948
190	maj 1948—21 juli 1948
146	21 juli 1948—26 febr. 1949
137	26 febr. 1949—8 mars 1949
185	8 mars 1949—31 mars 1950

I flera av dessa celler lyckades det oss att upprätta förbindelse med granncellerna. Förbindelserna upprätthölls dels genom telegrafering medelst knackningar, dels kunde vi, då vi satt i cellerna i övre våningen, använda oss av vattenledningen för våra meddelanden. Vattentrycket var ofta ofillräckligt, så att vattenledningen var tom. När man öppnade vattenkranarna kunde man tala med den granncell som tillhörde samma huvudvattenledning som den egna cellen. Sedan vi placerats i cell 202 fick vi kontakt med granncellen, cell 203, såväl genom knackningar som genom vattenledningen. I cell 203 satt vid denna tidpunkt en svensk konsulatstjänsteman, Wallenberg, som varit konsultsekreterare vid svenska beskickningen i Budapest, samt legationsrådet Roedel från tyska beskickningen i Bukarest. Förbindelserna med

Wallenberg och Roedel upprätthölls ända tills de båda förflyttades från cell 203.

Denna förflyttning måste ha genomförts under tiden mars—maj 1947. Bland dem, som därefter infördes i cell 203, befann sig överste Horst Kitchmann, den ungerske översten Hatz, generalerna Wilhelm Mohnke från Berlin och Erik Hansen från Bukarest, liksom också överstelöjtnanten Braun från Bukarest.

Wallenberg var en mycket ivrig knackare. Han talade och knackade på flytande tyska. Oss anropade han genom att knacka fem gånger i följd.

Vad jag under denna tid erfor rörande Wallenberg var, att Wallenberg den 13 januari 1945 i egenskap av »Sachbearbeiter» i judeangelägenheter begivit sig till det sovjetryska högkvarteret för att förhandla med ryssarna om bättre förhållanden för den judiska befolkningen i Budapest. Vid detta tillfälle kvarhölls Wallenberg och sändes till Moskva som misstänkt för spioneri.

Medan Wallenberg befann sig i cell 203, begärde han vid upprepade tillfällen att av kommissarien få besked om sitt öde. Man hade därvid bl. a. tröstat Wallenberg med hänvisning till den konferens som skulle äga rum i Moskva i mars 1947 och vid vilken fångarnas öde skulle avgöras.

Kiel den 27 januari 1956.

(u) Willy Bergemann

8

Översättning.

Undertecknad, Horst Kitchmann, boende Piding bei Reichenhall, Dorfstrasse 26, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var vid krigsslutet överste vid reservledningen (»Führerreserve») för arméns överkommando och blev den 21 maj 1945 häktad (verhaftet) i Tyskland och fördd med flyg till Moskva, dit jag anlände den 21 juni 1945. Sedan jag tillbringat en dag i Ljubljanskaja-fängelset, överfördes jag till Lefortovskaja-fängelset, cell 39 eller 40. Under senare hälften av juli månad överflyttades jag till cell 105 i samma fängelse. I denna cell befann sig redan tyske amiralen Kraft och ungerske medborgaren Langfelder.

Langfelder var en kraftigt byggd man, ungefär 172 cm lång, hade rödblont hår, som han bar tillbakakammat, blå ögon och en något böjd näsa. Hans ålder torde vid denna tidpunkt ha varit ungefär 30—35 år.

Vad beträffar Langfelders adress minnar jag mig, att en tant till ho-

nom ägde ett av de största kvarnföretagen i Budapest, vilket sköttes i namnet Langfelders regi.

Genom Langfelder fick jag för första gången höra talas om den svenske diplomaten Wallenberg.

Wallenberg och Langfelder för före Budapests fall de sovjetryska trupperna till mötes. När de fått kontakt med dessa fördes de till en sovjetrisk stab i en by, där de behandlades vänligt. Men när de ville fara tillbaka till Budapest kvarhölls de mot sina protester och behandlades som fångar. Senare fördes de till Moskva.

Langfelder befann sig ännu i november 1945 i cell 105 och insattes någon gång i början av december i en annan cell.

Den 8 januari 1946 överfördes jag från cell 105 i Lefortovskaja-fängelset till en cell i översta våningen i Ljubljanskaja-fängelset. I denna cell placerades jag tillsammans med den tyske generalen Weidling och den tyske majoren Kuhn. I granncellen befann sig den tyske amiralen Voss. Den 1 juli 1946 flyttades jag till en ny cell i Ljubljanskaja-fängelset, cell 123. Denna cell delade jag med en österrikare vid namn Scheuer. Senare kom också amiral Voss in i denna cell.

Den 28 februari 1947 överfördes jag på nytt till Lefortovskaja-fängelset, denna gång till en cell i fjärde våningen.

I denna cell insattes samtidigt den ungerske översten Hatz. Några månader senare, i juni, kom den tyske generalmajoren i Waffen-SS Mohnke in i cellen.

Fram emot klockan 11 på kvällen den 27 eller 28 juli 1947 hämtades jag till förhör. Förhørsledaren var en överste. I förhöret deltog dessutom en underavdelningschef med majors rang. Båda var från inrikesministeriet. Man frågade mig med vilka fångar jag hade delat cell under min fångenskap. Då jag nämnde namnet Langfelder, frågade förhørsledaren vad denne hade berättat för mig. Jag återgav då i huvudsak vad Langfelder hade berättat för mig om Wallenberg och deras gemensamma upplevelser. Förhørsledaren fordrade därefter att få veta för vilka personer jag i min tur hade berättat om Langfelder och Wallenberg. Jag nämnde därvid följande personer: Scheuer, Weidling, Kuhn, Voss, Hatz och Mohnke.

Efter förhöret fördes jag in i en separat cell. Som straff för att jag hade berättat för mina cellkamrater om Langfelder och Wallenberg måste jag tillbringa tiden fram till den 23 februari 1948 i olika ensamceller i Lefortovskaja-fängelset.

Denna dag sammanfördes jag med polisattachén vid tyska besikningen i Bukarest, tyske medborgaren Gustav Richter, vilken tidigare suttit tillsammans med Wallenberg i en cell i Ljubljanskaja-fängelset, och vilken också, liksom jag, förhörts om denne. Richter och jag in-

sattes i en cell på kvinnoavdelningen i Lefortovskaja-fängelset i andra våningen, i vilken samtidigt också amiral Tillessen infördes. Den 1 april 1950 överflyttades jag till Butyrskaja-fängelset; där jag blev kvar till den 29 augusti 1951. Därefter överfördes jag än en gång till Ljubljanskaja-fängelset. Den 2 oktober 1951 dömdes jag utan domstolsförfarande till 25 års fängelse. Sedan jag ånyo suttit i en ensamcell i botenvåningen invid köket, överfördes jag till Vladimir-fängelset, dit jag anlände den 23 oktober 1951. I Vladimir-fängelset kom jag i Corpus III, cell 6, där jag stannade till den 7 december 1951. På grund av sjukdom placerades jag sedan i Corpus II, sjukhusavdelningen i Vladimir-fängelset, cell 10. I denna cell satt jag ensam till den 19 mars 1952, vid vilken tidpunkt Gustav Richter på nytt sammanfördes med mig. Fram till den 11 september 1955 satt vi båda därefter i en rad av celler i Corpus II, tills vi i slutet av september överfördes till Corpus III, där vi förblev tills vi frigavs.

Piding bei Reichenhall den 31 januari 1956.

(u) Kitschmann

9

Undertecknad, Dr. Anton Mohrmann, f. d. legationsråd av 1. klassen vid tyska beskickningen i Sofia, f. n. boende Bad Godesberg, Wurzerstrasse 17, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Den 18 september 1944 blev jag tillsammans med övrig personal vid tyska beskickningen liksom också medlemmarna av den italienska beskickningen i Sofia tillfångatagen av sovjetiska trupper i Bulgarien. Tillsammans med elva personer från denna grupp fördes jag till Moskva, dit jag anlände den 22 september. Jag insattes omedelbart i Lefortovskaja-fängelset, tredje våningen, cell 153. I samma cell infördes pressattachén vid tyska beskickningen i Sofia, Pörzgen, och senare också kanslisten vid ungerska beskickningen i Sofia, Galfy. När jag i mars 1947 flyttades från denna cell till cell 154, fjärde våningen, hade både Galfy och Pörzgen redan lämnat cellen.

Till höger om cellen — om man stod inne i den med ansiktet mot dörren till korridoren — fanns det en trappa; till vänster om cellen låg en cell, i vilken befann sig den italienske chargé d'affaires från Sofia, Simen, pressattachén från italienska beskickningen i Sofia, de Mohr, och senare generalsekreteraren vid tyska vetenskapliga institutet i Bu-

karest, Supprian. Med dessa stod vi genom knackningar i direkt förbindelse. Genom dessa hörde vi talas om närvaron av den svenske diplomaten Raoul Wallenberg och herr Roedel från tyska beskickningen i Bukarest, vilka båda placerats i en cell i våningen ovanför oss. Efter vad jag kan erinra mig hade jag intrycket att de båda tidigare under en kort tid varit placerade i vår våning. Fr. o. m. december 1946 hade jag, efter vad jag kommer ihåg, icke mer någon förbindelse med dem. Köln den 28 januari 1956.

(u) Anton Mohrmann

10

Översättning.

Undertecknad, Wilhelm Mohnke, boende Hamburg 26, Sievekingsallee 19, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var vid tiden för mitt tillfångatagande i Berlin den 4 maj 1945 generalmajor, kommandant för regeringskvarteret i Berlin, och fördes med flyg till Moskva, där jag tillbringade tiden 9 maj 1945—15 maj 1947 i Butyrskaja-fängelset och tiden 15 maj 1947—30 mars 1950 i Lefortovskaja-fängelset. Under tiden 30 mars 1950—17 juli 1952 var jag åter i Butyrskaja-fängelset. Därefter överfördes jag till Vladimir-fängelset, 180 km sydväst om Moskva.

När jag den 15 maj 1947 infördes i Lefortovskaja-fängelset, inspärades jag i cell 203, vilken ligger i fjärde våningen. I denna cell satt redan den tyske översten Kitschmann och den ungerske översten Hatz. Dessa hade i januari eller februari 1947 kommit in i denna cell.

De, med vilka jag vid skilda tidpunkter delat cell 203 var:

Överste Kitschmann, tidigare tysk militärattaché i Finland, 15 maj—juli 1947;

Överste Hatz, ungersk militärattaché i Turkiet och Bulgarien, 15 maj—juni 1947;

Överste Max Braun, biträde till tyske militärattachén i Rumänien, början av augusti—december 1947, samt

General Erik Hansen, tysk general i Rumänien, början av september 1947—sommaren 1948.

Under min fångenskap i Sovjetryssland hörde jag ofta talas om en tillfångatagen svensk diplomat, vilken varit verksam i Budapest. De sovjetiska myndigheterna lär ha anklagat honom för spioneri för tysk räkning. Hans namn var Wallenberg, men jag minns inte längre vid vilket tillfälle och av vem jag hörde berättas om honom.

p.t. Hintersee bei Berchtesgaden den 1 februari 1956.

(u) W. Mohnke

Undertecknad, Bernhard Rensinghoff, boende Gescher, Fabrikstr. 45, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda utfäntanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget ekonomisk rådgivare vid tyska beskickningen i Bukarest, där jag den 2 september 1944 blev tillfångatagen av sovjetryska trupper och med flyg fördd till Moskva. Dit anlände jag den 19 september 1944 och insattes i Lefortovskaja-fängelset, cell 150 i tredje våningen, i vilken redan befann sig tyske medborgaren Josias von Rantzau. Den 18 april 1945 kom herr E. L. Wallenstein från tyska beskickningen i Bukarest in i vår cell, sedan han tillbragt en kortare tid i granncellen 151 tillsammans med generalsekreteraren vid tyska vetenskapliga institutet i Bukarest, Karl Supprian, vilken vid samma tidpunkt överflyttades till cell 152. I cell 150 måste jag förbli till den 21 mars 1948, då jag överfördes till cell 141 i samma våning. I cell 150 hade Wallenstein sin säng in till väggen mot cell 151, von Rantzau säng stod vid ytterväggen mot gården och min säng stod vid väggen mot cell 149. Genom knackningar enligt det s. k. idiotsystemet, A = 1, B = 2 o. s. v., erhöjll mina cellkamrater och jag kännedom om vilka våra cellgrannar var.

Under den tid Wallenstein och Supprian ännu befann sig i cell 151 stod vi i knackningsförbindelse med dem. Sedan de båda flyttats bort kom i deras ställe en finne, en jugoslav och förmodligen även en ryss. Dessa kunde visserligen göra sig något förstådda på tyska men kunde inte upprätthålla knackningsförbindelser på detta språk, vilket troligen kan förklaras därigenom att det tyska alfabetet beredde dem svårigheter. Jag träffade dessa tre i badrummet och erfor därvid bl. a. att jugoslaven hette Fuchs. Först när en tysk löjtnant vid namn Gentsch (Gensch) flyttades dit in, fick vi åter kontakt med cell 151. I en cell i fjärde våningen, rakt ovanför oss, befann sig tyska medborgarna löjtnant Styhler, överstelöjtnanten Rösstel samt kanslisten vid tyska beskickningen i Bukarest Bergemann. Bredvid dessa, d. v. s. ovanför cell 151, befann sig Willy Roedel, legationsråd vid tyska beskickningen i Bukarest, och den svenske diplomaten Wallenberg. Förbindelsen mellan mig och de båda i cellen ovanför blev mycket livlig. Dagligen utbyttes meddelanden mellan cellerna. Såväl Roedel som Wallenberg var ivriga »knackare». Wallenberg berättade för mig på detta sätt om sin verksamhet i Budapest och om sitt tillfångatagande. Som sin adress uppgav herr Wallenberg Stockholm. Vår cellkamrat Josias von Rantzau

berättade för oss om familjen Wallenberg, som han kände till sedan den tid han varit verksam i Stockholm.

Under den första tiden användes våra knackningsförbindelser till stor del för att avfatta en skrivelse på franska. I denna skrivelse åberopade sig Wallenberg på sin diplomatiska status och hemställde om att bli förhörd. Skrivelsen hade Wallenberg sommaren 1946 riktat till Stalin med begäran om att bli satt i tillfälle upptaga förbindelse med svenska beskickningen i Moskva. Beträffande det franska ordvalet rådfrågas des bl. a. von Rantzau.

Wallenberg erhöjll efter någon tid ett meddelande, i vilket avsändandet av hans ansökan bekräftades.

Kort före Wallenbergs och Roedels förflyttning hämtades Wallenberg till förhör. Efter förhöret knackade Wallenberg själv ner ett meddelande av ungefär följande innehåll: Kommissarien hade meddelat honom, att hans fall vore helt klart, och att han vore »ett politiskt fall». Om han ansåge sig oskyldig, vore det hans sak att bevisa detta. Det bästa beviset för att Wallenberg vore skyldig låge i det faktum, att svenska beskickningen i Moskva och svenska regeringen icke hade gjort någonting åt hans sak.

Wallenberg hade begärt av kommissarien som ledde förhöret att få komma i direkt kontakt med svenska beskickningen i Moskva eller med Röda korset eller att i varje fall skriftligen få taga kontakt med dem. Denna begäran hade kommissarien avvisat under hänvisning till »att ingen människa tar notis om er». »Om svenska regeringen eller dess beskickning hade haft något som helst intresse för er, så hade de redan för länge sedan satt sig i förbindelse med er.»

Vid ett annat tillfälle meddelade Wallenberg, att han hade frågat en s. k. »förhörsofficer» (Vernehmungsoffizier), om han skulle dömas eller inte. Till svar hade meddelats Wallenberg: »Ni kommer av politiska skäl aldrig att dömas.»

Med undantag för det formella förhör, som hållits med Wallenberg i samband med hans införande i ett ryskt fängelse, var detta det första verkliga förhör som han underkastades.

Utom detta meddelande kom senare endast ytterligare ett helt kort meddelande: »Vi förs bort» samt några knytnävslag mot väggen, troligen i samband med att de avhjämtades. Detta skedde under loppet av år 1946, såvitt jag kan erinra mig på hösten detta år.

I cell 203 infördes efter Wallenberg och Roedel de tyska medborgarna general Mohnke och överstelöjtnant Max Braun. Gescher den 13 februari 1956.

(u) B. Rensinghoff

Undertecknad, Erhard Hille, boende Frankfurt a/Main-Zeilsheim, Pfaffenwiese 52, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta den samma.

Jag blev tillfångatagen i Kurland den 12 januari 1945, vid vilken tidpunkt jag var korpral i tyska Wehrmacht, och fördes via olika sovjetiska instanser till Moskva, där jag den 6 mars 1945 först insattes i Ljubljanskaja-fängelset och påföljande natt i Lefortovskaja-fängelset, cell 105. Den 22 mars 1945 infördes den ungerske medborgaren Wilmos Langfelder från Budapest i cellen. Langfelder hade rödblont hår, runt ansikte och var c:a 170 cm lång. Han var född år 1912 eller 1913 och var av judisk börd.

Langfelder var diplomingenjör. Hans familj ägde en maskinfabrik i Budapest, vilken under kriget övertogs av Göring-koncernen (Reichswerke Hermann Göring). Huvuddelägare var farmodern (Grossmutter), som vid denna tid ännu levde. Langfelder arbetade likväl inte i familjeföretaget utan var verksam som konsulterande ingenjör och som konstruktör, tills nazisterna övertog makten. I september—oktober 1944 började Langfelder arbeta som den svenska legationsssekreteraren Wallenbergs chaufför i Budapest. Om sina upplevelser berättade han följande:

Efter det att Budapest omringats av de sovjetiska trupperna, försökte Wallenberg åtföljd av Langfelder att i början av januari 1945 komma i kontakt med det ryska överkommandot för att försöka utverka, att beskickningskvartret inte skulle beskjutas längre, då skottsäkra skyddsrum helt saknades. De staber, med vilka Wallenberg kom i förbindelse, förklarade sig inte vara i stånd att ge en sådan order och rådde honom att vända sig direkt till marskalk Malinovsky. Wallenberg och Langfelder blev därefter emellertid häktade av en NKVD-målar. Detta skedde tre eller fyra dagar efter det att Wallenberg hade anmält sig hos den första sovjetiska staben.

Senare fördes Wallenberg och Langfelder per järnväg över Rumänien till Moskva, där de — såvitt jag kan erinra mig — den 6 februari 1945 infördes i Ljubljanskaja-fängelset. Där blev de skilda från varandra. Langfelder hade därefter inte sett Wallenberg.

Langfelder fördes in i en cell, i vilken han fram till den 18 mars 1945 satt tillsammans med legationsrådet av 1. klassen Roedel från tyska beskickningen i Bukarest och en tjeck. Under vistelsen i Ljubljanskaja-fängelset förhöordes Langfelder två gånger rörande omständigheterna i samband med tillfångatagandet.

Den 18 mars 1945 överfördes Langfelder till Lefortovskaja-fängelset, där han de tre första dagarna satt ensam. Därefter kom han till cell 105, i vilken jag befann mig sedan den 6 mars 1945.

Langfelder och jag satt tillsammans fram till den 6 april 1945, då jag överfördes till Butyrskaja-fängelset, cell nr 287. Jag har sedan dess inte återsett Langfelder. Under loppet av de följande åren sammanträffade jag dock med andra fångar, vilka hade varit Langfelders cellkamrater.

Under de följande månaderna satt jag i olika celler. Bland mina cellkamrater från denna tid befann sig bl. a. en Jan Loyda, tolk vid ett lyssnarkompani (Horcherkompagnie) och i det civila svarvare till yrket. Loyda var född tjeckoslovakisk medborgare år 1912 i närheten av staden Trautenau, men blev i tjugooårsåldern tysk medborgare därigenom att hans föräldrar flyttade till Tyskland (Mittweida i Sachsen). Eftersom Loyda talade flytande tyska och angav Mittweida som sin hemort, gick det vid detta tillfälle icke upp för mig att Loyda kunde vara identisk med den »tjeck», om vilken Langfelder hade talat och vilken suttit tillsammans med honom och Roedel under tiden 6 februari—18 mars 1945 i Ljubljanskaja-fängelset. Detta stod nämligen klart för mig först när jag på nytt sammanträffade med Loyda i Krasnogorsk, läger 27/II, dit jag överfördes i oktober 1945.

Under ett samtal med Loyda i november 1946 frågade jag honom om han suttit tillsammans med Langfelder i Ljubljanskaja-fängelset. Loyda svarade »ja» och sade, att han var »tjecken». Efteråt berättade Loyda följande för mig: Efter det att Langfelder den 18 mars 1945 fördes bort från cellen kom Wallenberg dit i hans ställe.

Wallenberg var en mycket god kamrat och bad den sovjetiske dagoficeren att lämna hans cigaretter till Langfelder. Under den tid Wallenberg satt tillsammans med Loyda, fördes han flera gånger till förhör. Wallenberg hade sagt, att ryssarna inte hade någon orsak att överhuvud hålla honom fången. Han hade arbetat för ryssarna i Budapest. Detta ville ryssarna dock icke tro. Förhørsledarna sade, att Wallenberg vore en rik svensk kapitalist, och vad skulle en sådan väl göra för ryssarna. I mitten av maj 1945 blev alla tre bortförda från Ljubljanskaja-fängelset i en fångvagn. Genom en springa i vagnen hade Loyda sett, hur Wallenberg och Roedel blev avlastade vid Lefortovskaja-fängelset. Loyda fördes därefter själv till Butyrskaja-fängelset.

Den 18 augusti 1945, en kort tid efter det jag suttit tillsammans med Loyda i Butyrskaja-fängelset, sammanfördes jag med svenske medborgaren Sandeberg. Jag frågade Edward af Sandeberg, om han kände

Wallenberg, och fick till svar, att namnet Wallenberg vore mycket välkänt i Sverige, men att han, Sandeberg, inte kunde säga, om en medlem av familjen Wallenberg hade varit i diplomatisk tjänst och i Budapest. Även med Sandeberg sammanträffade jag på nytt i Krasnogorsk.

I läger 27/II Krasnogorsk satt jag till den 1 februari 1948, då jag överfördes till Lefortovskaja-fängelset. Där fick jag finnen Ero Pelkonen till cellkamrat, och under mer än två år delade jag cell med honom. I Lefortovskaja-fängelset satt vi i cellerna 92, 87 och 57. Den 31 mars 1950 överflyttades vi till Butyrskaja-fängelset, cell 287, där vi förblev till den 24 april 1951. Pelkonen, vars ena ansiktshalva var sönderskjuten, var bondson från Karelen. Han var född år 1922. Pelkonen talade inte ett ord tyska och endast helt litet ryska.

Pelkonen berättade för mig, att han under tiden 20 april 1945—6 maj 1945 suttit i Lefortovskaja-fängelset, cell 105, tillsammans med Langfelder och den tyske konteramiralen Krafft, befälhavare för flottbasen i Gdynia.

Därefter hade han överförts till ett litet fängelse, ett f. d. kloster, utanför Moskva. År 1946 inlades han på Butyrskaja-fängelsets sjukhus, där han stannade till april 1946. Sedan fördes han återigen till cell 105 i Lefortovskaja-fängelset. Krafft satt alljämt i cellen, men Langfelder hade förts ut ur cellen i december 1945. Utom Krafft befann sig vid denna tidpunkt även den tyske generallöjtnanten Stahel i cellen. Stahel var från 1920 till 1923 verksam i Finland som tysk instruktör för finska armén resp. finska hemvärdet. Han kunde finska, och genom honom erhöll Pelkonen huvuddelen av sina uppgifter beträffande Wallenberg och Langfelder.

Den 27 juli 1947 hämtades först Krafft och en kvart senare också Pelkonen till förhör. Pelkonen förhördes av två höga NKVD-funktionärer. De hade frågat honom vad Langfelder hade berättat för honom om den svenske legationsskreteraren, och om Pelkonen kände till dennes namn. Pelkonen hade svarat, att han inte kände till den svenske legationsskreterarens namn. Efter förhöret hade Pelkonen kommit till en ensamcell i Lefortovskaja-fängelsets bottenvåning, hade från en fönsteravsat slängt sig mot stengolvets och ådragit sig ett skallbrott; han hade kommit till sjukhuset i Butyrskaja-fängelset, och därifrån till cell 92 i Lefortovskaja-fängelset, där jag sammanfördes med honom 1 februari 1948.

När Pelkonen och jag den 31 mars 1950 fördes till Butyrskaja-fängelset, kom vi in i cell nr 287. Dit infördes i mitten av mars 1951 den österrikiske medborgaren Ernst Huber.

Huber är född i Wien år 1908 och son till den avlidne generalmajoren Huber. Sedan han under flera år arbetat i Rumänien, återvände Huber

år 1936 till Wien, där han tillsammans med en kompanjon upprättade en konststensfabrik. Efter år 1938 kom Huber i kontakt med tyska Abwehr, på vars uppdrag han transporterade sändaranläggningar. Under kriget var Huber i tjänst hos tyska Abwehr i Rumänien. Vid sammanbrottet i Rumänien hamnade Huber i fångenskap och fördes i februari eller mars 1945 med flyg till Moskva. I januari 1946 blev han dömd till 10 års fängelse och i mars 1946 skickad till Sibirien.

Den 2 maj 1947 återfördes Huber till Moskva, där han insattes i Ljubljanskaja-fängelset. Huber förhördes där närmast beträffande en bankir från Bukarest, vilken var av judisk börd och hade varit i tjänst hos tyska Abwehr. Huber hade den 7 eller 8 april 1945 tillsammans med en tysk löjtnant Hengstenberg insatts i cell nr 105 i Lefortovskaja-fängelset, där Langfelder befann sig.

Langfelder hade talat med Huber om sina och Wallenbergs upplevelser på samma sätt som han hade berättat dem för oss.

Huber hade förhörts av höga NKVD-funktionärer i inrikesministeriet den 27 juli 1947, samma dag som Pelkonen. Därvid tjänstgjorde en överste i uniform som tolk, under det att den egentlige förhørsledaren var civil. Enligt de uppgifter Huber gav mig, antar jag, att det ifråga om den civile kan ha rört sig om general Karbulov, vilken var mig bekant från Krasnogorsk. Karbulov var förmodligen NKVD:s ombud hos chefen för krigsfångeväsendet, general Petrov. Karbulov var mycket lång, då — år 1947 — närmare 60 år gammal, hade mörkt vågigt hår och ovalt ansikte. Förhørsledaren frågade Huber, med vilka han varit tillsammans i Ljubljanskaja-fängelset år 1945. Huber räknade upp några namn, men det rörde sig inte om dem. Därpå sade förhørsledaren, att han väl varit tillsammans med Langfelder. Huber svarade därpå: Ja, men i Lefortovskaja-fängelset. Förhørsledaren ville då nog ha reda på vem Langfelder var, vad han hade berättat och vem den svenske diplomaten var. När Huber inte kunde nämna detta — Wallenbergs namn — emedan han glömt det, sade förhørsledaren: »Det är mycket illa, ty ni vet säkert detta namn.»

Den 24 april 1951 blev jag dömd till 25 års fängelse och överförd till Vladimir-fängelset, där jag kom i en ensamcell, cell nr 54.

Den 20 mars 1952 överflyttades jag till cell nr 13, där Pelkonen befann sig.

Den 15 april 1952 överfördes Pelkonen och jag till cell nr 50, där den schweiziske medborgaren Hans Hofstetter redan befann sig.

Hofstetter, som är född i Luzern år 1924, blev tagen tillfångas i Bukarest i mars 1945 och förd till Moskva med flyg. I januari 1948, när Hofstetter befann sig i Lefortovskaja-fängelset, fördes Loyda in i Hofstetterers cell. De båda delade sedan cell till år 1952.

Loyda hade inte talat om för Hofstetter att han redan under åren 1943—1945 befann sig i sovjettrysk fångenskap och hade följaktligen inte heller sagt något om Wallenberg och Langfelder. Hofstetter hörde därför talas om Wallenberg och Langfelder först när jag den 15 april 1952 sammanfördes med honom.

Den 17 juni 1953 sammanfördes jag med 23 andra tyska fångar och sändes till Tyskland via genomgångslägrat Tapiau.
Frankfurt a/Main-Zeilsheim den 8 februari 1956.

(u) Erhard Hille

13

Översättning.
Undertecknad, Ernst Huber, f. n. boende Klimschgasse 13, Wien III, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget telegrafist vid tyska Abwehr i Rumänien med korprals grad.

Jag blev tillfångatagen den 25 augusti 1944 av rumänska trupperna i Rumänien. Sedan jag varit inspärriad dels i Craiova, dels i Bukarest, överfördes jag omkring den 24 mars 1945 med flyg till Moskva, där jag insattes i Ljubljanskaja-fängelset. I detta fängelse vistades jag cirka fyra dagar och överflyttades därpå till Lefortovskaja-fängelset. Under den första tiden i Lefortovskaja-fängelset var jag inspärriad tillsammans med två ryska emigranter. I mitten av april 1945 kom jag till en ny cell. I denna cell befann sig redan ingenjör Langfelder från Budapest. Langfelder var omkring 170 cm lång, hade ett smalt ansikte, rödblont hår, blågrå ögon och en böjd näsa. Vid denna tid bar han ett pipskägg (Kristus-skägg). Det visade sig, att Langfelder och jag hade gemensamma bekanta. En tant (på moderns eller faderns sida) till Langfelder var gift med en medlem av en judisk familj vid namn Eschenasy; denna person kände jag väl från Craiova.

Langfelder berättade följande för mig om orsaken till sin häktning. Den svenska beskickningen i Budapest hade företrätt de sovjetryska intressena i Ungern. Därutöver hade från beskickningens sida initiativ tagits till en stort upplagd aktion för att rädda judarna ur det judiska ghetton i Budapest från pilkorsorganisationens förföljelser genom att svenska skyddspass utfärdades. Ledare för denna aktion var legationssekreterare Raoul Wallenberg. Langfelder, som själv var av judisk börd, räddades från förföljelserna genom att han anställdes som Wallenbergs chaufför.

Efter det att de sovjetryska trupperna besatt Budapest önskade Wallenberg komma i kontakt med den sovjetryska överkommendanten för att utverka skydd för judarna. Wallenberg och Langfelder för iväg en samman i en bil. Skottlossning pågick ännu för fullt på gatorna, så de kunde endast långsamt komma framåt och de måste här och där gömma sig i olika hus. Senare blev de hejdade av några sovjetryska soldater, vilka tvingade dem stiga ur bilen. Till och med bildäcken skars sönder. Wallenberg legitimerade sig och fordrade att bli förd till överkommendanten. De blev i stället överlämnade till NKVD och satt inspärriade en kortare tid i ett provisoriskt NKVD-fängelse i Budapest. De föredes därefter under bevakning av en rysk officer och fyra soldater per järnväg genom Rumänien till Moskva. Bl. a. fick de under ett uppehåll på stationen i Jasi tillåtelse att stiga av tåget en stund och besöka restaurant Luther. I Budapest såväl som i Moskva förklarade man för dem, att de inte skulle betrakta sig som fångar utan de var blott tagna i skyddshäkte. I Moskva hade man bl. a. visat dem den underjordiska järnvägen, och de hade gått till fots till Ljubljanskaja-fängelset. Där hade man skilt Wallenberg och Langfelder från varandra. Sedan dess hade Langfelder inte sett Wallenberg.

Langfelder fördes in i en cell, där redan en tysk legationssekreterare Roedel från Bukarest befann sig.

Man anklagade Langfelder för spionage för amerikansk — eller möjligen engelsk — räknning. I dessa anklagelser innefattades också Wallenberg. Någon tid senare överfördes Langfelder till Lefortovskaja-fängelset, där han till en början var inspärriad tillsammans med en tysk journalist vid namn Erhard Hille. Efter någon tid fördes denne Hille bort och jag kom i hans ställe. Detta var omkring den 15 april 1945.

Under tre eller fyra dagar var Langfelder och jag ensamma. Därefter kom en tysk löjtnant Hengstenberg, vars fader, såvitt jag kan erinra mig, hade varit tysk konsul i Moskva. På natten mellan den 30 april och den 1 maj överfördes Hengstenberg och jag från Lefortovskaja-fängelset till Butyrskaja-fängelset; där skildes vi från varandra i början av augusti. I Butyrskaja-fängelset blev jag den 12 januari 1946 dömd till 10 års tukthus och kort därpå överförd till Ivdel-distriktet.

Här sammanträffade jag med bl. a. kapten Dr. Wolfgang Richter.

Den 27 april 1947 återfördes Richter och jag med tåg under eskort till Moskva, dit vi anlände den 2 maj 1947. Vi insattes i Ljubljanskaja-fängelset och blev där skilda från varandra. Jag satt i en cell tillsammans med tre ryska generaler: artillerigeneralen Goluschevitsch, flyggeneralen Diplinsky och general Samochin (kärkommendant).

I Ljubljanskaja-fängelset blev jag återigen förhörd. En kväll klockan 6 i slutet av juli 1947 hämtades jag på nytt till förhör. Jag fördes emel-

lertid inte till den vanliga förhörslokalen utan till ett rum i tredje våningen. Förhørsledaren var en ung, blond jätte, som var civillädd. Tolken hade majors rang. Förhørsledaren frågade mig först tillsammans med vilka personer jag hade suttit i Ljubljanskaja-fängelset. Efter det att jag nämnt dessa tillfrågades jag tillsammans med vilka personer jag suttit i Lefortovskaja-fängelset. Jag nämnde några namn, varpå förhørsledaren irriterat frågade, om jag icke hade träffat ytterligare någon. Jag nämnde då Langfelders namn. Förhørsledaren övergick då genast till att fråga, vad jag visste om Langfelder. Jag svarade bl. a., att Langfelder varit chaufför hos en svensk legationssekreterare i Budapest. Fortsättningen av förhöret gällde Wallenberg och vad Langfelder hade berättat för mig om honom.

Efter förhöret inspärrades jag i en cell av det slag som fångar insattes i efter ett förhör i väntan på vidare åtgärder. Senare fördes jag till en ensamcell i Ljubljanskaja-fängelsets tredje våning. I dylika ensamceller satt jag till den 27 april 1948, då jag fick sällskap av en österrikare vid namn Schlüter. Den 7 juli 1948 överfördes Schlüter och jag till Lefortovskaja-fängelset, där vi satt inspärrade tillsammans till slutet av mars 1950. Därefter kom vi till Butyrskaja-fängelset. Här blev jag i slutet av mars 1951 skild från Schlüter.

I slutet av mars 1951 — d. v. s. efter ungefär ett år — infördes jag i en ny cell i Butyrskaja-fängelset. I denna cell befann sig Erhard Hille, vilken, som jag redan nämnt, hade suttit tillsammans med Langfelder i Lefortovskaja-fängelset, samt en finne vid namn Pelkonen eller Pelkosen.

Pelkonen, med vilken jag talade ryska, eftersom han endast kunde något litet tyska, berättade för mig, att även han suttit inspärrad med Langfelder i Lefortovskaja-fängelset under år 1945. Han hade också blivit förhörd angående Langfelder och Wallenberg i början av augusti 1947, då han delade cell med de tyska medborgarna generallöjtnant Stahel och amiral Krafft i Lefortovskaja-fängelset. Efter förhöret placerades han i en isoleringscell.

Hille, som efter sin vistelse i Lefortovskaja-fängelset kom till speciallägret i Krasnogorsk, återfördes i början av augusti 1947 till Lefortovskaja-fängelset.

Den 20 april 1951 flyttades Pelkonen och Hille ut ur cellen.

Den 23 maj 1951 fördes jag till en MGB-officer, som meddelade mig, att mitt straff höjts till 25 år på administrativ väg (genom O. S. O.). Sedan jag fått denna dom fördes jag till en större gemensamhetscell, vilken var inredd för 14 personer och i vilken ett antal ryssar uppehöll sig. Efter en stund hämtades jag dock av en av vice fängelsedirektörerna, en major eller överstelöjtnant, och insattes i min gamla ensamcell.

I denna cell vistades jag till den 27 maj 1951. Sedan överfördes jag till Vladimir-fängelset.

Från den 27 maj 1951 till den 26 oktober 1952 satt jag alldeles ensam i isoleringscell nr 11, Corpus 2, i Vladimir-fängelset. Därefter infördes en mexikansk medborgare vid namn Evelio Vadillo Martinez i cellen, och med honom delade jag cell till den 17 februari 1954. Sedan jag tillbragt någon tid i ensamcellen nr 54 i Corpus 3, placerades jag den 1 april 1954 i en större cell, nr 17 i Corpus 3 i Vladimir-fängelset. I denna cell satt bl. a. tyske generalöversten Schmidt, tyske generallöjtnanten Stahel och österrikaren Viktor Hahn. När Stahel nämnde, att han suttit tillsammans med Pelkonen, talade vi om Langfelder, och jag berättade för mina cellkamrater bl. a. vad jag kände till om den svenske diplomaten Wallenberg och om Langfelder.

Den 1 juni 1954 överfördes jag på grund av en magsjukdom till sjukcellen nr 6 i samma korridor. Där träffade jag bl. a. en major Gamillschegg och en japansk konsul Nakamura. Den 14 maj 1955 flyttades jag tillsammans med 6 andra fångar på grund av reparationer in i cell nr 26, i vilken cell jag uppehöll mig till den 26 september 1955. Vid denna tidpunkt fördes alla tyska medborgare på grund av amnestin till översta våningen i Corpus 3. Där sammanträffade jag med bl. a. förutvarande tyske militärattachén i Finland överste Kitschmann, vilken år 1945 i Lefortovskaja-fängelset hade suttit tillsammans med Langfelder, och senare med en polisattaché Richter från tyska beskickningen i Bukarest, vilken jag kände sedan kriget. Richter hade suttit tillsammans med Wallenberg. Kitschmann och Richter berättade också, att de år 1947 hade blivit förhörda angående sin kännedom om Wallenberg och Langfelder, och att de båda därefter isolerats.

Wien den 12 mars 1956.

(u) Ernst Huber

14

Översättning.

Undertecknad, Franz-Eccard von Bentivegni, boende Trier, Zurmaierstrasse 8, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

I samband med den tyska kapitulationen blev jag den 9 maj 1945 tagen tillfånga av sovjetryska myndigheter i trakten av Tuckum (Kurland), sydväst om Riga, vid vilken tidpunkt jag var general och divisionschef i tyska Wehrmacht. Jag blev först förd till ett läger och därifrån avhämtad av en NKVD-man, som förde mig till den ryska frontstabens. Där förklarade man för mig, »att chefen önskade tala med mig». Så skedde emellertid inte utan jag fördes med flyg till Moskva, dit jag

anlände den 17 maj 1945. I Moskva placerades jag först under två dagar i Ljubljanskaja-fängelset. Samtidigt med mig kom även den tyske överstelöjtnanten Liesong (boende i Wiesbaden) till samma fängelse, där vi delade cell. Sedan jag förhört av förutvarande sovjetryske ministern Abakumov, överflyttades jag omkring den 20 maj 1945 till en cell i tredje våningen i Lefortovskaja-fängelset, där jag fick stanna till början av januari 1946. Mina cellkamrater där var bl. a. min f. d. kalfaktor, tyske medborgaren Erich Müller, senare den tyske generalen Zierogel och den estnische generalen Hermann von Salza, vilken avled i rysk fångenskap.

I Lefortovskaja-fängelset hade jag endast en helt kort tid knakningsförbindelse med en cellgranne, nämligen den tyske SS-mannen Wünsche.

I början av januari 1946 överfördes jag åter till Ljubljanskaja-fängelset. Där vistades jag till början av år 1949 och hade under denna tid som cellkamrater bl. a. den tyske generalen von Österreich och den tyske »Sonderführer» Eugen Schäfer. Därefter insattes jag på nytt ungefär 6 veckor i Lefortovskaja-fängelset. Ljubljanskaja-fängelset blev sedan min vistelseort till september 1951, varefter jag kom till Butyrskaja-fängelset. Där blev jag den 9 februari 1952 dömd till 25 års straffläger för spioneri och krigsförberedelser inom Abwehr samt för utlämnande av ryska agenter till tyska hemliga polisen. Den 30 juni 1952 fördes jag med tåg till fängelset i Vladimir. Den 4 oktober 1955 kom jag tillsammans med andra tyska och japanska generaler till lägret Vojkovo vid Ivanovo. Därifrån fick jag i början av oktober 1955 anträda återfärden till Tyskland och anlände den 10 oktober 1955 till Friedland.

Under tiden juli 1947—juli 1948 delade jag i Ljubljanskaja-fängelset cell med den ungerske översten Otto (?) Hatz, vilken tidigare varit ungersk militärattaché i Sofia. Under en kortare tid var han också i denna egenskap i Ankara. Genom honom hörde jag för första gången talas om en svensk diplomat, vars namn jag inte längre kan erinra mig, och vilken också lär ha befunnit sig i ryskt förvar. Jag erinrar mig däremot ännu rätt klart, att denne svenske diplomat lär ha varit verksam i Budapest, där han i första hand bistod judarna. I Budapest lär han ha fallit i ryska händer. Även en annan cellkamrat till mig — efter vad jag kan minnas var det den tyske brigadchefen Panzinger, vilken tidigare varit bosatt i München — har på liknande sätt för mig skildrat den svenske diplomatens öde.

Även när jag för andra gången vistades i Lefortovskaja-fängelset hörde jag talas därom, nämligen genom den tyske medborgaren, f. d. chefen för tyska passavdelningen i Bukarest, Bergemann, med vilken jag delade cell under en vecka i ovannämnda fängelse.

I Butyrskaja-fängelset delade jag även vid ett tillfälle år 1952 cell med den ungerske översten Hatz, vilken under tiden blivit dömd till 15 års fängelse, och vilken också berättade för mig om den svenske diplomatens öde.

I Vladimir sammanträffade jag med bl. a. de tyska medborgarna, ekonomiske rådgivaren Rensinghoff, major Hans-Helmut von Hinckeldey och en man vid namn Josef Böhm (boende i en liten ort i närheten av Neuwied), vilka också berättade för mig om den svenske diplomaten, som vid tiden för sin vistelse i Lefortovskaja-fängelset lär ha varit en ivrig »knackare». Dessa uppgifter rörde i varje fall den tid under vilken vederbörande uppehållit sig i Lefortovskaja-fängelset.

Därefter har jag inte hört någonting ytterligare om detta fall. Trier den 14 februari 1956.

(u) Franz-Eccard v. Bentivegni

15

Översättning.

Undertecknad, Rudolf ten Hompel, f. n. boende i Wuppertal-Elberfeld, Düppelerstrasse 1, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Före Rumäniens kapitulation var jag förbindelseofficer inom södra armégruppens ekonomiavdelning med placering i Bukarest. Vid kapitulationen begav jag mig till tyska legationens byggnad för att undgå att bli tillfångatagen. Omkring den 5 september 1944 blev jag tagen tillfånga av sovjetryska myndigheter. Vid tiden för mitt tillfångatagande hade jag ställning som »Sonderführer» med kaptenens rang. Med bil blev jag tillsammans med övriga militärer och anställda vid tyska beskickningen förd först till Tecuci (Rumänien) och den 9 september 1944 med flyg sänd till Moskva. Här inspärades jag i en cell i tredje våningen i Lefortovskaja-fängelset. Det var en hörncell och i denna vistades jag till december månad 1944. Efter den 9 september 1944 hade jag som cellkamrat under cirka två veckor den tyske ministern Carl Clodius, vilken varit verksam i Bukarest. Omkring den 22 september 1944 fördes minister Clodius åter bort från cellen och jag blev ensam kvar där. Från den 2 december 1944 placerades jag i en annan cell i fjärde våningen i Lefortovskaja-fängelset, där jag fick den ungerske medborgaren överstelöjtnanten Andre Szöke, tidigare militärattaché i Sofia, till cellkamrat. Jag vet att i samma våning i fjärde cellen från hissen räknat befann sig kanslisten Kurt Muschke från tyska beskickningen i Sofia. I januari eller februari månad 1946 flyttades jag åter till en an-

nan cell i tredje våningen. Det kan ha varit den andra eller tredje cellen från hissen räknat. Där satt jag till en början ensam. Sedan infördes dit den tyske amiralen Guse, vilken senare lär ha avlidit i sovjetrisk fångenskap.

En av mina cellgrannar var den tyske ekonomiske rådgivaren Rensinghoff, med vilken jag hade knacksningsförbindelse och genom vilken jag erfor, att en svensk diplomat vid namn Wallenberg även befann sig i fängelset. Jag erfor, att han var son till en bankir, hade varit verksam i Budapest på uppdrag av Svenska röda korset och varit anknuten till svenska beskickningen i Budapest. Där skulle han också ha blivit fängslad av sovjetryska myndigheter. Detta meddelande erhöll jag under år 1945.

Vid månadsskiftet juni—juli 1947 kom jag åter till en cell i fjärde våningen. I augusti 1948 blev jag på grund av »massplundring» på sovjetiskt område dömd till 25 års fängelse och en kort tid därefter förd till Vladimir. I Vladimir hade jag från augusti 1948 som cellkamrater de tyska amiralerna Guse och von Bredow, den tyske professorn Karl Clauberg, vidare den japanske kaptenen i flottan Maeda och några sovjetiska medborgare. Sedan satt jag en tid som ende tysk i en cell med bara ryssar. År 1949 delade jag i Vladimir cell med bl. a. de tyska medborgarna herr Pörzgen och Kurt Landwehr von Pragenau. Våren 1950 befann sig också herr Rensinghoff där. Även i Vladimir talades då och då om fallet Wallenberg, vilket jag ännu helt tydligt kan erinra mig.

Jag skulle vilja tillägga, att jag under tiden från omkring slutet av mars 1949 till våren 1950 i Vladimir satt i cell nr 66, där även två finska medborgare befann sig, nämligen en kapten i finska generalstabens Puschkarjov, vilken är ryskfödd, och kapten Narbut. Den förra har varit bosatt i Helsingfors; den senare lär ha avlidit i fångenskapen. Jag tror mig nästan med bestämdhet kunna erinra mig, att även kapten Narbut berättade för mig om Wallenberg och dennes öde.

I början av oktober 1955 fick jag återvända till Västtyskland, där jag den 13 oktober 1955 anlände till Friedland.

Wuppertal-Elberfeld den 18 februari 1956.

(u) Rudolf ten Hompel

Översättning.

Undertecknad, Dr. Joachim Vorwerk, boende Hamburg 20, Loogestieg 17, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var vid slutet av kriget »Verwaltungsreferent» hos det särskilda

ombudet för ekonomiska frågor vid tyska beskickningen i Bukarest (envoyén dr. Neubacher).

Den 23 augusti 1944 blev jag tillsammans med övriga medlemmar av tyska beskickningen internerad av rumänska myndigheter i beskickningsbyggnaden och en kort tid därefter placerad i ett f. d. tyskt reservsjukhus. Omkring den 1 september 1944 övertog ryssarna kommandot över de internerade. Kort därefter blev jag tillsammans med andra beskickningsmedlemmar sänd med bil till en ort i närheten av Bacau och därifrån med flyg via Charkov till Moskva, dit vi anlände den 8 september 1944. Jag insattes där omedelbart i en cell — antagligen 141 eller 142 — i tredje våningen i Lefortovskaja-fängelset. Cellen — den tredje från byggnadens framsida — låg i den flygel, i vars bottenvåning utgången till badet befann sig, och den låg på den sida, där det endast fanns fyra celler.

I denna cell fick jag som cellkamrater de tyska medborgarna korvetkapten ingenjör Eduard Bretthauer från Essen och affärsmannen Paul Wittern från Hamburg.

Såvitt jag kan erinra mig var det på våren 1945 som jag erfor, att den tyske medborgaren Willi Roedel, legationsråd vid tyska beskickningen i Bukarest, satt i en cell i Lefortovskaja-fängelset tillsammans med en svensk vid namn Wallenberg. Wallenberg skulle ha arbetat för svenska röda korset och, efter vad jag minns, berättade man att han häktats i Berlin. Vem som berättade detta för mig kan jag inte med bestämdhet säga. Jag håller det för högst sannolikt, att jag under en promenad på gården erhöll detta meddelande från den tyske medborgaren Wallenstein, medarbetare vid tyska beskickningen i Bukarest. På promenadgården talade jag ofta med Wallenstein. Samtalen fördes genom brädväggen utan att vi kunde se varandra. Jag kan tydligt erinra mig att han vid ett sådant tillfälle berättade för mig vad han kände till om Roedel. Därför antar jag att han också meddelade mig med vem Roedel satt tillsammans, och att samtalet därvid också berörde Wallenberg. Jag minns inte i vilken cell Wallenberg satt, men däremot erinrar jag mig helt tydligt att man berättade att han befann sig i Lefortovskaja-fängelset.

Därefter har jag inte hört någonting mer om Wallenberg.

Under tiden juli—september 1948 satt jag i olika celler i Lefortovskaja-fängelset men inte tillsammans med mina tidigare nämnda cellkamrater. Den 8 september 1948 överfördes jag till Vladimir-fängelset, där jag hölls fängslad till den 12 oktober 1955. Därför blev jag frigiven och kom den 14 oktober 1955 till Västtyskland.

Hamburg den 24 februari 1956.

(u) Joachim Vorwerk

Översättning.

Undertecknad, Gotthold Starke, boende München 25, Waxensteinstrasse 9, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Vid krigsslutet tjänstgjorde jag i utrikesministeriet i Berlin och evakuerades jämte övriga tjänstemän till Mülhausen/Thür. Den 22. 7. 1945 blev jag tillsammans med andra medlemmar av utrikesministeriet häktad av röda arméns organ, emedan jag hade arbetat som beskickningsråd vid den sista tyska ambassaden i Moskva.

Jag fördes med flyg till Moskva, dit jag anlände den 16 augusti 1945. Jag placerades i en cell i Butyrskajafängelset, där jag vistades till den 5 oktober 1947. Under månaderna januari—april 1946 var jag intagen på Butyrskajafängelsets sjukavdelning tillsammans med den finske soldaten Eiro Pelkonen.

Den 5 oktober 1947 dömdes jag till 10 års fängelse »för spioneri och delaktighet i en kapitalistisk sammansvärjning mot sovjetmakten».

Därefter överfördes jag den 5 november 1947 till Vladimir-fängelset och hölls där fängslad till den 19 juni 1953, vilken dag jag som följd av en benädningsaktion fick anträda återresan till Västtyskland tillsammans med c:a 1 500 andra tyska fångar. Jag fördes med en järnvägs-transport från Vladimir till Tappiau, där jag kom i ett samlingsläger. På denna resa sammanträffade jag med två tyska medborgare, Hille — förnannet har jag glömt — och Hermann Grossheim (Tomsen), med vilka jag vistades i Tappiau till den 23. 12. 1953. En av dessa båda berättade därvid för mig, att han vid en tidpunkt, som jag inte kan erinra mig, delat cell i ett Moskva-fängelse med ovan nämnde Pelkonen, och en ungorsk medborgare, vars namn jag glömt. Denne ungare skulle ha varit chaufför hos den likaledes tillfångatagne sekreteraren Wallenberg vid svenska beskickningen i Budapest. Vidare berättades det för mig att — eftersom Sverige var skyddsmakt för Sovjetunionen i Ungern — Wallenberg bl. a. hade haft i uppdrag att skydda sovjetiska medborgare i Ungern. När det kom till stridigheter i Ungern och ryssarna närmade sig staden, hade Wallenberg med sin ovannämnde chaufför farit ryssarna till mötes. Han hade anmält sig vid ett ryskt armékommando och gjort detsamma uppmärksamt på att det i Budapest funnes sovjetiska medborgare, över vilka svenska beskickningen åtagit sig skyddet, och vilka Wallenberg fört samman i ett särskilt bostadskvarter. Detta meddelande var enligt chaufförens utsaga ändamålet med deras gemensamma bilresa. De sovjetiska militärmyndigheterna hade emellertid missförstått aktionen och häktat såväl Wallenberg som hans chaufför.

Något mer har jag icke att säga beträffande Wallenberg och hans chaufför. Såväl Hille som Grossheim, vilka ävenledes hållits fångna i Vladimir, hade isolerats från de övriga fångarna till den 17 juni 1953 och därefter kommit till Tappiau samtidigt som jag med den ovan nämnda transporten. Hille och Pelkonen skulle — enligt vad som då försäkrades mig — ha isolerats därför att de delat cell med Wallenbergs chaufför.

Tidigt på morgonen den 23. 12. 1953 skildes jag från de övriga fångarna i Tappiau, vilka skulle sändas till Västtyskland. Jag måste via fängelset i Königsberg återvända till Vladimir, där jag blev kvar till slutet av juli 1955.

Omkring den 27 januari — min födelsedag — 1955 satt jag under två dagar i en cell intill Pelkonens cell. En av mina cellkamrater hade därvid upptagit knackningsförbindelse med Pelkonens cell. Vid detta tillfälle hade Pelkonen genom knackningar frågat efter Hilles öde, varvid jag lät meddela, att Hille redan i slutet av 1953 återvänt till Tyskland.

Sedan tiden för mitt straff löpt ut fördes jag den 22. 7. 1955 från min cell i Vladimir-fängelset till ett samlingsläger i Potjma, dit jag anlände den 29 juli 1955. Under uppehållet i Potjma till den 17 september 1955 träffade jag en finne, vilken meddelade, att Pelkonen något tidigare sånts hem.

I mitten av september 1955 fick jag anträda återfärden till Västtyskland, dit jag anlände den 25 i samma månad.

Hamburg den 25 februari 1956.

(u) Gotthold Starke

18

Upppteckning

Översättning.

rörande samtal med tyske medborgaren, viceamiral Hans Erich Voss, född den 30 oktober 1897, boende Hintersee bei Berchtesgaden, Forsthaus, den 31 januari 1956.

Amiral Voss tillfångatogs den 2 maj 1945 i Berlin, vid vilken tidpunkt han tjänstgjorde vid Hitlers högkvarter som representant för krigsmarinens överkommando.

Efter det han häktats fördes han till ett fängelse i Friedrichshagen i närheten av Berlin, där han vistades några veckor. Omkring månads-skiftet juni—juli 1945 blev amiral Voss med flyg förd till Ljubljanskajafängelset, i vilket fängelse han, såvitt han kan erinra sig, tillbringade tiden fram till den 20 december 1946. Under vistelsen i Ljubljanskajafängelset befann sig amiral Voss i olika celler, vars nummer han emellertid inte längre kan komma ihåg. Som cellkamrater hade han under olika perioder bl. a. en japansk medborgare vid namn Taniguti, en rumänsk general, som varit stationerad i Odessa, två sovjetiska office-

rare, den bekante ryske generalen Vlassov, en sovjetrysk medborgare, som var son till en minister, den tyske översten Kitschmann och slutligen en österrikare vid namn löjtnant Scheuer. Med Kitschmann och Scheuer delade amiral Voss cell från oktober månad 1946. Efter vad amiral Voss kan erinra sig överfördes de den 20 december 1946 till Lefortovskaja-fängelset i Moskva, där de placerades i en cell i tredje våningen i den sidoflygel, som gränsar till motorprovningsanstalten. Inte heller detta cellnummer kan amiral Voss längre angiva. Han trodde sig emellertid kunna säga, att han där tillsammans med Kitschmann och Scheuer tillbringade tiden fram till ungefär mitten av januari 1947. Vid denna tid blev amiral Voss skild från de båda andra och förd tillbaka till Ljubljanskaja-fängelset. Därefter har han inte hört någonting mer om Scheuer och dennes öde.

Beträffande Scheuer förklarade amiral Voss, att han icke kände till dennes förnamn. Scheuer, som utgivit sig för att vara österrikare och troligen också var det — efter dialekten att döma — hade berättat följande om sig själv.

Scheuer hade före andra världskriget en radioaffär i Wien. Någon närmare adress hade han icke uppgivit. Hans sväger lär ha varit professor vid en lantbrukshögskola, möjligen i Leoben (Steiermark).

Under kriget lär Scheuer, enligt egen utsago, ha varit stationerad vid Stalingrad. Han var radiospecialist och lär ha kallats till general Paulus' armé för att ordna radioanläggningar.

I Ljubljanskaja-fängelset blev Scheuer förhörd av ryska kommissarier och därvid lär ha framkommit, att han anträffats civilklädd på sovjetryskt territorium långt bakom fronten, vid vilken tidpunkt han lär ha medfört en radioutrustning och en större summa ryska pengar. Ryssarna betraktade därför Scheuer som spion.

Enligt den uppfattning, som amiral Voss bildat sig om Scheuer, kan denne möjligen ha varit agent och arbetat för tysk räkning, kanske t. o. m. på ryskt område bakom den tysk-ryska fronten. Amiral Voss hade föga förtroende för Scheuer och hävdade som sin åsikt, att eventuella utsagor av honom borde tolkas med största försiktighet.

Utan tvivel led Scheuer av en sjukdom i ena benet. Han deltog aldrig i de dagliga promenaderna och kunde besöka badet endast när någon hjälpte honom att komma fram och tillbaka dit. Amiral Voss hade därvid själv hjälpt honom flera gånger och t. o. m. burit honom.

Först sedan amiral Voss upplysts om att Scheuer eventuellt kan ha varit cellkamrat med en svensk medborgare, förklarade han att det möjligen kunde förhållit sig så, att Scheuer berättat något om en svensk medborgare som suttit i Ljubljanskaja-fängelset. Några som helst ytterligare detaljer kunde amiralen emellertid inte längre erinra sig.

Antagligen den 5 januari 1947 fördes amiral Voss tillbaka till Ljub-

ljanskaja-fängelset, där han placerades i en cell tillsammans med tyske generalfältmarskalken Schörner och tyske generalen Pieckenbrock.

År 1952 fick amiral Voss sin dom och flyttades därefter från Ljubljanskaja-fängelset till fängelset i Vladimir.

Den 23 december 1954 fördes amiral Voss från Vladimir tillbaka till Moskva till ett fängelse, där han påföljande dag förklarades frigiven. I januari 1955 kunde han återvända till Västtyskland.

På till amiral Voss riktade frågor svarade han följande:

Han kände den tyske generalen Stahel men hade aldrig träffat honom under fångenskapen. Stahel uppges ha varit insparad i Lefortovskaja-fängelset och sedermera avlidit.

Amiral Voss hade under sin fångenskap i Ryssland aldrig hört talas om en finsk medborgare vid namn Pelkonen, ej heller om en person vid namn Langfelder.

Konteramiral Krafft förekom som vittne i anklagelserna mot amiral Voss. Amiralen hade sett en utsaga, som Krafft undertecknat i slutet av 1951. Amiralen visste, att Krafft i varje fall år 1952 fortfarande befunnit sig i Vladimir. Amiralen och Krafft hade likväl aldrig träffats under fångenskapen i Ryssland.

Om Kitschmann hade amiralen erfarit, att han tidigare varit cellkamrat till den tyske generalen Weidling.

Genom Kitschmann har han också hört talas om major Kuhns vistelse i Ljubljanskaja-fängelset.

Amiral Voss förklarade slutligen, att han endast hört talas om en svensk medborgare under fångenskapen i Ryssland. Dennes namn kunde han emellertid inte erinra sig. Han kunde inte heller med säkerhet säga, om han hört talas om svensken i Ljubljanskaja-fängelset eller först i Vladimir.

Hintersee bei Berchtesgaden den 31 januari 1956.

(u) Voss

f. d. Viceamiral

19

Schweiziske medborgaren Hans Hofstetter, född den 27.3.24, tillbringade tiden 18.3.45—30.10.53 i rysk fångenskap och på följande platser under följande perioder:

Den 18.3.45—23.3.45 i Ljubljanskaja-fängelset i Moskva, i 4:de eller 5:te våningen, cellnummer icke känt.

Den 23.3.45—9.5.45 i Lefortovskaja-fängelset i Moskva, cellnummer 136 och senare 101 (?). Som cellkamrater hade han 2 bulgarer, 1 armenier och 2 serber (efter varandra).

Den 9.5.45—21.5.45 i Ljubljanskaja-fängelset i Moskva, cellnummer förmodligen 101, bottenvåningen. Cellkamrat under denna tid: Franz Peter, Wienerfeld 64, Wien 16, och vidare en viss Schefer med okänt förnamn.

Den 21. 5. 45—21. 7. 47 i Butyrskaja-fängelset i Moskva i cell nr 304. Som cellkamrater hade han under denna tid en tysk, kapten Ernst Wegmund, en polack med okänt namn, överste Otto Hatz, f. d. ungersk militärattaché i Sofia och Ankara samt åter Franz Peter och tyske majoren Keitl junior.

Den 21. 7. 47—januari 1949 åter i Lefortovskaja-fängelset, cellnummer 53. Cellkamrater: generallöjtnant Kurt von Österreich, tysk, och Hans Loyda, Kapellengasse 1, Mittwaida utanför Chemnitz.

Januari 1949—16. 1. 52 i Butyrskaja-fängelset i Moskva, cellnummer 364. Cellkamrat: Hans Loyda.

Den 16. 1. 52—21. 6. 53 i Vladimir, cellnummer 4 och 52 (?), första våningen. Cellkamrater: Erhard Hille, tysk, korpral och journalist, och Eero Pelkonen, finne.

Den 21. 6. 53—30. 10. 53 i lägret Tschtscherbakow.

Hille och Pelkonen berättade om Langfelder. Denne skulle ha varit chaufför åt Wallenberg. Tillsammans med sin chaufför Langfelder skulle Wallenberg vid krigsslutet i samband med striderna om Budapest med en bil och svenska beskickningens i Budapest kassa, ett anseeligt belopp, ha gått tillbaka till ryssarna och tillsammans med chauffören anmält sig hos ryssarna varvid han legitimerade sig som diplomat och hoppades, att ryssarna skulle låta honom resa tillbaka till Sverige. Ryssarna grep dem emellertid båda två, beslagtogs de medförda pengarna och förklarade, att Wallenberg och Langfelder vore vanliga spioner, som försökte camouflera sig med diplomaters identitetshandlingar. H. hörde, att Loyda senare suttit i samma cell som Wallenberg. H. anser det emellertid helt säkert, att Loyda var rysk angivare. Då Loyda senare också blev H:s cellkamrat, hade ryssarna redan »kopplat av» honom.

H. har aldrig underkastats förhör rörande Wallenberg eller Langfelder etc.

Ryssarna visste inte, att H. hört något om Wallenberg och Langfelder. Men H. tror, att Loyda och Pelkonen inte blev frigivna, därför att de kände till affären Wallenberg.

Bland fångarna i nämnda ryska fängelser var det vanligt, att man försökte underhålla sig med varandra genom knackningar. Detta förekom särskilt i Butyrskaja-fängelset och även i Lefortovskaja-fängelset, medan man i Ljubljanskaja-fängelset på grund av vaktpersonalen inte kunde använda knackningar eller i mycket ringa utsträckning. Antingen knackade man genom hela alfabetet A = 1 knackning, B = 2 knackningar o. s. v. till 26 knackningar eller också — senare — använde man kolumnsystemet. Delvis användes också morsetecken, varvid 1 längre knackning betydde en punkt och 2 kortare efter varandra ett streck.

Pris 5 kronor